

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI
SZINNYEI JÓZSEF
OSZTÁLYTITKÁR

XXV. KÖTET. 8. SZÁM.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY
ÉS AZ AKADÉMIA

(SZÉKFOGLALÓ)

ÍRTA
BRISITS FRIGYES
L. TAG

FELOLVASTA 1985. ÁPRILIS 1-ÉN.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1937.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÉS AZ AKADÉMIA

(SZÉKFOGLALÓ)

ÍRTA
BRISITS FRIGYES
L. TAG

FELOLVASTA 1985. ÁPRILIS 1-ÉN.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1987.

Felelős kiadó: Voinovich Géza

Pallas irodalmi és nyomdai r.-t., Budapest, V., Honvéd-u. 10.
(Felelős: György Aladár igazgató.)

1825. november 3-án hangzottak el a pozsonyi országgyűlés kerületi ülésén Széchenyi István történelmi jelentőségű szavai, melyek annyi rajongó literátori lángolásnak s 1790-től kezdve harmincöt országgyűlési év küzdelmeinek vágyát a nemzetnek önmagáról alkotott fogalmához méltóan valósították meg. Széchenyi, ha eleinte nem gondolt is világosan akadémia-alapításra — ez a gondolat csak később, november 8-án alakul ki — intő példájával átsegítette a nyelv művelés gondolatát az anyagi kérdések holtpontján s ugyanakkor eltalálta azt a legkedvezőbb lélektani pillanatot is, melyben ez a nemzet legjobbjainak vágyában élő eszme nyilvánosságot kapott. Az 1825-i országgyűlésen elveszti százados uralmát a latin nyelv, s feltartóztatlanul nyomul be helyébe a nemzeti nyelv igénye és győzelme. A «pondus nationis» a nyelv lett. E magyar történeti szükségességből kinőtt igényhez hozzá kell még vennünk a XVII. és XVIII. század tudomány-kultusza intézményeinek, az akadémiáknak és velük a tudománynak a felvilágosultság módján értelmezett államéleti jelentőségét, melynek nyomai ez időtájt a mi közgondolkodásunkban is elevenen voltak észlelhetők. Ezeket számbavéve megérthetjük, mért kapott Széchenyinek «a nemzeti szellem és nyelv felvirágzására» irányuló alapítványa szükségképen akadémiai formát.

Széchenyi példája vonzóan hatott, s így az Akadémia anyagi alapvetése biztosítottnak látszott. Az alsó és felső táblák gyorsan elkészülnek az előleges királyi jóváhagyással engedélyezett «rendszabások és törvények» kidolgozásával. A végső királyi jóváhagyás azonban csak 1830. november 6-án érkezik meg, s az Akadémia igazgatósága november 17-én kezdhette meg működését Pozsonyban, a főrendek termében.¹

Az Akadémia élethelépésének e kezdetén egy kissé meg kell állnunk, hogy megfejtünk egy-két olyan kérdést, melynek következménye mélyen belenyúlt annak későbbi sorsába.

¹ Az Akadémia történetére vonatkozó alapvető munkák: Döbrentei Gábor *A Magyar Tudós Társaság története*. A M. T. T. Évkönyvei. I. 3—58. — Szász Károly: *Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása*. Budapest. 1880. 107—117. — Hajnóczy R. József: *A M. Tud. Akadémia Törvénytáru* »kban. Akadémiai Értesítő. 1913. 62—77. — Viszota Gyula: *Mi indította Széchenyit az Akadémia megalapítására?* 1925. 37—45. — U. a.: *Gróf Széchenyi István naplói*. III. k. 1932. LX—LXXV. l. — L. még Toldy Ferenc, Viszota Gyula, Bártfai Szabó László később idézendő értekezéseit.

Az első ilyen természetű kérdés, melyet itt éppen csak érinteni kívánunk, az Akadémia és a vármegyék viszonya. Az a tény, hogy az Akadémia országgyűlésen született meg, legjobban biztosíthatta életbenmaradását, de viszont éppen ezáltal jut valami bele az Akadémia munkafeladatába a vármegyék addigi szerepéből, amelyben aztán munkakörük találkozik is: a nyelvnek mint nemzeti közértéknek szolgálata és gondja. Az Akadémia egy ideig valóban kapcsolatba is kerül a megyékkel: jelentést küld nekik működéséről és anyagi helyzetéről. Ez a viszony azonban csakhamar szétlázul, majd megszűnik. Nem állhatott meg egymás mellett a szellem nemességét és a nemzetiségi gondolatot a történeti osztályok hagyománya nélkül összefoglaló Akadémia meg a nemzeti eszmét osztálytudaton ápoló és építő nemesi vármegye. Az Akadémiát lelkesen megalapító nemesi országgyűlés maga sem gondolt arra, hogy tulajdonképpen ezzel a tényével mondott le a maga kiváltságos helyzetéről, s az Akadémia gondolatában fejezte ki először az egész Magyarországot. Viszont az Akadémia örök és talán legnagyobb dicsősége az marad, hogy mindjárt megindulásakor rátalált egyetemes működésének összefoglaló céljára s tudományos munkásságának szellemi szabadságában először olvasztotta össze és fejezte ki az egész nemzetet. Találkozunk ugyan később, még 1834-ben is olyan törekvésekkel, melyek a megyéknek befolyást kívánnak biztosítani az Akadémiában azáltal, hogy csak az lehessen tag, akit a vármegyék többsége választ, hogy így a magyar nemesség résztvehessen az Akadémia ellenőrzésében:¹ ez azonban elszigetelt kísérlet maradt, türelmetlen visszahatás az Akadémia első éveinek bizonytalan helyzetére, lassú és nehézkes elindulására és nyilvánosságra jutott belső viszálykodásaira. A megyék meghajoltak az Akadémia szellemi fensőbbisége és iránya előtt, nyelvi téren legfelsőbb tekintélynek tartották, jobban és többet bíztak benne, mint a közvélemény bármely más rétege.²

Fontos kérdés az is, hogy mit jelentett az Akadémia mint a tudomány intézménye Vajjon nem maradt-e el a nyelv műve-

¹ G. D. J.: Gróf Dessewffy Józsefnek a' Honi-nyelv ügye mellett Szabolcs vármegyében szóval tartott 's ország-gyűlési követjeihez felküldött javaslatjának kivonatja. Felső Magyarországi Minerva. 1834. IV. 727—728. 1.

² Egy-két adat. 1832-ben Esztergom vm. azzal a kéréssel fordul az Akadémiához, «hogy a nyelvnek a más ajku honfiakkal megszerettetésé végett, készíttetne népdalokat.» Kis-ülési jegyzőkönyv. 1832. 2. — 1832-ben Komárom vm. kéri a Társaságot «pótláná ki a mesterségbeli műszavak fogyatkozásait s készíttetne és bocsátana ki a nyelv nagyobb megkedveltetésére alkalmas népdalokat.» Kis-ülési jegyzőkönyv. 1832. 400. — 1833-ban Fejér vármegye azzal fordul az Akadémiához, «hogy a módnélküli nyelvújításokat gátolja», és ne csak mulattató (játékszini), hanem tudományos munkákat is adjon ki. Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1833. 131. — Az 1839. febr. 4.

lés programjával? A francia és a német Akadémiák már túl voltak azon, hogy nyelvi szolgálatot végezzenek. Tudománytörténeti szempontból tehát az Akadémia tagadhatatlanul késői feladattal jött, de viszont számolnia kellett szellemi életünk történeti helyzetével. Az, hogy célkitűzésében ingadozik: nyelv-művelés és tudománykultusz közt keresi végleges helyét, épen olyan bizonytalanná teszi a tudomány korszerű ideáljához való viszonyát, mint az a helyzete, hogy a tudományos gondolkodás felvilágosult szabadságának igényével állott egy rendi ország és egy abszolutisztikus államforma végletei között. A magyar Akadémia azonban épen ebben a sajátságos, ütközésekkel teli helyzetében alakítja ki a maga tudomány-fogalmát: a nemzeti tudomány eszméjét, melyet a magyar nemzetiség fejlesztésébe állít be. A humanum tudományihlete ott rejtőzik az Akadémia kezdetének csirájában. Ez azonban csakhamar eltűnik s mintegy félszázadra átengedi helyét a nemzeti elvű tudományos-ságnak. Ennek a belső fejlődésnek irányát nyújtja Vörösmarty akadémiai pályaképe. Amikor megjelenik az Akadémiában, a klasszikus humanizmus képviselőjét látják benne, és végül is egy nemzeti humanum mintáját és eszményét dolgozta ki magában.

További kérdésünk: miért késett oly soká a királyi megerősítés az Akadémia szervezetére?¹ E kérdés már vizsgálat tárgya volt,² mindazonáltal még nem oszlott el minden homály e különös tényről.

A kérdés megoldását pusztán állampolitikai szempontból lehet megadni. A XVIII. század abszolutisztikus monarchiája, kivált úgy, amint azt Bécs Mária Terézia korában képviselte, nem akart túrni maga mellett az egyetemektől vagy akadémiáktól felnevelt és intézményesen táplált olyan tudományos gondolkodást, mely a fennálló államforma politikai létét akár közvetlenül, akár közvetve a nemzetiség vagy a haladás eszméjével támadhatta. Kitűnő példa erre Mária Terézia válasza egy névtelen szerzőnek a hozzá beadott s a pétervári akadémia

ülésen Teleki József felolvasta Bars megyének a nádorhoz küldött felírását «az académia által létrehozandó, a köznevelés czéljához és a köznép értelméhez alkalmazott magyar könyvek kiadása iránt.» Kis-ülési jegyzőkönyv. 1839. 17. — 1842-ben Nógrád vármegye kéri az Akadémiát «misperint a társaság az összes nevelés rendszerének kidolgozását vállalná magára». Kis-ülési jegyzőkönyv. 1842. 80. — U. ebben az évben Székestehérvár ír fel az Akadémiához, s kér tőle «magyar parancsszavakat» az ottani «polgárkatonaság» részére. Ha ilyeneket összefoglaló munka nem volna, «annak készítésére jutalmat, melyhez a nevezett város is egész készséggel járulna, kitűzni ne sajnáljon.» Kis-ülési jegyzőkönyv. 1842. 198.

¹ «Külön kutatás tárgyául kívánczik az a kérdés, hogy mily nehézségek és befolyások késleltették Akadémiának létrejöttét». — Berzeviczy Albert: *A százéves Akadémia*. Budapesti Szemle. 217. k. (1930.) 459. l.

² Bártfai Szabó László: *Adatok a Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. század első felének történetéhez*. I. füzet. 1926. 19—21. l.

mintájára tervezett Academia Augusta felállításának javaslatára 1770-ben: «Magyarországban, különösen a katolikusok közt, alig van annyi tudós, hogy belőlük ily tudós társaság corpora kiteljék; azt pedig nagyobb részben akatholikus honfiakból állítani össze annál aggasztóbb, minthogy ezek többnyire német, angol, sőt hollandi akatholikus egyetemeken szerezték tudományukat, ahol nagyönis olyan elvek divatoznak, melyek a fájdalom nagy mértékben terjedő gondolkodási szabadsággal vagy legalább a vallás dolgában való közönösseggel azonosak s így egy monarchiai állam elveivel sem mindig összeegyeztethetők.»¹

A közbejött francia forradalomnak a tudomány köntösében meginduló bölcseleti és politikai gondolatai még óvatosabbá és érzékenyebbé tették a kormányhatalmat az állampolitikai szempontok elvi sérthetetlensége irányában. A huszas években a bécsi kormány szellemét Izdenczy és Baldacci, majd ezek örököseinek — Wallis és Kollowrat — felfogása irányítja, mely rebellis mozgalmat, mégpedig ennek «eddig ismeretlen, rendkívül veszélyes válfaját» látják a nemzeti s nyelvi mozgalomban is.² Ez a szellem állotta útját Aranka György Erdélyi Nyelvmívelő Társaságának,³ melyet az utolsó pillanatban tiltott be a kormány; elhatározására nagy befolyással volt a százszok félelme is, hogy a Társaság felállításával Erdélyben a magyar nyelv felsőségre jutna a német nyelv fölött.

A kormány félelme a tudósok szabadelvű, forradalmi gondolkozásától valahogy benne élt a köztudatban is. Jellemző adat erre Cserey Farkas levele Döbrentei Gáborhoz, aki az Erdélyi Nyelvmívelő Társaság megalapításának egyik leglelkesebb harcosa és pártfogója volt:

«Hogy társaságtokbul a mostani környül álasok közt valami lehessen, nem hiszem. Az uralkodók nagy figyelemre vették a Tudósoknak — fattyu Tudományos téveljégeiket — és méltán is, elég vér foljt már — a Békeségnek csendességibe lehetet volna nyomos és szembe se tűnő progressusát munkálni a Lélek ereje tökéletes kifejlődésének — melj ha egyszer meg van — és ha szinte nem közönségesen is — de nagy számú mennyiségbe, akkor

¹ Toldy Ferenc: *Az akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt.* Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. II. 89—104. l.

² Szekfü Gyula: *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez.* Budapest, 1926. 67—70. l.

³ Jakab Elek: *Aranka György és az Erdélyi Nyelvmívelő és kéziratkiadó Társaság.* Figyelő, 1884. 264—265. l. — L. erre vonatkozólag még Teleki Pál gróf levelét Döbrenteihez, Kolozsvár, 1820. ápr. 15.: «Én magam is itten a napokban adtam bé a K. Guberniumba edgy memorialist, melyben a Guberniumot arra kértem, hogy a Felséges Udvarnál sürgetni s kérni méltóztasson a társaság tárgyában a választ: ezt a napokba fogják referálni, s jó néven vették ezt a sürgetést többen némely nem *szász* tanáts urak.» Magy. Tud. Akad. kéziratára. M. Irod. Lev. — Rubinyi Mózes: *Az erdélyi magyar nyelvművelő társaság története.* Magyar Nyelv. 1911. 208—210. l.

önként megy a dolog — és minden szegletbe egy egy diadalmi tropheusa áll fel a Lélek méltóságának. — Dieses wird aber durch gelehrte Schwärmerey nie erzielt. Gyur(?) ki nézés az — mikor Revolutiok tanítói székektől veszik eredeteket — a Nemzetek- és Népek sorsának el határozása nincs Cathedrakra bízva — abból csupán Lelkeket kell készíteni azon nagy sorsra — mely a Nemzeti lételt fent tarthatja, eszközölheti, sőt gyarapíthatja... Amidőn tehát a mi Uralkodásunk nyomos intézeteket téssen — azon rosszaknak el távoztatásokra — a mik az írás és nyomtatásból származhatnak — akkor éppen nem lehet néki rossz néven venni, ha csak addig is — még a felbuzdulás hűlepedik. — Tudományos Szövecségnek fel állását meg nem engedi. Ezen néző pontrol gondolom én — hogy Tudományos Társaságtok még egy ideig fel nem fog állani.»¹

Idegenkedett az Akadémiától a katolikus főpapság is. Annak, hogy az Akadémia felállításakor anyagilag aránylag kevesen siettek támogatására, oka nem az volt, hogy a főpapság az Akadémiától mint a magyar nemzetiség intézményes támaszától elvileg távol maradt volna.² Hiszen az Erdélyi Nyelv-mívelő Társaság megalapíthatásának legnagyobb bizalmát éppen abból meríti, hogy az ország hercegrímása állásának és befolyásának egész súlyával mellette áll.³ A főpapság távolmaradását az magyarázza, hogy félt egyrészt az Akadémia tudományának felvilágosult szellemétől, másrészt attól, hogy a katolikus elem háttérbe szorul a protestáns mellett, amint az már az alapszabályok szerkesztésekor 1828-ban is kitűnt.⁴

Ezek után érthető, hogy a király bizalmatlan, s ameddig csak tudja, húzza az Akadémia tervezetének megerősítését. Amikor Teleki József elnöklése alatt összegyűlt írók, tudósok

¹ Cserey Farkas levele Döbrentei Gáborhoz. Krasznán, 20-ik Decz. 1819. U. o. — L. még Döbrentei levelét Farkas Sándorhoz: «Minap egy Manifestumát olvasám itt a Német Császárnak, melyet a Német fejedelmekhez és fejedelmecskékhez bocsátott a nápolyi rebellio ellen, s annak egy periodusa elvette tőlem a reményt, hogy megerősítenék.» Kassán, 1820. okt. 14. U. o. — Rubinyi Mózes: *Döbrentei Gábornak egy akadémiai tervezete*. Akad. Ért. 1911. 119—22. l. — Perényi József: *Aranka György Erdélyi Nyelv-mívelő Társasága*. Irodalomtörténet. 1916. 313—376. l. U. az: *Aranka György Magyar Nyelv-mívelő Társasága*. IK. 1918. 28—29. l.

² A magyar katolikus főpapok közül az Akadémia megindulása után, 1831—32-ben Kopácsy József veszprémi, Szepessy Ignác pécsi püspökök s Villax Ferdinánd zirci apát támogatják anyagilag az Akadémiát. Amikor Kopácsy Józsefet s Horváth János székesfehérvári püspököt az Akadémia igazgató tanácsába választja, Kopácsy az előtte «igen becses megtiszteltetésért háládó köszönetét» fejezi ki Döbrenteihez írt levelében (Veszprém, 1832. szept. 9.), Horváth János pedig a Társaságnak iránta való «vonzó szeretetét és tiszteletét forró köszönettel veszi». (Székesfehérvár, 1832. dec. 8.) A M. Tud. Akad. kéziratára. M. Irod. Level.

³ Döbrentei levele Farkas Sándorhoz. MNémeti, 1820. ápr. 6. A M. Tud. Akad. kéziratára. M. Irod. Levelezés.

⁴ «A Magyar Akadémia vagy Tudós Társaság fel állásáról hozott alapos végzéseitekkel sok ellenséget tsináltak leg inkább a Papok kiküszöbölésével» — írja Sárközy József 1828-ban Kazinczynak. Kaz. Lev. XX. 530. l.

és az alapítók elkészülnek az alapszabályokkal s ezeket 1828. aug. 18-án a kancellária útján a király elé terjesztik, a király 1829. jún. 27-én az alapszabályokat Sedlnitzky József gróf rendőrminiszterhez küldi áttanulmányozás végett. Sedlnitzky csak 1830. jún. 4-én terjeszti fel véleményét, miután előbb pesti bizalmas emberének: Steinbach Ferenc ügyvédnek küldte el az alapszabályokat, hogy részint ellenőrizze a magyar szövegnek latinra fordítását, részint pedig a részletekre tegye meg észrevételeit. Steinbach 1829. október 12-én felel Sedlnitzky kérdéseire.¹ Közben a kancelláriában is vita folyik az alapszabályok egyes pontjairól. Végre is a kancellária 1830. július 5-én két feltételhez köti az alapszabályokhoz való hozzájárulását: az egyik, ha a II. §, mely a politikai természetű kérdések kizárását tartalmazza, új fogalmazást kap, mégpedig úgy, hogy pontosan kifejezésre jusszon benne az ország polgári állapotját és polgári alkotmányát érintő minden ügy; a másik, ha világosan benne lesz az alapszabályokban az is, hogy az elnök megválasztását a királyhoz kell megerősítésre felterjeszteni.²

A király még ezzel sem elégedett meg. Amikor Reviczky Ádám kancellár 1830. nov. 26-án jelenti, hogy az Akadémia elnökévé Teleki Józsefet, másodelnökévé pedig Széchenyi Istvánt választották meg, a király 1831. január 26-án a kancellártól azonnal választ kér arra vonatkozólag, hogy a választáshoz nincs-e megjegyezni valója. Reviczky még aznap felelt s mindkét elnökről minden tekintetben megnyugtató jelentést, egyben jellemzést is adott.³ Csak ezek után erősítette meg a

¹ Vizsota Gy.: *Adatok a Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. század első felének történetéhez*. I. füzet. 1926. 70–72. l.

² Bártfai Szabó László id. m. 22. l.

³ A jelentés teljes szövege a következő: Euer Majestät! Mit dem angeschlossenen v. allerhöchsten Kabinetschreiben vom heutigen Tage geruhen Euer Majestät mir zu befehlen, mich *sogleich* zu äussern, ob ich gegen die Wahl des Gr. Joseph Teleky zum Präsidenten und des Gr. Stephan Szécheny zum zweyten Präsidenten der ung. Gelehrten Gesellschaft nichts zu erinnern finde. Der Wahl des Gr. Teleky, als eines reifen, mässigen, bescheidenen und Euer Majestät treu anfügligen, ausgezeichneten Mannes muss ich in jeder Hinsicht vollen Beyfall zollen. Aber auch die Wahl des Gr. Stephan Szécheny lässt sich um so weniger beanstünden, als er in seinem bekannten Werke über den Kredit offenkundige Beweise seiner Fähigkeiten, und seines reinen, von den unlauteren Streben nach der Aura popularis unabhängigen Eifers gegeben hat. Während des Landtages habe ich denselben der schärfsten Aufsicht unterzogen. In dem Thun und Lassen seines Privatlebens habe ich nicht das mindeste *Bedenkliche* entdeckt. In den öffentlichen Verhandlungen aber gehörte er durchaus unter den eifrigsten und thätigsten Anfängern und Vorfechtern der Regierung.

Ich nehme mir demnach in tiefster Ehrfurcht die Freiheit auf die Allergnädigste Bestätigung dieser Wahl mit voller Beruhigung angetragen.

Wien, am 26. Jän. 831.

Országos Levéltár. Kancell. eln. $\frac{139}{p.}$ 1831. Graf Adam Reviczky.

király a választást, 1831. január 28-án. Ez a végleges jóváhagyás sem történt volna meg, ha Reviczky Ádám gróf magyar főkanclár már korábban egy terjedelmes felirattal nem befolyásolja a királyt, hogy járuljon hozzá az Akadémia megindításához.

Reviczky Ádám levelét, mely az Akadémia történetének egyik legfontosabb útjelzője, egész terjedelmében közöljük:

Euer Majestät!

Unter den Gegenständen, welche in Ungarn häufig besprochen werden, gehöret ganz vorzüglich die noch immer nicht erfolgte allerhöchste Ratification der Statuten der Kraft des hier angeschlossenen γ . XI. Gesetzartikels des letzten Landtages bestehenden Ungarischen Gelehrten Gesellschaft. Sie hat bereits nach dem Wortlaute dieses Gesetzes durch ihren Protector den Erzherzog Palatin ihren Organisationsplan nebst Statuten vorgelegt, und somit alles erfüllt, was ihr nach diesem Gesetze oblag. Auch wurden diese Statuten Eurer Majestät von Seite der Hofkanzlei mit allerunterthänigstem Vortrage von 18. Oct. 1828. J. ^{14687.} _{1953.} der im Gesetze vorgeschriebenen Allerhöchsten Ratification unterzogen. Nun fällt also die verzögerte Consistenz dieser Gesellschaft ganz auf die Staatsverwaltung. Es ist Eurer Majestät bekannt, mit welchem Eifer und Beharrlichkeit von den Ständen das abgeschlossene Gesetz verlangt wurde. Ich darf Eurer Majestät nicht verbergen, wie gehässig und widrig von einigen in dem angeschlossenen γ . XII. Gesetzartikel aufgezählten Stiftern dieser Gesellschaft, noch mehr aber von ihren Anhängern und manchen bösgesinnten die verzögerte Vollziehung des XI. Artikels vorgespiegelt wird. So prangen so manche als grossmüthige Patrioten, ohne die Lasten ihrer Offerten zu tragen und schreien über die miss-
trauische Zögerung der Regierung, um ja nicht in den Verdacht zu fallen, als wäre es ihnen vielleicht gar verwünscht, ihr übereiltes Versprechen nicht zu halten. Die Gutgesinnten aber bedauern es, dass auf dieser Art so manche oder böse Menschen auf Unkosten der Regierung an Bedeutenheit und Popularität gewinnen, die sonst in ihrer leeren Blösse so stehen würden.

Euer Majestät haben zwar vor längerer Zeit des Umstandes zu erwähnen geruhet, dass in dem Plane dieser Gesellschaft von einem königl. Kommissär nichts erwähnt wird. Allein da es in dem Gesetze ausdrücklich bestimmt wird, dass der Plan der Gesellschaft in Gemässheit der in den Operata der Regnicoler Deputation enthaltenen und von den Offerenten erklärten Grundsätze ausgearbeitet werde, da ferner in diesen eines königl. Kommissärs nicht erwähnt wird, das Gesetz vielmehr das Protectorat dem Erzherzog Palatin zuweist, so könnte auch in dem nun vorgelegten Plane und Statuten kein königl. Kommissär mehr in Antrag gebracht werden; und wenn von Seite der Staatsverwaltung darauf bestanden werden wollte, so würde nicht nur der Persönlichkeit Seiner kaiserlichen Hoheit nahe getreten, sondern den Offerenten auch noch ein Deckmantel geliefert werden, unter schwülstigen Erklärungen sich zurückzuziehen und die Staatsverwaltung mit dem Vorwurfe zu beladen, dass sie ein erst neuerlich zu Stand gekommenes Gesetz, das allgemeine Beruhigung verbreitete, vereitelt habe.

Sollte einst das Protectorat S. Kaiserlichen Hoheit aufhören, dann wird wohl der schickliste Augenblick eintreten, um einen königlichen Kommissär zu ernennen; übrigens gewähret die statutenmässige Vorschrift, dass keine religiösen und keine politischen Gegenstände verhandelt werden dürfen: dass alles, was von der Gesellschaft herausgegeben wird, der Censur unterliegt; dass alle Verhandlungen und Protocolle der königlichen Inspection vorgelegt werden, eine hinreichende Bürgerschaft, dass bey dieser Gesellschaft nichts Bedenkliches gebrütet werden wird, noch kann.

Ich nehme mir demnach in tiefster Ehrfurcht die Freyheit den diesfälligen Vortrag der ungarischen Hofkanzley vom 18. Oct. 1828. mit der allerunterthänigsten Bitte, um dessen allergnädigste Resolwierung auch auf der Rücksicht in Erinnerung zu bringen, weil es besonders zweckdienlich ist nunmehr bey herannahendem Landtage die allerhöchste Entschliessung über dieses Schooskind der öffentlichen Meinung zu erlassen, indem sie, je später sie erscheint, in der Folge nur der Scheu vor Reclamationen beym Landtage zugeschrieben werden wird, wodurch die allergnädigste Landesväterliche Absicht Eurer Majestät auf die Stimmung günstig einzuwirken verfehlet werden würde. Wien, am 21. jän. 1830. Graf Adam Reviczky.»¹

Az igazgatóság ülései 1830. november 17-én megkezdődtek. Először felolvasták a királyi válasszal jóváhagyott rendszabásokat, a 25 igazgató nevét s megválasztották előülölőnek Teleki Józsefet, másodelőülölőnek pedig Széchenyi Istvánt. Jegyző — a négy alapító kívánságára — Döbrentei Gábor lett. Ezután az igazgatóság hozzáfogott az alaprajzban megszabott 42 rendes tag kinevezéséhez. Mivel azonban nem tudták betölteni a hat osztály minden helyét, sem a helybeliekét, sem a vidékiekét, csak 23 rendes tagot nevezett ki az igazgatóság.

A kinevezett tagok sorrendje a nyelvtudományi osztályban a következő volt: Helybeliek: 1. Kisfaludy Károly. 2. Vörösmarty Mihály. 3. Schedel Ferenc. Vidékiek: 1. Kisfaludy Sándor. 2. Kölcsey Ferenc. 3. Horvát Endre. 4. Guzmics Izidor.

A második igazgatósági ülés ugyancsak Pozsonyban december 12-én volt. Mivel közben Kisfaludy Károly november 21-én meghalt, helyébe Vörösmarty Mihály lépett, kinek helyét Schedel Ferenc töltötte be. A harmadik hely üresen maradt. Az igazgatóság 1831-ben már Pesten folytatja üléseit február 1-én, 2-án és 13-án. Ez utóbbin Cziráky József az elnöki tisztet már Teleki Józsefnek adta át, aki február 14-ére összehívta az Akadémia összes tagjait. E napon tartotta meg az Akadémia első «közülését» Pest vármegye termében.²

*

Az Akadémia tehát megkezdhette működését. A kormány azonban az Akadémiával szemben mindvégig bizalmatlan

¹ Országos Levéltár. Kancell. El. $\frac{1043.}{P}$ 1830.

² Döbrentei G. id. m. 59—64. l.

maradt. Nemcsak a nemzeti tudat táplálóját látta benne, hanem a politikai liberalizmus és demokrácia eszmei képviselőjét is. A kormánynak ez a nyugtalansága még fokozódott a negyvenes évektől kezdve, amikor a politika mindinkább tüzesedni kezdő arénáján jórészt az Akadémia tagjai viszik az irányító szerepet. Kivált Toldy, Bajza és Vörösmarty személye, működése, szereplése, főként pedig szerkesztői elvei ellen támaszt a kormány állandóan kifogást. Már 1835-ben a helytartótanács ezt az utasítást kapja: Vörösmartyus vigili oculo tenendus.¹ Mérey Sándor helytartótanácsos siet jelenteni: «In Pest, wo Vörösmarty unter den thätigen Mitgliedern der Gelehrten Gesellschaft hauset, verdoppelle ich unter einem die erforderliche Aufmerksamkeit.»² Sedlnitzky Józsefnek kémei pedig jelentik, hogy az Akadémia nagyobb része, kivált a tiszteleti tagok, a francia propagandával állnak összeköttetésben. Az Akadémiának vannak ugyan kormányhoz húzó tagjai is, ezeket azonban csak azért választják meg, hogy takarják a többiek ártalmas törekvéseit.³ Ugyanezek a besúgók az Akadémiát club-nak minősítik, amelyben Fáy, Vörösmarty, Toldy, Bajza és más «exaltált fejek» veszedelmes elveiket hirdetik épen úgy, mint folyóiratukban, az Athenaeumban.⁴ E jelentések politikai érzület szempontjából rendkívül szomorúnak mondják az Akadémiát; megállapítják, hogy vannak tagjai között liberálisok: Széchenyi, Andrássy, Wesselényi, Schedel, Vörösmarty, Bajza, Szemere, Czuczor, Péczely, Kossovics, Vásárhelyi, Szalay, Stettner, Szász Károly, Zsoldos, Bugát, Balásházy, Fábián, Luczenbacher, Helmeccy, Guzmics; mérsékelték — a liberálisok ortodoxoknak nevezik őket: Teleki, Balogh, Döbrentei, Kállay, Szilasy, Schedius, Kiss, Czeh, Biszternitz, Szlovak, Gebhardt, Horvát; ingadozók: Győry, Vállas, Szlemenits, Nagy. A többi tag nem számít, mert nem járnak el az ülésekre. A kolomposok: Schedel, Vörösmarty, Stettner, Bajza, Fáy. Nélkülök nem történik semmi. Így lesznek pl. az ő hallgatag beleegyezésükkel, pusztán az elnök ajánlatára *rögtön* tagok: Vásárhelyi, Szalay, Kossovics és Zsoldos. Pedig ez szabályellenes, mert a jelöltek nevét a választás előtt 8 napig az ülésteremben ki kell függeszteni. A demokratikus törekvések főképviselei: Schedel, Bajza, Vörösmarty bírják Teleki és Széchenyi bizalmát, ezért mindent kivisznek. Irányuk lassan többséghez jut, mert akik ellenük tudnának állani: Cziráky gróf, Mednyánszky báró, Vay Ábrahám gróf, Majláth György, Bartal György, Dessewffy Aurél, Vághy, Czeh, Győry, Beszédes és Csató ritkán vagy sohasem mennek el a nagy-

¹ Orsz. Levéltár. Kancell. eln. $\frac{375}{P.}$ 1835.

² U. o.

³ Orsz. Levéltár. Informations Protokoll. Sitzung von 8. März 1839.

⁴ Orsz. Levéltár. Inform. Protoc. Sitzung v. 9. Jun. 1840.

gyűlésekre.¹ Annál nagyobb feltűnést kelt tehát, amikor ezek után, sőt ezek ellenére Toldyt, a hírhedt ellenzékit 1841-ben a helytartótanács a cenzúra-bizottságba első helyen jelöli. A titkos jelentések e jelölést olybá veszik, mintha az anarchia kapott volna ezzel nyitott kaput.²

A titkos rendőrség mindezekért Teleki Józsefet okolja, aki egyébként is személyes összeköttetéseivel megbénítja a cenzúra munkásságát az Akadémiával szemben. Különben is ravasz jellemű embernek tartja: minden lehetséges, de soha sem feltűnő módon támogatja az Akadémiát s szítja a hangadók túlzásait.³

Kifogás alá esik az Akadémia tudományos működése is. 1845-ben a titkos rendőrség statisztikát állíttat össze az 1844-ben megjelent magyar munkákról. Ez összeállítás szerint 400 munka jelent meg a vallás, nevelés, filozofia, politika és szépirodalom körében, legnagyobb részt fordításban. Ezzel kapcsolatban hangzik el az Akadémiával szemben a vád, hogy a tudományok művelését kevésbé mozdítja elő, «und vielmehr als ein Pension-Institut für mittelmässige protest. Schriftsteller zu beobachten sei.»⁴

Van azonban e titkos jelentésekben néha irodalmi szempont is, s ez arra enged következtetni, hogy a titkos rendőrség tájékoztatójának az Akadémia viszonyait kitűnően kellett ismernie. 1835-ben p. o. egy jelentés pontos tájékoztatást nyújt az Akadémia pártjainak helyzetéről. A konzervatívok feje Döbrentei. Ezek sokan vannak, de nincs tekintélyük. A reformáló párthoz tartoznak: Széchenyi, Vörösmarty, Bajza, Fáy, Helmeczy, Bugát. Ezek kevesebben vannak, de nagy tekintélyük van, mert tehetségesebbek. E pártok ugyan harcban állanak egymással, de azért nem feledkeznek meg az Akadémia rendeltetéséről: a nyelv intenzív és extenzív kiműveléséről.⁵

Külön kell kiemelnünk egy egészen irodalmi szemléletű jelentést, mely az Akadémiát a nemzedék-váltás történetébe helyezi el. E szerint a XIX. századi magyar irodalomnak három korszaka van. Az első 1803-ban Révaival, Verseghyvel s Kazinczyval kezdődik s 1825-ig tart. Ez az epocha olyan iskolát teremtett, «welche ewig die Grundlage voller Ent-

¹ U. o. Sitzung v. 12. ápr. 1839. — Kivonatossan szól ezekről Viszota Gyula is: *Adatok* stb. 76. l.

² Man kann sich in Pest und Ofen nicht genug wundern, dass die Statthalterey den in politischer Beziehung so berüchtigen Dr. Franz Schedel zum Censurs-kollegio, und zwar primo loco vorschlagen konnte. Man hält diese Wahl für so viel, als den anarchischen Tendenzen Thür und Fenster zu öffnen. Inform. Protoc. Sitzung von 21. März. 1841.

³ U. o. Sitzung v. 30. März. 1839. — 7. Sept. 1841.

⁴ U. o. Sitzung v. 21. Jan. 1845.

⁵ Viszota Gy.: *Adatok* stb. 72—73. l.

wicklung bleiben wird.» Egyedül ez a nemzedék tudott klaszszikus műveket felmutatni. A második korszak emberei nem teremtettek fontos műveket, de abban tűntek ki, hogy egyesültek «und die stilleren Alten mit den grössen Leidenschaften angreifend verdrängten.» Mivel így hatalomra tettek szert, az öregek kénytelenek voltak hozzájuk csatlakozni. Így közeledett Fáy, akit mint író-t nem sokra tartottak, Bajza, Toldy, Kisfaludy és Czuczor köréhez, s ezáltal megmenekült a kritikától. Az öregek a fiatalok köré csoportosultak, s így született meg az Akadémia. Kisfaludy halálával és az Akadémia megalakulásával esik össze a harmadik korszak megszületése. Ennek tagjai: Munkácsy, Kunos, Garay, Frankenburg. «Ez a nemzedék már a második korszak írói, tehát az Akadémia ellen is harcol. Helyzetük kedvező, mert mellettük áll a közönség, amely már maga is látja az Akadémiában uralomra jutott második korszak íróinak hatalmaskodását.»¹

*

Vörösmarty Mihály az Akadémiát megszervező munkálatokban nem vett tevékeny részt. A Teleki József vezetése alatt működő bizottság egyik-másik ülésén jelen volt,² de nincs adatunk arra, hogy különösebb szerepet vitt volna. Tartózkodó, szerény, egy kissé talán passzív természete különben is visszatartotta minden nyilvánosságtól. Az Akadémiában később sem vállalt vezető szerepet soha. Az, hogy az Akadémia megalakulásakor jellegét legjobban magánhordozó nyelvtudományi, tehát első osztály élére került, úgyszólván első tag lett, szinte magától adódóan stilszerű volt. Az «élő nemzetiség» intézményének nem lehetett szebb ékessége, eszméjét igazoló nagyobb dicsősége, mint az ő neve. Ki ajánlotta rendes tagul, nem tudjuk. Az először kinevezendő tagokra vonatkozólag egyetlen adatunk Kis János tájékoztató jegyzéke, melyet Széchenyi kívánságára állított össze. Ebben azonban nincs benn Vörösmarty neve.³ Lehet, hogy Széchenyi ajánlatára nevezte ki az igazgatóság, de lehet, hogy a maga neve ajánlotta; nélküle valóban lehetetlen lett volna elgondolni az Akadémiát.

Az Akadémia mindjárt megalakulásakor nagy csalódást szerzett Vörösmartynak, aki «egy kis nevű, kis számú, de célirányosan szerkesztett s a kor szükségeinek gyorsan megfelelő Társaságot» remélt, s e helyett előtte állt «egy nagyobb nevű,

¹ Orsz. Levéltár. Inform. Prot. Sitzung v. 16. Febr. 1838.

² Viszota Gy.: *Széchenyi István naplói*. Bitnicz Lajos naplója. 1828. 733. l.

³ V. Gy.: *Kis János véleménye a m. t. társaság választandó tagjairól*. U. o. 676—680. l. — L. még: Szász Károly: *Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása*. 1880. 252—57. l.

nagyobb számú, a többi nemzetek nagy példái után rendszeresen felszabott, de éppen ezért nehezkesebb mozgású s a talán csak pillanatig kedvező kornak arany alkalmát könnyen elszalasztható Társaság, melynek meggyökerezésre idő kell s háborítatlan béke nyugalma.»¹ Vörösmartynak ez a kiábrándást eláruló vallomása az Akadémia fennállásának második évéből való s egyúttal leplezett kritikája az új intézménynek. Bontsuk fel szavainak rejtett célzásait s nézzünk bele rajtuk keresztül a tényekbe.

Tagadhatatlan, hogy már az Akadémia alapszabály-szervező munkálatai közben olyan mozzanatok merültek fel, amelyek nyugtalanították az írókat. Így nagyon idegenül hatott az, hogy az igazgatóság — javarészt arisztokraták — úgy nevezte ki az első 23 tagot. Mivel a tagokat alig ismerték,² a kinevezéseknél személyi befolyások érvényesültek, mint pl. Döbrentéié. Ő volt az, aki Szemerét nem engedte kineveztetni. Egyébként mindenki be akart jutni az Akadémiába. «A mennyországba sem kíváncsoznak annyira — írja Kazinczy Dulházy Mihálynak — mint oda. Ha száz hely volna kiadó, mind a százra lesz száz Aspiráns. Sa Pátronusok hatalmasok. Mindeniknek van Cliense.»³ Nagy baj volt az is, hogy az Akadémia célkitűzése nem volt világos. Ez a fogalmi harc 1827—1843-ig tart. Az 1827. XI. törvénycikk felirata a honni nyelv kimívelésére felállítandó Tudós Társaságról, vagyis Akadémiáról beszél, de az országos küldöttség elfogadott javaslata már első szakaszában a tudományok és művészetek magyar nyelven művelését tűzte ki a felállítandó intézet teendőjéül, melyet épen ezért Magyar Tudós Társaságnak is nevez. Az Akadémiában így bizonyos kettős elv és gyakorlat alakul ki. Egyrészt hagyománnyá vált maga a nyelv-művelés, melynek kedvezett a M. Tudós Társaság Rendszabásai első pontjának kétértelmű megfogalmazása: «A Magyar Tudós Társaság a tudományok és szép művészségek minden neveiben a nemzeti nyelv kimíveltetésére igyekszik *egyedül*.» Másrészt azonban megvolt a tudomány művelésének gondolata is. Így támad zavar az Akadémia fogalma és hivatása körül. Ezt az amúgy is különös helyzetet még jobban összekuszálta Széchenyi 1842-i beszéde, melyben az Akadémiát mint «philológiai társaságot» emlegeti.⁴ Ez késztette aztán Teleki Józsefet arra, hogy a következő évi nagygyűlés megnyitóbeszédében a kérdést véglegesen tisztázza. Ettől fogva kezdte az Akadémia

¹ Viszota: *Széchenyi, Vörösmarty és az Akadémia működésének első évei*. Budapesti Szemle. 138. k. (1909.) 3—4. l.

² Széchy Károly: *Kölcsy és az akadémiai titkárság*. Erdélyi Múzeum, 1887. 164—75. l.

³ Kaz. Lev. XXI. k. 434. l.

⁴ «...mi sem mást, mint philológiai társaságot, sem különbet, mint belterjüleg működöt, állítani nem akarunk.»

nevét félre nem érthető teljességgel így használni: Magyar Tudományos Akadémia.¹

Amilyen kétes volt az Akadémia célfogalma, épen olyan hibás volt belső életét szabályozó szerkezete, ügymenete is.² A kettő különben egymással összefüggött. Amint a nyelv-művelés egysége határozta meg az Akadémia működésének irányát, épen úgy ez az egység-gondolat lett az Akadémia legföltettebb elve. A tudományszakok osztályszerű elkülönülése teljesen elvi értékű volt, mert hiszen az Akadémia együttesen tárgyalt le minden, bármely osztályhoz tartozó ügyet. Ehhez az egységes tárgyaláshoz Teleki annyira ragaszkodott, hogy amikor Toldy Ferenc 1844. dec. 19-én beterjeszti javaslatát a kis-ülések tudományszakszerű felszabadításáról az együttes ülések alól, ezért a lépéseért forradalminak nevezik, és Teleki az önálló osztályüléseket az Akadémia egysége sirjának tekintette. Pedig az együttes ülések lettek sirjává mind az egységnek, mind pedig a tudományos munkálkodásnak. Az együttes ülések ugyanis sohasem foglalkoztak tudományos kérdésekkel, inkább adminisztrációs ügyekkel. Dolgozatát senki sem olvasta fel, hiszen nem volt valószínű, hogy az együttes ülés különböző érdeklődésű tagjait érdekelni fogja. Ezért adják ki az egyes dolgozatokat otthoni elolvasásra. A kölcsönös érintkezés nyomán kialakulható tudományos gondolatokról vagy véleményről tehát szó sem lehetett. Még nehezebbé tette ennek a szellemi egységnek a kialakulását az a szervezeti szabály, mely az Akadémiát helybeli és vidéki tagokra osztotta. Ezzel az Akadémia egészen szétesett. A vidékiek, ha dolgoztak is, állandó találkozás hiányában, nem tudtak összeforrni a helybeliekkel. Viszont ezek egy-egy osztályában csak 3—3 taggal lévén képviselve, a könyvkivonatolás munkájával annyira meg voltak terhelve, hogy az első években teremő erejű munkásságra alig volt idejük. Valahogy mintha meglátszanék az Akadémia egész szervezetén, hogy megyei követek országgyűlésén készült. Toldy találóan mondja: «Az Akadémia helybeli s vidéki tagjaival, kis- és nagygyűléseivel az akkor virágzott megyerendszernek volt visszatükröződése»³

Az Akadémia életének legfájdalmasabb jelensége azonban az a személyi ellenségeskedésen alapuló lelki szétszakadás volt,

¹ Toldy Ferenc: *A Magyar Akadémia eddig és ezután*. Új Magyar Múzeum, 1859. I. 4—5. l.

² U. a. i. m. 20—22. l. — A Pesti Hírlap 1841. Télhó 16. számában *Töredékes észrevételek a magyar tudós társaságról* c. megjelent névtelen cikk kifogásolja: 1. A társaság alkotmánya homályos és kétes. 2. Sok az osztály, ehhez viszonyítva, kevés a rendes tag; ezek is jórészt vidéken laknak s így együttműködésük nem folytonos. V. ö. ugyanezen tárgykőről V. K. cikkét: Századunk. 1841. 3. sz.

³ Toldy id. m. 22. l.

mely alapításától kezdve a szabadságharcig húzódott, áttörte az Akadémia tudós, zárt körét s a közvélemény egy részét is az Akadémia ellen sorakoztatta fel. Ennek a küzdelemnek első része 1831—1835-ig folyik le, s a gyűlölet középpontjában Döbrentei Gábor áll. Második része 1835—1848-ig tart, s éle az ú. n. triumvirátus ellen irányul. Ha az Akadémiáról mint a magyar nemzetiség intézményes öréről azt mondtuk, hogy e történeti fejlődés szempontjából a legjobb időben jött, akkor mint írói társaságról viszont azt kell tartanunk, hogy lélektanilag a legrosszabb körülmények között alakult meg. Számtottevő írói majdnem mind egymástól kapott sebekkel lépnek az Akadémiába s így hideg messzeségből, a köztük támadt szakadékokon át tekintenek egymásra. Az Akadémia miniatűr szellemi Magyarország. Arénáján a közelharc nagyobb szenvedélyvel folyik az a küzdelem, mely nemrég zajlott le a nyelvújítás körül és a Kritikai Lapok hasábjain. Sem az Akadémia magas hivatás-tudata, sem Teleki és Széchenyi tekintélye nem tudott olyan erő lenni, hogy ki tudta volna engesztelni e személyes ellenérzésből táplálkozó pártszenvedélyeskedést. A küzdelemben a legnagyobb vereséget pedig az Akadémia nimbusza szenvedte.

Döbrentei személye már az Akadémia megalakulása előtt ellenszenves volt mind Kazinczy, mind Bajza korának írói nemzedéke előtt. Mikor Kazinczy és Döbrentei találkoztak abban az országos «választottságban», melyet Teleki 1828-ban hívott össze az Akadémia szervezeti szabályainak megszerkesztésére,¹ a tanácskozások alatt is feltűnt Kazinczynak Döbrentei nyelv-purizmusra hajló türelmetlensége, melyet vele szemben is kifejezésre juttatott, azonkívül fölényes magatartása, melylyel a tárgyalások alatt viselkedett.² Az utóbbit talán csak Kazinczy érzékenysége látta így, de bizonyos, hogy Kazinczy lelkében már akkor megfogant a sejtelen, hogy Döbrentei is arra a helyre vágyódik, amely az ő lelkének is titkos kívánsága volt: a titoknokságra. S amikor Döbrentei lesz a Társaság titoknoka, nemcsak ő, hanem hívei is mind Döbrentei ellen fordulnak, kivált azért, mert neki tulajdonították a mindnyájuktól kedvelt Szemere Pál kimaradását az első kinevezett tagok sorából. Döbrentei értesülve arról a titokban keringő vádról, hogy kereste a titoknokságot, önértetes, kemény hangon védi magát ez ellen egyik legbizalmasabb barátjához, Guzmics Izidorhoz írt levelében: «Hogy kevés érdememmel s tisztán jutottam hozzá, örvendek s pontosan, buzgón és becsü-

¹ L. Heinrich Gusztáv: *Kazinczy Ferenc és a Akadémia*. Akadémiai Értesítő. 1909. 638—40. l. — Viszota Gy.: *Kazinczy Ferenc működése az Akadémiában*. U. o. 651—54. l.

² Kazinczy levele Ponori Thewrewk Józsefhez. *Kaz. Lev. XX. k.* 477—78. l.

lettel akarom viselni... Mind ezt hittem eddig, az ártatlanság minék bosszankodjék hamis vádon, mert Napoleonnal azt gondolám, la verité seul blesse, de érzém, hogy ez csak apró mende mondanak lehet igaz, hanem midőn tiszta kebelre alacsony-ság mocska feccsen, azt ottan csak alacsony türi.»¹

Döbrentei megválasztása könnyen megmagyarázható. Az igazgatóság tagjai javarészt arisztokraták voltak, s ő már erdélyi nevelői állásában, később az Erdélyi Magyar Nyelv-művelő Társaság érdekében végzett munkájából kifolyólag, számos arisztokrátával került kapcsolatba. Ezek révén ismerkedhetett meg Vay Ábráhammal és Andrássy Györggyel. Vay hívja meg, hogy menjen Pozsonyba a Magyar Tudós Társaság ügyében, s ő kér részére háromheti szabadságot e célra.² Így kerül Döbrentei mint Végh István koronaőr kísérelője az 1825-i pozsonyi országgyűlésre. Itt ismerkedik meg Széchenyivel, aki rendkívül nagy hatást tesz rá.³ Vay később is állandóan értesíti Döbrenteit az Akadémia előkészítő munkáinak állásáról. 1825. nov. 29-én ezeket írja neki: «A Magyar Nemzeti Tudós Társaság — mellyel a közönséges jó Édes Anya, a Haza, még 1790^{be} teherbe esett, 35 Esztendeig viselvén méhében hasznos Gyermekét, — Szent András hava 3^{dikán} kerületi ülésünkben meg született. Én pólyáját a hogy lehetett egybe készítgettem. Minden órán meg lesz nagy keresztelése is. Tudván azt, hogy azon néked is kedves lenne megjelenned⁴» — hívja őt Pozsonyba. Dec. 8-án már erről értesíti őt: «Én a Tudós Társaságnak Plánumát kidolgoztam. Sokban vélekedésetet tanoltam. Azonban nem tudjuk ezt a dolgot tovább mozdítani. De talán a napokba csak még is nyitjára akadok.»⁵ Andrássy György hozzá írt levele már sejteti, hogy az alapítóknak céljuk van Döbrenteiével: «... most már nincs egyéb hátra — írja neki 1830 okt. 30-án — mint a Társaság valóságos felállításához fogni. Ennélfogva, minthogy Gróf Széchenyi változó egészsége miatt tegnap Bécsbe ment, kívántam én Önt az alapítók nevében a felül tudósítani, hogy az igazgatók a Társaság felállítása végett öszve fognak jönni és Ön is November 9-kén itten jelenne meg.»⁶ De bizalmasa volt Döbrentei Széchenyinek is. Ennek kell tulajdonítanunk, hogy még az Akadémia alapításának tárgyalásai előtt, már 1828-ban, jegyzője a Kaszinónak és a Lovaregyesületnek.⁷ Vele szerkeszteti Széchenyi a Kaszinó név-

¹ Budán, Nov. 7^d. 1831. A M. Tud. Akadémia kéziratára. Magyar irodalmi levelezés.

² Vay Á. levele Döbrenteihez. Pozsony, 1825. dec. 28. A M. Tud. Akadémia kéziratára. Magyar irodalmi levelezés.

³ Badics Ferenc: *Fáy András életrajza*. 1890. 422. l.

⁴ A Magyar Tud. Akadémia kéziratára. Magyar irodalmi levelezés.

⁵ U. o. — ⁶ U. o.

⁷ Döbrentei levele Farkas Sándorhoz, Budán, 1828. nov. 6.

könyvét 1828 és 1829-ben, és a Pesti Lóversenykönyvet 1827—1829-ig.¹ A titoknoksághoz vezető út tehát Döbrentei számára — kivált azután, hogy Széchenyi nem bizott Horvát István tudományának komolyságában s elejtette őt — egyenes vonalban nyílt meg.

Döbrentei lelkesedéssel végzi titoknoki hivatalát. «Szenvedelemmel vagyok titoknok — írja Dessewffy Józsefnek — égvé, óhajtva, hogy minél előbb tudja létünket az Ország s annál inkább megkívánja becsületérzésem is e sikereltetést.»² Az Akadémia egész gondja ő reá nehezedik, mert Telekit is, Széchenyit is országos gondok mindig másfelé foglalják el.³ Tisztán látja a Társaság «bibéjét»: a tagokkal felduzzasztott Akadémiát, «a sok hallgató, nem dolgozó rendes tagokat», és «a munka kiadása nélkül» megválasztott levelező tagokat, kik «nem igazolják munka beküldésével választatásukat.»⁴ Az ügyvezetés munkáját nagy buzgósággal végezte, de sem az intézmény szervei hibáival, sem a vele szemben kialakult közhangulattal nem tudott megküzdeni. Mindezeknek oka szerencsétlen természetében volt. Hozzá közelálló barátai «a szép lélek, hazafiság, nagy műveltség, baráti szív»⁵ példáját látták ugyan benne, valójában azonban az Akadémia közösségében mégsem állotta meg helyét. Az arisztokraták közt jó modort sajátított el, bensőleg azonban ez a modor «nyájas és pedant fogás» volt csupán, mely alól gögösen, a saját kedvezőbb anyagi helyzetének különbség-tudatával bukkant ki egy rosszul kialakított önismeret emberi kicsinysége. A mindennapi hivatal feladatkörében el tudta végezni dolgát, de önálló gondolatai, vezetőképesége, tapintata nem volt. Tudománya, nyelvizlése a purizmus tényénél nem ment tovább, s nem vette észre, hogy abban a nemzedékben, mellyel ő szembenállt, az irodalmi haladásnak milyen szándéka köszöntött be és kért bebocsáttatást. Valami kettősség volt benne: személytelenségbe főlemelkedni kívánó hivatalának eszméje egyfelől, intrikus, bajszerző természete másfelől. Ki akarja egymással békíteni Berzsenyit és Kölcseyt,⁶ de ugyanakkor felbuzgatja P. Horvát Endrét Kazinczy ellen s vihart kavart fel *A pannonthalmi ut körül*: «Ird meg, a mit garabancziás pannonthalmi utjára nézve te akarsz, mutasd ki ő hazugságát, nemes erővel, nevelt tónussal s küld hozzám.

¹ Viszota Gy.: *Gr. Széchenyi István naplói*. 229. 1. és 2. jegyzet.

² Budán, 1832. márc. 15. A Magyar Tud. Akadémia kéziratára. M. irod. levelezés.

³ «...minden rajtam fordul meg, mivel egyik Elölülő sincs jelen» — írja Farkas Sándornak, Budán, 1833. júl. 13. U. o.

⁴ Dessewffy Józsefhez írt levelében. Budán, 1832. júl. 4. U. o.

⁵ Szedér Fábíán levele Döbrenteihez. Pannónia hegyén. 1831. jan. 6. U. o.

⁶ Kölcsey Ferenc levele Döbrenteihez. N.- Károly. 1831. okt. 21. U. o.

Én vagy a Tud. Gyűjteménybe vagy a Sasba adom tüstént»¹ — írja hozzá. Erre a megbízásra azonban csak akkor tüzeli. miután előzőleg ő hívta fel P. Horvát figyelmét arra, mily megvetéssel ír kettejükről Kazinczy, s pontokra szedve közli vele a könyv részleteit. Horvátnak ezt a magatartását Kazinczynak az Akadémiába bekerült barátai sohasem bocsátották meg. Bár könyvtárát — mintegy 677 kötetet — az Akadémiára hagyta, halála után nem tartanak róla emlékbeszédet. Csak 40 év múlva, 1879-ben végezte el a tudományos kegyeletnek ezt a szolgálatát Szász Károly.² Ilyen kételkedő Döbrentei magatartása akkor is, amikor tiltakozik az ellen, hogy őt «Kazinczy és pajtásai perlőnek, házsártosnak» kürtöljék, de másfelől, bukása után, 1839-ben elfogadja Csató Pál ingatag fegyverbarátságát, s ő adja neki azokat az adatokat,³ melyekkel a Hírnök hasábjain megindítja a harcot a triumviratus ellen.

E küzdelmekben ugyanaz a sors éri, mint a Lexikonperben: elveszti a harcot. Most azonban végleg. A tagválasztások során egyre nagyobb számmal jutnak be az Akadémiába az ő egykori legyőzöi és ezek hívei: Szemere, Bajza, Czuczor, Bugát, Fenyéri, Bártfay, s mögöttük áll erkölcsei súlyával Széchenyi is, akinek kegyét elvesztette. Ezekkel szemben áll az ő pártja, mely «a fiatal literátorokra duzzogó tudósokból»,⁴ «Bajza tollának sebesültjeiből», régi írókból állott, mint: Dessewffy, Schedius, Jankovics, Balogh, Thaisz, Kisfaludy Sándor és Horvát.⁵ Az Akadémiában nemzedék-változás folyamata indult meg. Ennek a folyamatnak Döbrentei gátlója akart lenni, de áldozata lett. Az új akadémikusok megválasztásában nem elvi fordulatot lát, hanem párturalomra törést. Kisfaludy Sándor és Vörösmarty nagyjuttalmi osztzkodásában Döbrentei Kisfaludy pártján áll: a jutalom odaítélése módjában «parlament fogás» diadalát látja,⁶ nem pedig egy új izlés-irány küzdelmét az elismertetésért. Az elégtétel-szerzés titkos örömeivel üti el később Bajzát a nagyjuttalomtól. Vörösmartyval nyíltan sohasem állt szemben. Elismeri róla, hogy «az az egy magyar költő, a kinek legtöbb színű oldala van»,⁷ de leveleiben, ahol

¹ Döbrentei levele Horvát Endréhez. Budán, 1831. május 12. U. o.

² Szász Károly: *Emlékbeszéd P. Horvát Endre fölött*. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. VIII. 1880. 6—8. l.

³ «Csak adatokat, adatokat kérek, millyeneket már kegyednek... köszönök. Ne feledje kegyed, a' amennyire lehet, minden egyes adatához, ha még oly csekély volna is, az esztendőt és hónapot csatolni.» Csató levele Döbrenteihez. Pozsony, 1839. jan. 15. A M. Tud. Akad. kéziratára. Magyar irod. levelezés.

⁴ Beüthy Zsolt: *Csató Pál szépirodalmi munkái*. 1883. XXVIII. l.

⁵ Széchy K. id. m. 175—177. l.

⁶ Dessewffyhez írt levele. Budán, 1836. dec. 12. M. Tud. Akad. kéziratára. Magyar. irod. lev.

⁷ Horvát Endréhez írt levele. Budán, 1831. jún. 12. U. o.

csak tudja, kiméletlenül támadja emberi gyöngeségeit, kivált anyagiasságát, nem méltányolva Vörösmarty mérhetetlen szegénységét. Neveletlennek, irigynek, dölyfösnek, szivtelen költőnek nevezi,¹ magát mindig csak fizettetni akarja, s hiányzik pl. Bölöni Farkasnak avagy Külkey Henriknek az a finomabb gesztusa, amellyel — ezek módjára — le tudna mondani akadémiai tiszteletdíjáról.² S mintha csak ítéletének igazolását látná, örömmel olvassa B. Jósika Miklósnak Gyulai Lajos gróf előtt elmondott kritikáját: «Vörösmarty szelid farkas, bárányos róka.»³ Ugyanígyen érzéssel szemléli a Hirnök és az Athenaeum csatáját: «A Nemesis akará Csatót velek összeveszítettetni — írja Dessewffynek — hogy cseleiket tudójuk láttassa csalárdoskodásaikat.»⁴ Ugyanígy olvassa Vörösmarty önvédelmét Petőfi ellen a Pesti Hirlapban.⁵

Ezen a belső feszültségen, általában az Akadémia holt pontra jutott helyzetén kíván segíteni Fáy András, amikor 1835-ben, az országgyűlés megnyitása előtt, *Nézetek a Magyar Tudós Társaság dolgaiban* c. írt emlékiratában feltárja a helyzetet az ekkor az Aldunánál tartózkodó Széchenyi előtt. Hogy erre épen Fáy gondol, annak egy eddig figyelembe nem vett lélektani oka van. Amikor Pest megye az 1825-i országgyűlésre készíti a követi utasításokat, Fáy, akinél gyakorlatibb szemmel kevesen szemlélték és ismerték a magyar lelkiséget, Pest vármegyéhez beadott reformjavaslatában sürgeti, hogy magyar legyen mind a tudományos, mind a törvényes köznyelv, de aztán kiemeli: «Sem nyelvmívelő, sőt tudós társaság még most nem kell, sőt egyenesen veszedelem lenne a magyar irodalomra; vallás, politika, tudomány és nyelvbeli szakadások többet ártanának, mint használnának.»⁶ Fáy sejtelve valóra vált. Annál nagyobb lehetett most a lelkiismereti gondja, mellyel említett emlékiratában az Akadémia helyzetét mint a nemzeti művelődés becsületügyét kívánja megoldani. Fáy nem gondol reformra, hanem csak «a munkálkodások folyamatjának igazítását» sürgeti. Olyan tagokat kell szerinte választani, «kiknek gondolkozásuk nem a régiben tespedésre, hanem haladásra hajlik.» Mindenek előtt a levelező tagok számát kívánja korlátozni, különben a választások teljesen elvesztik értéküket. A haladás legnagyobb akadályá azonban Döbrentei, aki egyetlen gátja «a társaság idves amalgamasítójának.»⁷

¹ Farkas Sándorhoz írt levele. Budán, 1835. okt. 3. U. o.

² U. o.

³ *Döbrentei papiros szeletei*. IK. 1914. 464. l.

⁴ Dessewffyhez írt levele. Budán, 1832. márc. 15. A Magy. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. lev.

⁵ Pesti Hirlap 1848. szept. 6. 58. sz.

⁶ Badics F. id. m. 249. l. — ⁷ U. o. 421—22. l.

Ugyanebben az időben váratlanul meghal a «Fő Tartományi Biztos». Helyébe Németh Péter került, s az ő utódjául 1834. április 17-én Döbrentei Gábor neveztetett ki, azzal a feltétellel, hogy a titoknoki hivataláról le kell mondania.¹ Döbrenteit Teleki József szeretete volna megtartani, de nem lehetett. Az alapszabályok 29. § kimondta, hogy a titoknok más állást nem viselhet. Döbrentei még az 1834. szept. 8-i nagygyűlésen le akar mondani, de a nagygyűlés lemondását nem fogadja el. Még egy évig viseli a titoknoki tisztet,² «a mult 1834-beli nagygyűlésig szenvedelemmel, azóta becsületből, ez után kénytelen-ségből».³ Ekkor kapja meg vigasztalásul és kárpótlásul a *Régi magyar nyelvemlékek* szerkesztői megbízatását. Az ezzel járó tiszteletdíj anyagilag pótolta azt, amit titoknoksága megszüntével veszített.⁴

Már Döbrentei lemondása első hírére az Auróra-kör tagjai Toldy mellé állnak. Az ő jelölését azonban az Akadémia konzervatív tagjai nem szívesen fogadják, részint mert még fiatal, részint mert benne látják elvi megszemélyesítőjét annak a törekvésnek, hogy: «a Magyar Tudós Társaságnak mind kormányát, mind hasznát tulajdonává tehesse, sőt nemzeti nyelvét is önkényes hatalmába kerítse.»⁵ Toldy helyébe ekkor Szemere Kölcsey nevét veti fel, akit Széchenyi is szívesen támogat. A kormány előtt azonban Kölcsey «demagóg» politikai magatartása, s még inkább Wesselényivel való barátsága miatt nem kedves, s ezért a kancellár utasítást kap, hogy Kölcsey megválasztását mindenképen akadályozza meg. Az Akadémia most három részre szakad. Döbrenteinek még mindig van jelentékeny pártja, Kölcseynek, Toldynak, sőt Vörösmartynak és felbukkan

¹ «...ut munere Secretarii renuntiare teneatur.» Döbrentei levele Horvát Endréhez. Budán, 1834. máj. 10. A Magyar Tud. Akad. kéziratára. Magy. irod. lev. — Teleki József ezt írta Döbrenteinek: «Németh Péter helyét elnyerte ugyan kegyed, de nem egészen úgy, mint én több tekintetből óhajtottam. Mi volt ennek oka, annak idejében meg fogja tudni.» Idézi Döbrentei ugyanebben a levelében.

² Biermann Mihály levele Döbrenteihez: «Legfelsőbb helyen megengedettett, hogy a' Tudós Társaság Titoknoki Hivatalát kegyed mind addig folytathatja, míg erre más valaki nem fog kineveztetni. Megiratik ez a' mai Póstával a' 16045. 834. udv. szám alatt Nádorunknak, és a' Tartományi Biztosság Fő Igazgatójának Mérey Sándor Ó Excellenciájának.» Bécs, 1834. dec. 18. U. o.

³ Farkas Sándorhoz írt levele. Budán, 1835. jún. 27. U. o.

⁴ Horvát Endréhez írt levele. Budán, 1884. nov. 23. U. o. — Döbrentei lemondásáról csak ennyit ír Horvátnak: «A titoknokságról lemondásom jegyzőkönyveink szerint dicsőséggel van.» Budán, 1835. okt. 3. U. o. — Az 1835. nagygyűlés «kifejezi a tisztelt titoknoknak buzgóssága és sikeres serénységeért, mindennek pontos rendben tartásáért köszönetét, megelégedését.» Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1835. 72.

⁵ Kisfaludy Sándor levele Döbrenteihez. 1835. aug. 5. IK. 1831. 139. l.

a neve.¹ A kérdést végre is a politikai szempontok mérlegelése és Széchenyi tekintélye döntötte el, aki Toldy mellé állt.² Így lesz 1835. szept. 17-én Toldy Ferenc az Akadémia titoknoka. A megoldás általában megnyugvást keltett. Az ú. n. reform-párt nincs ugyan megelégedve Döbrentének a *Régi magyar nyelvelmélek* szerkesztéséért megszavazott tiszteletdíjjal, «részint botránkozató megválasztásáért, részint mivel a munka súlyát különben is Jankovics viendi.»³ Az Akadémia azonban megszabadult a személyi kérdések nyugtalanságaitól s így legalább egy időre megkapta munkaképességét biztosító belső nyugalmat.

Vörösmarty már korábban is Toldyhoz csatlakozott. Szerkesztői munkásságban kialakult barátság és ennek emlékei, közös irodalmi elveik, költészetének tőle kapott első értékelése, talán egyéniségének rokon vonásai is meleg vonzalommal fűzték őt hozzá. S ez a kapcsolat köztük kölcsönös volt. Az így kifejlődött tisztelet és barátság mindkettőjük életpályáját soha meg nem zavart tisztsággal világítja be. Toldy még Vörösmarty halála után is megtartja irodalom-elvi hűségét annak költészete, értékelése iránt. Életrajzot is ő akar róla írni. Csak Deák Ferencen múlt, hogy ezt a megbízást Gyulai Pál kapta meg.

Toldyval együtt lesz Vörösmarty a reform-párt vezére; célja az Akadémia alapszabályainak megváltoztatása — ennek szükségességét az alig eltelt másfél esztendő a tapasztalt fogyatékoságok miatt nyilvánvalóvá tette. Amikor Teleki József udvari referendárius lett s ezért az elnökségről — bár hiába — lemondott, Széchenyinek ez az eset alkalmul szolgált arra, hogy az alapszabályokat megváltoztassa. Vörösmartyt bizza meg azzal a feladattal, hogy dolgozzon ki egy tervezetet

¹ Megdől tehát Széchy véleménye, hogy Kölcsey idealizmusa és szentimentalizmusa volt oka annak, hogy nem fogadta el a titoknoki állást. Id. m. 193. 94. l. — L. még: Bártfai Szabó L.: *Adatok...* I. 27—39. l., továbbá Döbrentei levelét Farkas Sándorhoz: «Schedelt nem választotta volna a többség, mert bizony még nem való arra, hanem Kölcseyt felülről nem akarták semmikép s így csak két votumot kapott és Gr. Széchenyi Schedelt választotta: car il est présentable pour les Anglais.» Budán, 1835. okt. 3. A Magy. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. lev.

² Döbrentei ettől fogva Széchenyi ellen fordul. Erre vonatkozólag jellemző, amit lemondása után Horvátnak Széchenyiről ír: «Minthogy társaságunkba Széchenyi pártszellemet hozott, sokkal nyugalmasabban élek s inkább kényemre dolgozom már mint nem titoknak. S ennek kritizált hivatalánál inkább szeretem a Régi Magyar Nyelvelmélek szerkesztését. Széchenyi rossz szívű ember. Mióta *Hitele* felől az rebbent meg az országban, hogy stylusa enyém, nem övé, mindig üldöz. Barátimat tértítette s fenyegette a nagygyűlés alatt is tőlem». Buda 1835. dec. 6. A M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. level. — V. ö. Vizsota Gy.: *A százéves Hitel*. Irodalomtörténet 1930. 135—44. — U. a. *A kortársak Széchenyi Hiteléről*. IK. 123—126.

³ Vörösmarty írja Széchenyinek. Id. Vizsota Gy. *Széchenyi, Vörösmarty és az Akadémia működésének első évei*. Bud. Szemle. 138 k. (1909.) 22. l.

részt az alapszabályok módosítására, részt pedig arra, mit kellene tenni az Akadémia munkásságának eredményesebbé tételére, mellyel már a közhangulat is elégedetlenkedni kezdett. Vörösmarty tervezetét, melyet barátaival is megbeszélt, 1832. dec. 25-én mutatta be Széchenyinek.¹ Legfontosabb gondolatai a következők:

Az Akadémia így, mint most áll, saját terhe alatt szétesik. A tagok nem ismerik sem egymást, sem az irodalom megoldandó feladatait. Így tehát senki sem tudja, mit s hol kell kezdeni. Az első feladat a szervezésbéli együttműködés: «a kis társaság gyorsan hatósága.» E célból 1. «Hagyja a Társaság a tagokat hajlandóságok szerint s abban, amire készülve vannak, szabadon foglalatoskodni s így vagy több, vagy mindenestre hasznavehetőbb munkákkal fogják a literatúrát gazdagítani, mintha invita Minerva kényszerítetnek munkára, melynek nincsenek eléggé készülve, vagy kedvök nincsen. 2. Törekedjék a Társaság díjai (honorarium) és jutalmai által célirányosabban munkálkodni.»

Az alapszabályokra nézve Vörösmarty legfontosabb javaslata az volt, hogy a *Tudománytár* meg kell szüntetni. Megokolásul a következőket említi fel: 1. A magyar literatura még nem oly gazdag, hogy egy nagy terjedelmű folyóiratot kritikákkal tudjon kitölteni. 2. Nincsenek olyan íróink, kik ez irányban kellő készülettel bírnának. Íróink ugyan van sok, köztük kiválóak is, de ez nem biztosítéka annak, hogy ne lehessen rossz kritikus. 3. Literaturánk eddigi életében alig akadt négy—öt kritikus. «Most kényszerből 30—40 is lesz, akik silány, lelketlen bírálatot» fognak adni. 4. Épen ezért majd a Tudománytár palástul szolgál «a munkátlan vagy tehetetlen tag» szégyenének eltakarására. Ha azonban a Tudománytár mégis fenntartatnék, akkor vagy ne legyen benne kritika, s e helyett inkább a megjelent munkák «lajstroma» szerepeljen, vagy ha lesz, akkor az író csak arról írjon bírálatot, amiről ő akar.

A továbbiakban reformjavaslatai a következők voltak: A heti ülések «előülői», ha a rendes előülők akadályozva vannak, tiszteleti és rendes tagok is lehessenek. A filológiai tagok száma kettővel «toldassék meg.» A levelező tagok számát meg kell határozni. A javaslat végén védekezik az Akadémiát kívülről vádoló támadások ellen, hogy t. i. az Akadémia henyél, semmi jelét sem adja munkásságának, így tehát semmi haszna nincsen. Vörösmarty ezzel szemben rámutat arra, hogy az Akadémia rövid fennállásának legnagyobb érdeme az, hogy könyvek kiadásával segített az írók helyzetén s ezzel az irodalom ügyét is fellendítette. Eddig ugyanis a literatura haladását éppen az bénította meg, hogy az írók anyagi eszközök híján vagy nem tudták kiadni munkáikat, vagy ha kiadták is, anyagilag tönkre mentek.

¹ Mindezekre vonatkozólag l.: Bárczay Oszkár: *A Tudománytár anteactái*. IK. 1895. 211—214. l. és Viszota Gyula id. értekezéseit: *Széchenyi, Vörösmarty és az Akadémia működésének első éveit. A Tudománytár története*. Akadémiai Értesítő. 1910. 123—36. l. és 427., 435—36. l. *Guzmics Izidor apáti naplója*. IK. 1903. 328—29. l.

Széchenyi magáévá tette¹ Vörösmarty javaslatát s az 1833. febr. 4-i igazgatótanácsülés elé terjesztette. Az igazgatótanács az előlülőre vonatkozó azt a részét, hogy távollétében igazgató-sági tagi szavazathoz az üléseket, a nádorhoz tette át. A többi a nagygyűléshez utasította. A novemberi nagygyűlés tárgyalta ugyan a reformjavaslatot, de — Teleki befolyására, aki nem volt barátja a változtatásnak — lényeges változtatást nem hozott. A nem dolgozó vagy erkölcsi kifogás alá eső tagokra vonatkozólag egy Széchenyi elnöklése alatt kiküldött bizottság, melynek Vörösmarty is tagja volt, a meglevő alapszabályokhoz újabbakat iktatott be, de a legfontosabb kérdésben: a *Tudománytár* fennmaradása ügyében félmegoldást hozott. Úgy döntött ugyanis, hogy nem törölte el, de kizárta belőle a kritikát. A következő évi nagygyűlés eltért ettől a határozattól. Talán azért, mert a reformpárt jut benne pillanatnyi győzelemhez, visszatért az alaprajz elvéhez: a kritikához.² Toldy ugyanekkor a *Tudománytár* nevének *Literaturai tárra* történő változtatását javasolja,³ de sikertelenül. A III. nagygyűlés végül is úgy határozott, hogy a könyvek ismertetésében «az előadás formája ne bírálható és vitatkozó, hanem inkább értesítő és közlő legyen». A reformjavaslatok tehát nem érték el céljukat. A reformpárt azonban tovább dolgozott. 1844-ben Toldy, most már Telekitől is támogatva, ki tudta vinni, hogy az osztály-ülések önállósuljanak. Ugyanekkor történik ez, amikor az ugyanezévi nagygyűlés ajánlja a *Tudománytár* megszűnését.⁴

Vörösmarty javaslatában két figyelemreméltó gondolat van. Az egyik az akadémiai tagságnak az Akadémia méltóságához mért, tudományhoz illőbb felfogása. Vörösmarty küzd az akadémiai munkásság magasabb szintjéért, mert tagjai így az Akadémia folyóiratába szánt «sok kivonás és kritikázás» miatt semmit sem tudnak dolgozni. E terméketlenné tevő

¹ Széchenyi is elégedetlen volt a rendszabásokkal és az Akadémia működésével. Amikor az 1833. febr. 25. kis-ülésen felszólítja a tagokat, hogy ha valaki hiányt talált a Társaság kétévi eddigi működésében, most jelentse be, s a továbbiakban ezt mondja: «...megvannak a mi rendszabásainknak is a maguk gyenge oldalai s előlegesen nem érezhetett irányai..., melyeket az idő már eddig kifejtett s most nem orvosolni vétek volna.» Kis-ülési jegyzőkönyv, 1833. 21.

² «...bármely nyelven írott munkák, értekezések tulajdonságai, tudományos és erkölcsi hasznai, valamint szinte fogyatkozásai és tévedései szorgos gondnal, de mégis tiszta lélekkel ítéltesse meg.» *A M. Tudós Társaság Alaprajza*. 3. Munkák megbírálása.

³ Főtitkári irattár. 1832. 176.

⁴ A *Tudománytár* (1834—1844) megszűnése mindenképen igazolt volt. Legjobban mutatja ezt a következő statisztika. 1834-ben «elkelt» 527 példány, 1835—379, 1836—301, 1837—344, 1838—222, 1839—249, 1840—200, 1841—157, 1842—131, 1843—114, 1844—79. Fenntartási költségei a 11 év alatt: Kiadás: 23.015 frt. 25 kr. Bevétel: 9698 frt. 32 kr. Ráfizetés: 13.316 frt. 93 kr. — Kis-ülési jegyzőkönyv, 1844. 185.

kényszer alól fel akarja szabadítani a tagok munkakedvét. «Ítéletem szerint — írja — több hasznára válnék literatúránknak, nagyobb díszére a Társaságnak, ha Évkönyveinket sűrűbben töltenék eredeti Értekezéseink, ha minden tag osztályához és tehetségéhez képest külön munkáival is gyakrabban látogatná olvasóit». ¹ E felfogásban már nyilvánvalóan feltettség az osztályülések szükségességének hangsúlya, melyet később Toldy valószínűleg meg. A másik gondolat Vörösmartynak a kritikáról vallott elve, melynek megértéséhez a következőket kell tudnunk. Vörösmarty akadémiai kritikái munkássága Szalay László *Bimbók* c. verskötetével kapcsolatban indul meg. A verskötet bírálás végett Kazinczyhoz és Vörösmartyhoz került. Kazinczy a Társaság törvényeinek megfelelően kritikát ír róla, ² Vörösmarty azonban «Kazinczy Ferencz gonddal és jelesen dolgozott *Recenziója* ellenében», az e tárgyban dolgozott kiküldöttség véleményének útmutatása szerint, mely «a kisebbrendű költeményekben egyenesen és világosan illynemű ösmertetést parancsol», kritikái megjegyzés nélkül csak ismertette a verseket. Ugyanekkor azonban beadott ismertetéséhez mellékelte egy a heti ülésnek szánt hosszabb tanulmányt, melyben kifejti a kritikáról való felfogását s egyúttal megvilágítja a *Tudománystárral* szemben elfoglalt álláspontját, miért nem helyesli a folyóiratban kritikák közlését.

Vörösmarty nem volt elvi ellensége a kritikának. Hiszen akadémiai munkásságának java majd tíz éven át épen kritikái terére esik. Amitől ő félt, az a kollektív, felelősséget személyesen vállalni nem merő, az egyéni erkölcsi bátorság helyébe az Akadémia tekintélyét állító névtelen osztály-kritika volt, melynek divatja ekkor virágzott legjobban az Akadémiában. A név aláírásával jelzett és vállalt kritikától mindenki fázott. Másrészt a heti üléseken, melyek nem voltak tudományoszakonként elkülönítve, de legalább már az a haladás történt, hogy a tagok a munkákról megírt jelentéseiket felolvasták, nem alakulhatott ki igaz kritika, mert a felolvasott jelentésbe mindenki beleszólhatott, s így olyan szövegezés készült el az eredeti recenzióknak, mely teljesen különbözött a szerző egyéni felfogásától.

Vörösmarty a kritika erkölcsi méltóságának igényét és a kritikus egyéni felelősség-tudatát hangsúlyozza csak, amikor a kritika számára két elvet követel: «1. . . kisebbitésére azon káros befolyásnak, melyet különben egy illy nyilvános Társaság kritikája okozhatna, megkiváncsolt, hogy minden recenziónál a bíráló neve ki legyen írva. 2. A recenzió felolvastassék

¹ U. o. 1831. 9.

² U. o. 1831. 16. — L. Vízota Gy.: *A Tudománystár története*. Akad. Értésítő. 1910. 125—29. l.

ugyan a Társaság előtt, de abban a szerző akaratja s meg-
egyezése ellen változtatást tenni nem szabad, mert senki sem
fogja örömet szerezni olly munka alá írni nevét, melly meggyőződése
ellen, idegen gondolatokkal eltarkázva, vagy csonkításokkal
erőtlenítve van.» Vörösmarty kritikai eszménye az a kritika,
mely az Akadémián kívül jelenik meg. «Hagynók — írja —
a bírálgatást inkább egyes írókra, kik azt nem országos tár-
saság nevében, hanem önerejük hatalmával gyakorolnák.»
A könnyelmű, felelőtlen kritizálgatás terméketlen szellemétől
félti a még sarjadóban lévő írói munka kedvét. Ezért hirdeti:
«Minek literaturánk csekély, s hogy úgy mondjam, mezőváro-
sának olly roppant nagy kritikai kapu?» E szavak mélyéből
most csendül fel először az Akadémiától különálló kritikai
megnyilatkozás szükségességének, a későbbi Athenaeumot és
Figyelmezőt létrehozó tervnek gondolata.

Egyébként Vörösmarty akadémiai munkásságának majdnem
minden idejét a kiadásra vagy pályázatra beküldött munkák
bírálata foglalja el.¹ Mindez egyúttal magyarázatul is szolgál
arra, miért oly töredékes, szaggatott, mondhatni: szórványos
ez időtájt Vörösmarty irodalmi működése. 1824-ben Pestről még
ezt írja Peöcz Károly barátjának: «Talán akarod tudni, mit
csinálok? Tollat, mert minden nap elkopik a sok versírásban.
Nem tudom, nyavalya-e bennem, vagy mi, ki nem fogyok
belőle s úgy elhizom tőle, hogy nemsokára laposabb leszek tőle
a bankó-czédulánál.»² 1834-ben pedig már így kesereg Stettner
Györgynek: «Intézetünkben a romlásnak (ha csak ideig ideig
tartónak is) magvai megvannak; mert heverő, dologtalan, ingyen
élőket vett fel eredetkor és fizet, míg a munkásabbak fizetetlen
húzzák az igát; ezen fölül a bűnös egykedvűség, gyávaság
egyfelől, másfelől egy cudar, tehetetlen s csak orcátlanság
által diadalmas embernek (Döbrentei) örök fondorkodásai igen
kellemetlennek teszik oly tagok életét, kik a társaságot az által
óhajtanák erőssé tenni, hogy a tehetős elméket személyes
tekintet nélkül, választásaik által magokévá tegyék.»³ Érdemes
ezekbe a *bírálatokba* belenézni, bennük kritikai elvszerű-
séget keresni, kivált azután kutatni, lehet-e bennük Vörös-
marty írói tudatosságának alapjaira rá akadni. Lássuk a
legjellemzőbbeket:

¹ Még a «műszavak kivonása végett» neki kiosztott munkák szótári
feldolgozását sem vállalja. Amikor megkapja az e célból számára kijelölt
műveket — Erdösi: *Grammatica*, Molnár A.: *Grammatica*, Komáromi Csip-
kés Gy.: *Hungaria illustrata*, Erdélyi Múzeum I—X., Telegdi I.: *Rudimenta* —
másnak kéri átadni őket, «mert én, míg a Zsebszótárból nekem jutott részt
el nem végzem, műszavak kivonásában semmi esetre részt nem vehetek.»
Főtitkári irattár. 1832. 200.

² A M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. Lev.

³ Czapáry László: *Vörösmarty-emlékkönyv*. Székesfehérvár. 1900. 237. l.

A megújított nyelv s a költő szabadság viszonyát érinti *A természet három országa*, Delille Jakab után magyar hősi versezetbe szabadon foglalva c. kéziratos színművéről írt bírálatában:¹ «...az egész munkában előforduló nem kevés új szavakra ... azt jegyzem meg, hogy minden írónak szabadságában áll ugyan, ha rá szükségét lát, új szavakat felhozni, de egyszersmind kötelessége a már mások által képzetekre ügyelettel lenni, mert a közdivat, mely minden újításnak célja, vak történet munkája nem lehet, arra az írók egymást figyelemmel tartó közelítésének kell utat nyitnia.»

Az egyéni és kor-líra kapcsolataira világít rá *Érzelmek Gyulától*, Schedel Ferencről c. bírálatában:² «Korunk világosan nem a poézis kora többé, legalább nem a lyraié, nem azé, amely individuális érzések festésével tudná elragadni az olvasót. Figyelmünket nagy történetek s történendők gondoljai tartják kötve, melyekkel minden érdekeink, bármely hosszú lánczon is, összefüggenek; s azért a mely költő tárgyai nem historiaiak vagy kinek lyrája nem a kor vagy nemzete véleményeit, érzéseit, óhajtasait representálja, vagy végre a szerető szív édes titkait hallván, ebben is nem a nemzet sajátjaigához simul (népköltés): az bírjon nagy és ritka erővel, ha közfigyelmet akar gerjeszteni s ekként a literatúrába is befolyjni. Különben szava hallatlanul és így haszon nélkül el fog hangzani a pusztában, csak némely fiatal és felette ideges természetűek által kedveltetve.»

A műfordításra vonatkozó alapelveit *A vaskezű Berlichingi Götz*, Goethe után ford. Hoblik Márton 1832. c. bírálatában nyilatkoztatja meg:³ «Itéletem szerint az efféle munkák fordításában nem elég az eredetinek csupán értelmét adni, hanem a mennyire a nyelv megbírja, azt sajátjaival s teljes erejével kell adni, amit úgy gondolok legjobban elérhetőnek, ha a fordító a beszéd fordulataiban a formához a lehetőségig hív marad, kivéven a közmondásokat s fordíthatatlan idiotizmusokat, melyeket a fordító más hasonló értékűekkel igyekezzék kipótolni. Ezt tartom a szójátékokról is, melyek többnyire fordíthatatlanok lévén, ha mással ki nem pótolhatók, inkább hagyassanak el.» Érdekes, hogy Vörösmarty a fordított szöveghez maga is ad szófordítást. *A gefüllignek* Koblik nyújtotta magyarításához ezt fűzi hozzá: «Erre nincs szavunk; de inkább készséges, szíveskedő, mind közlékeny.»

A színi hatásról Szigligeti *Frangepán Erzsébet* c. szomorújátékáról írt bírálatában szól:⁴ «Elrendelés, helyzet, s karakterek 3. felv. közepéig jók. Azontul zavaros, nem ígér színi hatást. Tehát a szerző kerülje a karakterek és helyzetek gyakori, alaptalan változtatását, célirányos rövidséggel egyszerűbb egészet alkosson s igazítsa ki a grammatikai botlásokat.» Egyébként is tisztán látja a drámairás megoldandó feladatait. Az 1837. évre jutalmazásra beküldött szomorújátékokat épen ebből a szempontból bírálja: «Íróink lassankint sejteni kezdik, mire kell a pályán törekedniök, miért is némelyek karakter ereje, mások helyzetek meglepő bonyolódása által kívánnak művöknek érdeket szerezni... Különösen hibázik a színművekben a tragédia komoly méltósága s mélysége.»⁵

¹ Főtítkári irattár 1832. 77. — ² U. o. 1833. 18.

³ U. o. 1833. 112. — ⁴ U. o. 1835. 120.

⁵ U. o. 1837. 128. V. ö. Vizsota Gy.: *Vörösmarty naggyutalmi és drámai jelentései*. Akad. Ért. 1914. 122. l.

Kazinczyt az 1836. évi nagyjuttalomra ö ajánlja, s ö rajzolja meg ebben első költői arcképeinek egyikét:¹ «El lévén fogadva a megholt írók örökösei jutalmazásának elve, legnagyobb méltatlanságnak tartanók a sokat szenvedett, s literaturánkért egy élet fáradsalmait feláldozott Kazinczyt elmellőzni; mert ha elhallgatjuk is, hogy ö csin és izlés tekintetében koránál jóval előbb járt s hogy ez által egy új kornak teremtője lön, magok ezen versek mind különfeleségekre, mind belső becsre, mind külsejük csínjára nézve részint máig is a legjobbak, részint vetekedők a legjobbakkal, melyek literaturánk e nemében mindeddig megjelentek. S így midőn Kazinczyt lyrikusaink legjelesbjei egyikének tartjuk, talán nem nagyítjuk, ha azt merjük állítani, hogy a formák különbségére nézve senki vele nem mérkőzhetik.»

Bajza lírai értékelését, lírai stílusának elismerését nyújtja az 1835. évi nagyjuttalomra ajánló következő bírálatában:² «E lírai művek legtöbbjét mély, való érzés tünteti ki városulva az előadás egyszerűségével, mely híven a tárgyhöz simulva minden fölösleges cifrát, gondolat- és képhalmozást kerül, mi által a költő kevesed magával szerencsés volt a magyar lírai költést egy felől ál ékeiktől, más felől salakjaitól megtisztítani s áradozásából szabatoságra vezetni. Ide járul azon különös csin és tisztaság mind nyelvben, mind verselésben, mellynek a legújabb korban költőinkre tagadhatatlanul jótékony hatása volt.»

Épen ilyen tömör jellemképet rajzol Kovács Pálról abban az ajánlásában,³ melyben őt *Beszélyfűzéréért* az 1842. év nagyjuttalmára, «200 arany, vagy ha megosztatnék, fele jutalomra méltónak» ítéli. «Kovács Pál nem magas, nem fellengző költeményeiben, de psychológiája ritkán hibás, utóbbi műveiben mély. E mellett nagyobbára népies. A falusi al s részint középnemesi életet olly híven ábrázolja sehol sem találjuk, mint nála s az illy jellemzetes leírás ritka a magyar irodalomban. Beszélei, meséje eredeti. E részben sokkal leleményesebb, mint íróink nagyobb részei lenni szoktak.»

Az 1843. évi nagyjuttalmi ajánlásában méltató jellemzését adja Fáy Andrásnak, Garay Jánosnak és Jósika Miklósnak, részint egész írói pályájuk, részint az évre eső legjobb munkájuk alapján. Fáy András pályaképét így rajzolja meg:⁴ «Egy szorgalma, jelleme, jeles tehetsége miatt köztiszteletre méltó hazafinak pályája nyílik meg előttünk. Talán nincs senki, a magyar irodalomban járatos, ki e műveknek korunkbani nagy hatását s eredetiségök, tanulságok, s tartalmi gazdaságoknál fogva maradandó becsét ne méltányolná. S a magyar akadémia el nem mellőzhetendi, hogy e minden tekintetben tiszteletre méltó szerző iránt, ki olly hosszú pályán annyi sikerrel, s olly fáradhatatlanul működött, méltánylását ki ne mutassa s iránta a kitüntetésnek hatalmában álló jeleivel nyilatkozzék. De Fáy András művei e két kötetben befejezve nincsenek. Nagyobb részök, melyekben a népelet olly házilag híven ábrázoltatik, az 1844. évre esnék által s így egész irodalmi pályája legillőbben ez évben méltányoltathatik.»

Garay János verseiről:⁵ «A költészet legmostohább, a közönségtől legkevésbé pártolt neme a lírai. Midőn a dráma a színpadon keresi s nyeri

¹ U. o. 1836. 120. — ² U. o. 1836. 134. — ³ U. o. 1842. 2. — ⁴ U. o. 1844. 33. — ⁵ U. o. 1844. 33.

meg díját s dicsőségét, a jó regény ezerektől olvastatik, sőt még a népszerű eposz is meglehetősen közönségre talál, a lyrai költészet, melyben kitünőleg jeles igen szűken terem, rendesen azon sorsban részesül, hogy a tetszőbbeket megtanulják, vagy leírják, s a könyv megvétetlen marad, vagy igen lassan s kevés példányban vétetik meg. — Garay egyike legerősebb lyrai költőinknek. Jelesebb dolgozatai az érzélem bensősége s helyenként az indulat ereje által olly kitünők, hogy néhányai nem csak korunk, s irodalmunknak vannak írva, hanem fényesen megállhatók a legmiveltebb nép maradandó művei között is. A munkának ezen elvitathatlan érdeméhez adva a lyrai költészet elhagyatottságát s azon körülményt, hogy Garaynak a költészetten kívül egyéb pályája nincs, melyben elismerést és díjat arathasson, s azt, hogy e pályán mindeddig semmi kitüntetésben nem részesült, legbelső meggyőződése szerint őt hiszem jutalommal megtisztelendőnek.»

Jósikát *Zrínyi a költő* c. regénye alapján méltatja.¹ «B. Józsika ez évre eső művei között ez a legnagyobb s részletesen csak erről szólandó. E regény egy kissé virágos, néhol dagályos nyelven van írva, de benne igen gazdag, viszályteljes élet tárul fel. Jellemeiben következetes, a jellemek küzdése által érdekes, a általában olly hü, hogy a maga nemében a kitünőbbek közé számítható.»

E bírálatokból hiányzanak azok az elmélyített és finomabb szempontok, melyeket Vörösmarty az Athenaeum hasábjain német esztétikai olvasmányainak hatása alatt írt. Mégis vannak benne olyan vonások, melyek Vörösmartyra vallanak s elütnek mind Kölcey, mind Bajza kritikai módjától. Nem polemikus jelleműek, nem is deduktív irányúak. Lélektani kritikák, hiányzik belőlük a műfaji elviség szigorú, dogmatikus követelése. A műfaji esztétika ekkor még nálunk nem kész, kifejtése a negyvenes évek munkaterve lesz, s a Kisfaludy-Társaság végzi majd el. Két formai elv azonban állandóan visszatér ezekben a kritikákban. Az egyik a nyelvnek mint természetanyagnak hajlékonysága, képessége, tisztasága, a másik a nyelvnek mint vers-beszédnek formailag tökéletes alakítása, ritmus-mintázása. E nyelv-esztétikai szempontokon kívül azonban a lírai és drámai bírálatokban megjelenik egy sokkal egyetemesebb és magasabb követelés is — bennük a negyvenes évek fordulóján átjutott Vörösmarty lelke mutatkozik be egészen, akit már nem a részletek, hanem a nagy összefüggések érdekelnék. E kritikai szemlélet középpontjában nem az esztétikai kategóriák érvényességének vizsgálata áll, hanem az ember ábrázolása a kérdés. Egyik bírálatában azt kérdezi: «Mikor jön meg literaturánkba az egész ember?» A feleletet a lírától és a drámától várta. A rajzolatoktól mást kívánt. A regényben is keresi ezt az «emberileg magas igényű» válaszadást, egyébként azonban a regény iránt nem volt különösebb esztétikai fogékony-

¹ 1838. 45. — V. ö. Viszota Gy.: *Vörösmarty nagyjutalmi és drámai jelentései*. Akad. Ért. 1914. 108—123. l.

sága. Kritikai vágyára ő maga is csak késői lírájában tudott választ adni, amikor felszabadult a korizlés hatása alól s egészen önmagából meritett. Különben ebben az óhajában, melyben a kategóriáktól függetlenített szemlélet-módra törekszik, lehetetlen észre nem venni olyan talán még ösztönös sejtelmet, mely a mai esztétikai és irodalmi kritika immanens irányában valósult meg.

Ez a kritikai álláspont szinte szükségképen hozta magával, hogy a *tagajánlások* során szintén sűrűn találkozunk Vörösmarty nevével. Az ajánlásokat 1833 óta írásban kellett benyújtani, s ez a formai alkalom számos esetben adott számára módot egy-egy író méltatására. Legtöbbször azonban inkább csak meg-megvillantja, mint kifejti elvét vagy értékelő mértékét. Az irodalmi szempontokon kívül sokszor politikai elvek is irányítják ajánlásait, különösen az, hogy a liberális szellem képviselői jussanak be az Akadémiába. Így ajánlja azokon kívül, akiket mások ajánlására pártfogol, a következőket: Tasner Antal, Szász Károly, Egyed Antal, Czuczor Gergely, Fábíán Gábor, Szalay László, Gaal József, Péczely József, Bölöni Farkas Sándor, Magda Pál, Vajda Péter, Vásárhelyi Pál, Garay János, Kovács Pál, Eötvös József, Deák Ferenc, Brassai Sámuel, Klauzál Gábor, Szontagh Gusztáv, Szigligeti Ede, Gegő Elek, Kriza János, Jósika Miklós.¹

A megválasztott tagok közül — Deák Ferenc után — talán Vajda Péter, «a sok oldalú készülletekkel jeles írónk» áll lelki világához legközelebb. 1837-ben lett az Akadémia tagja és egyike a legszorgalmasabb munkásainak. Vörösmarty már 1832-ben figyelmes lesz rá, amikor *Magyar nyelvtudományát* ő bírálja.² Ettől kezdve tudományos és irodalmi pályájának az Akadémiában ő marad kísérője. Nem csodálkozhatni, hogy Vajda hatással volt Vörösmarty gondolatvilágának alakulására.³

Vörösmarty kritikai szerepe vezet át az Akadémia *játékszíni bizottságaiban* kifejtett munkásságához is. Az Akadémiát már rendszabásai is kötelezték arra, hogy «a nemzeti játékszín, egyik segéde a hazai nyelv kimiveltetésének, jó darabokban szükségét ne szenvedjen». Amikor Abaujmegeye az Akadémiá-

¹ Viszota Gy. összefoglalása: *Tagajánlások az Akadémiában*. Akad. Ért. 1906. 499—532., 608—643. l.

² Ki-ülési jegyzőkönyv. 1832. 130. — U. o. 1833. 176. Sem Vörösmarty, sem a másik bíráló (Guzmics Izidor) nem tartják elfogadhatónak Vajda P. munkáját.

³ A Tudománytár 1835. 5. sz. 3—21. l. Vajda *Az emberi nem tökéletesedhetőségéről* c. Brétilot nyomán írt tanulmányának néhány gondolata (az emberiség rendeltetése az emberi tehetségek kifejlesztése, az ismeretek szaporítása, a társasági alkotmány tökéletesítése, az utánunk jövő nemzedék javára) tükröződik *Gondolatok a könyvtárban* c. költeményében. — Ugyanezt a tárgykört érinti Gábel Adolff tanulmánya is: *Herder az emberiség tanítója*. Tudománytár. 1838. 3. sz. 153—183. l.

hoz fordul, hogy «méltóztatnának a kassai színjátszó társaságot közbenjárások által szerzendő új énekes és egyéb szindarabokkal gyámolítani», az 1831. május 2. heti ülés a következő határozatokat hozza:

«1. Szóltassanak fel a társaság minden rendbéli tagjai: hogy ha netalántán eredeti drámákat, vagy jeles drámák fordításait kéziratban készen bírnának, közlőnék azokat a társasággal, hogy ez a javaslat érdemlőket az igazgató-tanácsnak az író megjutalmaztatása s a munka kinyomtatása végett ajánlja. 2. Egy választottságra bízatik kijelölése a külföldi literatúrán azon játékszíni darabjainak, melyek mind jeles drámái alkotásoknál fogva, mind a karakterek szerencsés festésénél fogva, a fordítást előkelőleg megérdemlik. A társaság aztán ezen benyújtandó javaslatot megvizsgálván, a helyben hagyott darabok sorát minden rendbéli tagjaival azon felszólítás mellett közölje, hogy közülök kiki azt vagy azokat, melyek tetszését mások előtt meg fognák nyerni, az imént nevezett célra az eredeti nyelvből az eredeti munka formájában és szorgalmasan lefordítva küldje be. 3. Az említett választottság tagjaivá a Mélt. Elölülő kinevezze Fáy András tiszt. tagot, Döbrentei Gábor titoknokot, Kazinczy Ferencz, Vörösmarty Mihály, Szemere Pál és Schedel Ferenc r. tagokat azon meghagyás mellett, hogy a kívánt javaslatot két hét alatt benyujtsák. 4. A Nagymélt. igazgató tanács kéressék a. — engedné meg hogy az 1 és 2-d. pont alatt említett felszólítás ujság levelek által a két haza minden írójira és barátjaira a magyar literatúrának kiterjesztve, közhírré tétessék. b. — rendelne egy álló esztendei jutalmat a legjobb drámái eredeti munkáért, oly móddal, hogy a jutalom váltva egy évben vígjátéknak, másban néző vagy szomorújátéknak jusson.»¹

A kiküldött választottság, melyben azonban csak Döbrentei, Vörösmarty és Toldy vett² részt, a május 16. heti ülésen beterjeszti a fordítandó művek jegyzékét.³ A kis-ülés a benyújtott írók közül némelyeket törölt, másokat hozzáadott, s így összesen 70 színművet jelölt ki fordításra. Még ugyanezen a gyűlésen a titoknok felolvasta a tagokkal közlendő fordítás alapelveit is:

«I. Minden fordítás az eredetiből, s a műnek írása nemében történjék, kivéven a. — A versi sciolti versnemben írt olasz szomorújáték magyarul ötös jambusban álljon. b. — Az alexandrin versnemben írt francziaszomorújáték magyarul hasonlóképen ötös jambusban adassék; helyesbnek találattván nyelvünkhez képest s annak örök egyhanguságának az inkább változtatható s így a helyzetet hivebben festő jambusokkal felcserélése. c. — Alexandrin versnemben írt franczia vígjátékhoz fordítójától a Társaság oly szabad mértékű s nyelvünkhez illő versnem alkalmaztatását vagy újnak összeszerkeztetését várja, millyent az jónak ítélend. d. — A kijegyzettek közt már többnek találatték ugyan olyan fordítása is, melly becsét emeli jól találásával nyelvünknek

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1831. 56.

² Főtítkári irattár. 1831. 25/b.

³ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1831. 72. — A M. Tudós Társaság Evkönyvei Budapest, 1831—32. 73—74. l.

de azon okfő lévén vezér, hogy egy-egy műnek többen is igyekezhettek teljes erejét és ingerét nyelvünkébe fejteni, új, más fordítás is elfogadtatik, azon megjegyzéssel mindazonáltal, hogy illy versenymunka inkább csak olly nagy alkotásuakra legyen szánva, melyek a drámai lángésznek mintegy koronái s így új fény és bőség jeléül lehetnek. Ennélfogva csakugyan főképen vagy még éppen fordítatlanok magyarrá tétele ajánltatik, hogy ezzel számra is a magyar repertorium nyerjen, vagy nevezetesen ollyanokénak ujonnan fordítása, melyek ha megvannak is már, de stílusokon nem kedveskedik izlés, nem vonsz bennünket a nyelv grammatikai tisztasága. Enekesjátékot olaszból, francziából, németből a fordítani akaró válasszon maga és ollyant, melynek muzsikája éppen leginkább kedveltetik. A textus értelmi fordításával is, hol a két nyelv különböző mértéke, tulajdona úgy kívánja, szabadabban bánhatik, mert itt mértékre, jó hangra egyszersmind kelletvén vigyáznia, a textushoz szoros ragaszkodással bennaságot (!) szűlne. De az énekek a muzsikai compositióhoz egész hivséggel simuljanak és a mennyire csak lehet, tiszta hangmértékben és kedves rimváltással tétessenek válogatott s éneklésre könnyű folyamatu szavakkal bájolókká.» Végül azt javasolja a választottság, hogy «az elfogadott darabok egy a társaság által kiadandó játékszini gyűjteményben adassanak ki az illető drámai literatura történetével az író élete és munkái megismertetésével s a közlött darab kritikai felvilágosításával együtt.»¹

Vörösmarty Mihály nem vett részt a kijelölt munkák fordításában. Amint látni fogjuk, az Akadémia egyszerre zsúfolt programmal indul el; benne a legfontosabb volt a nagyszótár elkészítése, s ez eleinte úgyszólván Vörösmarty vállára nehezedett. Ezirányú munkaköre visszatartotta attól, hogy ő is vállaljon fordítói munkát. Azonkívül sok idejét foglalta el a kiadásra benyújtott egyéb művek, különösen irodalmi és nyelvészeti pályamunkák bírálata, továbbá a megjelent munkáknak a Tudománytárba szánt kivonatának elkészítése, a sajtó alól kijött könyvek összefoglaló jelentése. Bírálataiért nem egyszer volt támadásban része, sőt a beadott drámai pályamunkák kapcsán még plágiummal is megvádolták.² A fordításra kitűzött külföldi drámák sorának a bírálati munkálataison kívül más hatása is volt reá. Ekkor ismerkedik meg Calderonnal, aki drámairására alaki s talán még szellemi hatással is volt.

A fordításra való felszólítás elég sikerrel járt. A következő évi nagygyűlésig 31 munka érkezett be, közülük azonban csak hármát fogadtak el kiadásra. Annál nagyobb volt az eredménye az első játékszini pályázatnak; szomorújátékokra volt kitűzve. A titkok az 1833-i március 26. heti ülésen jelentette,

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1831. 72—73. l.

² «Vörösmarty már szép és jó példával jár elő; t. i. nem a nyomtatott művekből, hanem a kezelésére bízott kéziratokból csipegeti ki a gondolatot». Rajzolatok. 1838. IV. évf. II. félév. 47. l. — Vörösmarty válaszáat l. Athenaeum. 1838.

hogy «a Társaság drámadíjáért vételkedő 10 darab jött be», mégpedig: *A valkói Amazon, Tirus, A megboszult anya, Sajó, Bálványosvára, Frangepán Országát, Otto, Asszonyi győzedelem, Várnász, A féltékenységek áldozata*.¹ Még ugyanezen a gyűlésen «a drámai munkák elítélésére rendeletet tett» a heti gyűlés, mégpedig:

«1. ne két tagra bízassék a drámák megvizsgálása, hanem hétére, kiket a heti ülés választ szorgosan. 2. ki maga is dolgozott pályamunkát, az köteles azt általánosan bejelenteni, mert az ilyen bírónak nem választatik. 3. minden bíró a neki ki osztott időre köteles a munkát elolvasni. 4. Minthogy a beküldendő munkák száma hihetőleg kisebb soha sem lesz annál, melyet most ért el, lehetetlen, de nem is szükséges, hogy mindenikről teljes bírálatot adjon a bíró; azért noha a jobb darabokról óhajt a Társaság motivált véleményeket, kötelességé csak azt teszi a bírónak, hogy azon munkákról írják meg bővebben s kimerítőleg ítéleteiket, melyek mind a többi közt legjobbnak, mind magában jelesnek s jutalomra méltónak tartanak, mert a megkoszorúzás okaival a Társaság tartozik a községnek. 5. A jutalmat azon darab nyeri el, melyet a többség javal.»²

Mivel a pályázaton Vörösmarty is résztvett, lemondott bírói tisztéről.³ A jutalmat Várnásza nyerte el.⁴ E jutalmelnyeréshez két fontos tény fűződik. Ezzel a drámával indult meg az Akadémia *Eredeti játékszín* c. gyűjteménye,⁵ melyet még ugyanazon évben követett a *Külföldi játékszín* megindítása. Sokkal fontosabb azonban az az elvi álláspont, melylyel az Akadémia a Várnász jutalmazásával a romantikus dráma színszerűsége mellé állt s ezt segítette diadalra. Azzal az eljárásával pedig, hogy a drámát tette a pályamunkák középpontjává, nemcsak a szorosán vett nemzeti művelődést szolgálta, hanem a drámát ismerte el a kor uralkodó műfajának. Mivel azonban az Akadémia esztétikai állásfoglalását elméleti úton nem alapozta meg, a műfaj művészi irányítására nem volt hatása. Ezt a munkát a Kisfaludy-Társaság végezte el.⁶ Ugyan-

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1833. 69.

² U. o. 70.

³ U. o. 71.

⁴ Naggyűlési jegyzőkönyv. 1833. 37. A Várnász jelszava volt: *Vitia erunt, donec homines*. A bírálók (Fáy, Kállay, Bajza, Schedel, Schedius, Szemere, Döbrentei) szerint: «... a characterok változatossága és nagyobb részt hű kifejtése; a külön indulatok való és érdekes festése; szerencsés alkotás; hű poetai szellem, mely az egészen előmlik, s dagály nélküli szép dictio, tiszta nyelv és verselés, azt nemcsak addigi eredeti szomorújátékaink közt első helyre érdemesítik, hanem játékszíni sikert is ígérnek.»

⁵ Naggyűlési jegyzőkönyv. 1833. 38.

⁶ Amikor a Kisfaludy-Társaság 1838-ban pályadíjat tűz ki egy színészeti kézikönyvre, egyúttal a következő munkákat ajánlja: Lessing, *Hamburgische Dramaturgie*; A. W. Schlegel, *Dramatische Vorlesungen*; Tieck, *Dramaturgische Blätter*; Fr. Schink, *Dramaturgische Fragmente*; W. Cooke, *Grundsätze der dramaturgischen Kritik*; Wözel, *Theaterschule*; Thürnagel, *Theorie*

csak az állította helyre azt az egyensúlyt is, mely az Akadémia egyoldalú dráma-kultusza következtében a líra és az elbeszélő költészet rovására irodalmi életünkben megbomlott.

Sokkal szélesebb működést fejtett ki Vörösmarty a nemzeti játékszín előmozdítására alakult bizottság keretében.

Az Akadémia már az 1832. március 25-i nagygyűlésen szóvá teszi a kérdést, «mikép lehetne a legcélszerűbb irányzatban eljárni egy Pesten megállapítandó nemzeti színház létesítésében.» Hogy az Akadémia, mielőtt még legnagyobb feladatát, a nagyszótár ügyét megvalósította, megindulása után első feladatai egyikét a színi kultúra támogatásában látta, annak oka nemcsak a *Rendszabás* 5. pontjából reá háramló kötelezettség volt, hanem a kassai színi bizottság már említett kérése, mely ráirányította az Akadémia figyelmét a pesti magyar színészetnek s vele a színügynek mostoha helyzetére és elhanyagolt színvonalára. Ezért az 1833. nov. 5-i nagygyűlésen Széchenyi felveti a kérdést, mikép lehetne a Társaságnak a budai színésztársaság ügyét sikeresebben előmozdítani? A nagygyűlés «a tárgy meghányására» küldöttséget alakít; elnöke Széchenyi, tagjai pedig: Fáy András, Wesselényi Miklós, Döbrentei Gábor, Horvát Endre, Kisfaludy Sándor és Vörösmarty Mihály.¹ A küldöttség még a nagygyűlés alatt nov. 11-én megteszi jelentését: «A. — Nevezne a Társaság egy álló bizottságot, mely figyelemmel kövesse a budai szintársaság előadásait, hogy azok iránt figyelmeztethesse azt, mik a nyelvre nézve az adatni szokott darabokban javítást, változtatást kívánnak. B. — Jutalomkérdés tétessék! Miképen lehetne a magyar játékszín Budapesten állandóan megalapítani.» Így tüzi ki 1833-i nagygyűlésén az Akadémia e nagyjelentőségű pályatételét, melyre 18 felelet érkezett be. A győztes Fáy András lett, mint akinek műve «a kérdést legtöbb oldalról világosítja, javaslatát alapos okaival leghihetőbbé tette s a játékszín belső elrendezésére nézve a legtöbb haszonvehetőt ad elő.»²

der Schauspielkunst; Engel, *Ideen zur Mimik*; Lebrun, *Handwörterbuch der Seelenmalerey*; Dorat, *La déclamation théâtrale*; Seckendorf, *Vorlesungen über Declamation*; Goethe, *Wilhelm Meisters Lehrjahre*; Spalart, *Versuch über die Kostüme der vorzüglichsten Völker*. Jelenkor. 1838. 11. sz. Az Akadémia már az 1832. márc. 5-i nagygyűlésén kitűzi pályatételét, ebben azonban csak annyit mond, hogy jutalmazandónak véli a legjobb és legkimerítőbb dramaturgiát, a «legjelesb színművészség kézikönyvét.» — Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1832. 4.

¹ Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1833. 9. és 56.

² Kisgyűlési jegyzőkönyv. 1834. 257. — Bayer József: *A nemzeti játékszín története*. 1887. II. 49—56. — A küldöttség tagjainak kötelessége volt «kitünőbb külföldi színjátékok fordítása» s a fordított v. javított eredeti munkák javítása. E javítás pedig abból állott, hogy «az idegen nyelvből kölcsönzött szöveg formák alkalmasabb hazaiakkal fölcseréltesse. Az erkölcsiséget s művelt-

Vörösmarty a játékszíni küldöttségnek működése megindulásától, 1833-tól tagja volt. A küldöttség munkája először a már kész és műsoron szereplő darabok nyelvének javításában, később idegenből való fordításában merült ki. 1835-től kezdve «operai hangművek szerzésére is» felhatalmazást kapott. Rendszeres működést csak 1836-tól kezdve végez; ekkor pontos körvonalakat kaptak «hatályai.»¹ Részleteiben nincs módunk megvizsgálni azt a filológiai munkát, melyet Vörösmarty mint e küldöttség tagja 1836-ig kifejtett, amikor a budai színi társaság utolsó előadásait tartotta a várszínházban.² Azok a szűkszavú és tömör bírálatok, melyek a nyelv javításáról tanúskodnak, csak részletét fedik fel dramaturgiája egészének. A szövegkönyvek sincsenek úgy birtokunkban, hogy megítélhetnők belőlük Vörösmarty javításainak, átdolgozásainak hiteles betétrészleteit s így meghatározhatnók drámái nyelv-esztétikájának mértékét. Majdnem csak statisztikai adatokra vagyunk utalva.³ De nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy éppen ebben az időben kezdődik Vörösmarty romantikus drámái korszaka. Írói működése tehát párhuzamosan halad e játékszíni munkásságának nyelvformai gyakorlatával. Mindkét irányban egyazon tehetségének: nyelvművészetének szépségei jutottak egyoldalú uralomra, drámáiban egy-egy kész szerkezet keretébe olvasztva, javításaiban pedig egy-egy stílusos vagy kifejezés-módosítás

érzést botránkoztató kétértelműségek — mennyire fordításoknál eredetiség csonkítása nélkül megeshetik — éppen úgy, mint az aljas és jobb ízléssel ellenkező kifejezések elmellőztessenek, szóval minden igyekezet oda fordítottassék, hogy az előadandó darabok mind grammaticai és stylistikai, mind szépízlési tekintetben a nemzeti nyelv csinosítását sikeresen előmozdítsák ..., hogy azontúl csak oly darabok vitessenek színpadra, melyek nyelvbéli csinososságon kívül belső tartalmukra nézve is jelesek.» Főtitkári irattár. 1834. 22.

¹ A M. Tudós Társaság Évkönyvei. 1832 — 36. I. 88—89. l.

² Döbrentei az 1834. nov. 29-i nagygyűlésen indítványozza, hogy a biztosság tagjai Both *Bühnen-Repertoire*-jából s a *Théâtre français* c. vállalatból ajánljanak fordításra. Vörösmarty a *Bühnen-R.* füzeteiből a következő darabokat jelöi ki: *Der erste Eindruck*, *Der junge Ehemann*, *Die junge Pathe*, *Die Vergeltung*, *Grundsätze*, *Die Kunst wohlfeil zu leben*, *Wie man sein Glück macht*, *Der Turm von Vessle*. — Főtitkári irattár. 1835. 49.

³ Bayer J. id. m. 73—77 l. — 1833—34-től a következő darabokról van tudomásunk, melyek Vörösmartynak «javítás végett kiadattak»: *Rágalmazók*. *A fejedelem és a polgár*. *Megosztott szív*. *Egymást bosszantók*. *Lelkes hazavédők*. *Enzió király*. *Vörös tollú sisak*. *Isidor és Olga*. *Agyvelő organum*. *Gyémántszem*. *Ellenségek*. *Hatalomszó*. *Atya és vőlegény egy személyben*. *Becsület és csábítás*. Főtitkári irattár. 1834. 22. — Az 1833—4. évre választott játékszíni bizottság 77 fordítás magyarságát javította ki. Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1834. 12. — Az 1834—35. évben u. ez a bizottság 24 fordított, 4 eredeti darabot dolgozott át. U. o. 1835. 39. — 1835—36-ban e bizottság 11 «darabbal szaporítá a repertoriumot.» Ugyanekkor bejelentett összegezés szerint a bizottság fennállása óta 70 javított, 5 eredeti, 39 fordított darabbal «nevelte a repertoriumot» s ezek közül 30 «színen is megfordult». U. o. 1836. 51. — Vörösmarty a Nemzeti Színház megnyitása után is dolgozik a *Külföldi játékszínben* kiadandó színművek «átnézésében és kiigazításában». E célból

alakiségének finomságában felcsillanva. Egyazon géniusznak magát fokenként megnyilvánító és teremő kiadásával állunk szemben. Vörösmarty drámaiban az irodalmi nyelvet alkotja újjá, a játékszíni darabokban pedig a színpad beszélt nyelvét s általa a köznyelvet neveli és csinosítja. Ezen a ponton nyílt meg először igazában az Akadémia tudós elzártága a nyilvános élet felé, s itt termékenyítette meg s emelte föl első ízben az akadémiai gondolat gyakorlatilag a nyelvi közizlés megállott és hanyatló szintjét. Az akadémia ez első kilépéséből ezután már szinte magától adódó kényszerűséggel következett mindaz, ami Vörösmarty pályáján és az Akadémia belső történetében bekövetkezett: a Nemzeti Színház megnyitása után a szöveg-javítás helyébe Vörösmarty magas elviségű színi kritikái lépnek, az Akadémia keretén belül az irodalmi és kritikai feladat elválík a tudományelvi program megszabott céljától és külön csoportosítja a tagok egy részét, akik aztán az Athenaeum alapításában és megindításában az irodalom- és ízlésművelés új útjára térnek át.

Legállandóbb és legszélesebb területen foglalta le Vörösmarty akadémiai munkásságát a nyelvészet, mely két irányban: a helyesírás elveinek megállapításában és a szó társzerkesztésben meg a bírálatokban és értekezésekben vette igénybe ez irányú képességeit.¹

elolvassa a Jahrbücher für Drama két kötetét, melyekben nem talál fordításra méltót. Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1840. 13. — Egyébként a következő fordításokat nézi át részint előadás, részint kiadás szempontjából: Hugo Viktor *Angelo* (ford. Csató Pál); Jermann, *Korona és vérpad* (ford. Jakab István); Dumas, *Saracen* (ford. Szigligeti); Hugo Viktor, *Marion de Lorme* (ford. Szigligeti). Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1835. 3., 1836. 2., 1836. 43., 68. — Schiller, *Turandot* (ford. Gáthy János, Tót Mihály); Lessing, *Náthán, a bölcs* (ford. Kisfaludy Madarász József); Ifland, *A végrendelet* (ford. Külkey Henrik). Főtitkári irattár. 1835. 2. — Schiller, *Messzinai hölgy* (ford. Szenvey); Szigligeti, *Pókaiak*; Jakab István, *Zsarnok atya*; Endrődi, *Karítás*; Soltész György, *A könnyelmű asszony*. Főtitkári irattár. 1836. 15. — Lambert, *Richárd király* (ford. Szigligeti); Hugo Viktor, *Notre Dame harangozója* (ford. Birch Pfeiffer Karolin után Fancsy Lajos); Gerle és Horn, *Gyámság* (ford. Ecsedi Gyula). Főtitkári irattár. 1837. 118. — Dunkel Tódor, *Párizsi naplopó* (ford. Szigligeti); Albin, *A veszedelmes nagynéne* (ford. Szigligeti); Locroi és Anicet, *Miért* (ford. Szigligeti); Melesville, *Párizsi adós* (ford. Szemere Pál); Scheridan Knowles, *A partrajáró leánya* (ford. Szigligeti). U. o. 1838. 44. — Kotzebue, *Epigramm* (ford. Kazinczy Gábor). U. o. 1839. 19. — Markhót Imre, *A hűségmentő intézet*. U. o. 1840. 1. — Desnoyer, *A hajótörés* (ford. Nagy Elek); Löwenthal, *Két szénész* (ford. Nagy Elek); Bretzner, *Mámor és szerelem* (ford. Fekete Soma); Soulié, *Az örült és gyermeke* (ford. Nagy Elek); Raupach, *Kakas és Hektor* (ford. Zsivora József); Dinaux és Legouvé, *Lignerolles Lujza* (ford. Tompa Imre); Bulwer, *A lyoni hölgy* (ford. Láng Ádám); Hugo Viktor, *Hernani* (ford. Finta Ferenc). U. o. 1840. 15., 16., 25., 35. 36., 44., 52., 60.

¹ Vörösmarty nyelvészeti munkásságának akadémiai kezdetét németül írt magyar nyelvtana: *Kurzgefasste ungarische Sprachlehre für Deutsche, Pest. 1832.* jelzi. A III. nagygyűlés szept. 7-i ülésén «kedveskedik» vele az Akadémiának. Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1832. 109., 131.

A szótárkészítés feladatát az Akadémia Révai tervezetéből vette át. Erre különben a külföldi, kivált a francia Akadémia példája is ihlette. Amint az Akadémia megindul, első munkagondolata a szótár felé irányul. Már az első nagygyűlés 1831. febr. 17-én «szótár és grammatica tárgyában» választottságot küld ki, melynek feladata meghatározni: «mint kelljen a Grammaticai és Szótári dolgozásokat a tagok közt kiosztani.» A bizottság tagjai Schediús Lajos, Horvát Endre, Imre János, Petrovich Fridrik, Szemere Pál és Vörösmarty Mihály. Február 23-án már Vörösmarty beterjeszti véleményét — legfontosabb részei a következők:

1. A grammatikára nézve: «Határozottassanak meg az orthografia és a nyelv úgy nevezett paradigmái, vagy is a név- és különösen az igeragasztság s lehető pontossággal jeleltessenek ki. Ezek, mint a nyelvnek örökös és változhatatlan törvényei Révai tanítása szerint többnyire minden gondosabb magyar írótól el lévén fogadva, hirtelenkedés kára nélkül már most annyiva, is inkább megállapíthatók, mert a Társaságnak a maga nevében kiadandó folyó iratában az írásbeli tétovázás s botránkoztató tarkaság csak ez által háríthatik el. E végre jónak itélné a választottság a Philologiai osztálynak, melyet e munka különben is illet, szoros kötelességévé tenni, hogy a Grammaticának fön említett részeit minél előbb kidolgozza s a jövő évi nagygyűlésig okvetlen elkészítse... A nyelvnek legelső és legsürgetőbb szüksége illy módon megszüntetvén, hátra volna még a szókötés (syntaxis). De a Grammaticának ezen nevezetes része tetemes kár nélkül későbbre halaszthatatik, ha a magyar tudós társaság e részben is nevéhez illő és rendeltetésének megfelelő munkát szándékozik adni, a mi mindaddig nem lehetséges, míg ezen tárgy egyes tagok értekezései által a társaság évkönyveiben és jutalomfeleletek által a legnagyobb tisztaságra nem hozatik. Szükségesnek látja e végre a küldöttség, hogy a Philologiai osztály mihelyt első munkáját végezte, azonnal a másodikhoz lüsson s az osztálybeli tagok tartozzanak évenként e tárgyban értekezéseket tartani s a jutalomkérdéseket úgy intézni, hogy az arra jött feleletek is egy tökéletes syntaxis kidolgozására segédül szolgálhassanak.»

2. A szótárra nézve: A küldöttség azt ajánlja, hogy «Kresznerics Ferenc nagy és igen helyes szótára, mihelyt elhagyja a sajtót, vizsgáltaassék meg a társaság által s ha javallást nyerne, vétessék fel útmutatóul, mellyel minden egyéb szótáraink és ide tartozó gyűjteményeink a szükséges pótolgatás végett összehasonlittassanak.» Továbbá minden osztálybeli tag «minden időbeli kútfökből» szedjen össze műszavakat. «Vidéki szavakra és szólásokra utazások rendeltetnek.» Az osztályon kívüli szavakat, földművelők és falusi mesteremberek szavait is helyben vagy vidéken «minden rend és osztálybeli tagok gyűjtsék vagy gyűjtessék.» Szótármintácul Johnson, Adelung, a francia Akadémia szótára és az Academia della crusca szótárai jelöltettek ki.¹

Vörösmarty költői gyakorlatában és már megjelent munkáiban, elvileg a Tudományos Gyűjteményben Révai mellé állt,

¹ Nagygyűlési jegyzőkönyv, 1831. 27. — Főtitkári irattár, 1831. 3.

Az Akadémia életében azonban ekkor nyílt először alkalma arra, hogy Révai rendszere mellett tegyen hitet, melyet aztán az Akadémia is magáévá tett. Ezen az alapon fog hozzá Toldyval a *helyesírás* elkészítéséhez. A következő második nagygyűlésen: 1832 március 6-án már betérjesztik a magyar helyesírás és «a név, névmása s ige-hajtogatás paradigmája iránti javallatjukat, melynek elődolgozásában Szemere Pál betegsége miatt nem vehetett részt s az a nyelvtudomány minden jelenlevő tagjainak olly kikötéssel adatik minél előbb leendő megvizsgálás végett által, hogy mint az egész nyelvosztály itteni tagjainak javallata az egész nagygyűlés minden tagjai eleibe bővebb hozzá szöllás tekintetéből terjesztessék.»¹ Így készült el *A helyesírás és szóragasztás főbb szabályai* az Akadémia házi használatára, melyek 1832-ben a nagyközönség számára is megjelentek. Ennek 7. kiadásában jelent meg *A magyar szókötés főbb szabályai*, melynek részletmunkájában Vörösmarty is dolgozik.²

Ezután a nagyszótár ügye került munkába. Vörösmarty már az 1831. április 25. heti ülésén megkapja tanulmányozás végett Adelung szótárát, Toldy Ferenc pedig a francia akadémiaét.³ Ugyanezen a gyűlésen mindketten megbízást kapnak, hogy a kapott szótárak «szerkesztése módját megvizsgálván, javaslatot készítsenek a felől, mennyiben lehet azok nyomát követni a magyar szókönyv írása körül.» A május 30-án tartott heti ülésen Vörösmarty betérjeszti⁴ kettőjük véleményét, melyben az elkészítendő szótár alapjául — «megtekintvén a francia és német szótárokat» is — általában Teleki Józsefnek *Egy tökéletes magyar szótár elrendelése, készítése módja* 1817. (megjelent Horvát István: *Jutalomfeleletek* II. kötet 1811.) c. munkáját ajánlja. Ennek egyes szakaszaihoz fűzi megjegyzéseit, melyek közül a következőket emeljük ki:

A II. szakaszhoz: «Ami a betű vagy szószármazati rendet illeti, mi mindenesetre ez utolsót választanók; mert ámbár az hasznavehetőbbnek látszik, ez tagadhatatlanul tanulságosabb és nyelvünk természetével egyezőbb» A IV. szakaszhoz: «Az idegen (deák és német) szavakat csak a műszavaknál, természethistóriai elnevezéseknél kellene hozzáadni... mert ha mi úgy kezdjük meg szótárunkat, hogy a megfelelő deák és német szavakat hozzáadjuk, már elvesztettük szemünk elől a figyelmünkre legméltóbb czélt, azt tudniillik, hogy a nyelv szavai magából a nyelvből fejtsenek ki s magyaráztassanak meg.» — V. szakasz: «A köicsönzéseket óva kell említenünk; mert nincs nehezebb, mint azt meghatározni, melyik nyelv vett a másiktól,

¹ Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1832. 20.

² Viszota Gy.: *Vörösmarty és az Akadémia nyelvtani munkássága*. Magyar nyelv. 1911. 433—35. — Kis-ülési jegyzőkönyv, 1842. 156., 172., 229. — Kis-ülési jegyzőkönyv, 1843. 2.

³ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1831. 44.

⁴ U. o. 1831. 87.

az egytagú... táncz több európai nyelvekben megvan; de megvan napkeleten is, szint úgy a cél s több efféle szavak. Volt idő, hogy minden tóthoz hasonló magyar szó tót eredetűnek tartatott s hallottunk egy deák verset, melynek értelme az, hogy ha a tótok a magyar nyelvből kiszédnek szavaikat, a magyarnak bőgni kellene. Látszik, hogy ez gyűlölséggel van elmondva s hogy az amolyan hibás vélekedések terjedésének több mint neveltség a vége. Magában az mindegy, honnan származott ez vagy amaz nyelv, becsét úgy is csak miveltsége adja meg, vagy uralkodó hatalma a nemzetnek, mellytől beszéltetik: sok anyanyelv holt nyelv már, midőn leányai még virágzatban vannak, s ez nyelvünkre is illhetik; de minek bizonytalant bizonyos, gyanítást tudomány gyanánt terjeszteni? Pedig hogy ezen hit a tót-magyar szavakról el kezdte terjedni, leginkább a magyarok okozták, kiknek, úgy látszik, vizsgálódásaik tűzében, mint fellátalóknál lenni szokott, különös gyönyörűségekre vált, ha valamely szóról azt fődözheték fel, hogy tót s végre alig maradt volna egy pár egészséges szavunk, mellyet apáink még Ázsiából hoztak. Ezen tévedéseket minden esetre a hazai és idegen nyelvbeli járatlanság szülte s már ritkulni kezdenek, mióta tudósaink mind abba, mind ezekbe mélyebben tekintenek. Horvát István a napkeleti nyelvekből leginkább elosztatta szavaink eredete felől a homályt s utóbb is azt kell mondanunk, hogy a világnak minden terjedettebb nyelvei között, minél mélyebben vizsgálatnak, annál nagyobb a hasonlatosság. Semmi esetre sem árt kétkedőknek lennünk s az eddig idegennek vélt szavakat szorosabban megvizsgálván, ahol az idegen származás nem világosan szembeütő, csak azt jegyezni meg, hogy egy vagy több nyelvekkel közös vagy hasonló; így part, kád, cél, rőt, nem deák, német, vagy görög szók, hanem közösek, vagy hasonlóak.¹

A benyújtott javaslat a június 13-án és 20-án tartott heti üléseken kerül megbeszélésre. Kisebb módosításokkal az eredeti elveket fogadják el.² Jellemző azonban a heti ülés záró határozata, mely világot vet az Akadémia és a nemzet tekintélyviszonyára. Az Akadémia nem volt állami intézmény, magánalapítás volt, határozatai tehát nem voltak kötelező jellegűek. Ennek a tudata csendül ki a heti ülés felfogásából, amikor arról szól, hogy a tervbe vet nagyszótár, amely nemcsak a magyar nyelv szókincsének összegyűjtésére törekedett, hanem új műszavak alkotására is, nem akarja ez új szavakat «a nemzetre makacsul, önkénnyel tölteni,» hanem az a célja, hogy amikor úgyszólván mindenkit felszólít munkatársául, akkor a «műveltségben gyarapodó nemzet» az új szavakat «mind nyelve természetete, mind a világos értelem megkívánása útján fogadhassa új kincsekül szavai közé.»³ Ez volt az Akadémia felfogása a helyesírás kérdésében is. Itt rejlik a helyesírás ingadozó kérdésének oka, melynek hullámozása napjainkig tart.

¹ Főtitkári irattár. 1831. 29., 35.

² Kis-ülési jegyzőkönyv. 1831. 103.

³ U. o.

A nagyszótár részletes munkájában Vörösmarty már nem vett részt. Miután a kidolgozást rendező és szabályozó véleménye 1834-ben nyomtatásban is megjelent, s a tagok hozzákezdtek a munkához, kiderült a feladat óriás, úgyszólván megoldhatatlan nehézsége. A munka ugyanis két részre különült el: a szóanyag gyűjtésére¹ és a szómagyarázatra, mely magában foglalta «a magyar nyelvbeli szavaknak különféle keleti és nyugoti nyelvekéivel összehasonlítást.» Érdekes végigtekinteni azon a nyelvsoron, amellyel való összehasonlításra az egyes tagok vállalkoztak: szanszkrit: Kállay Ferenc; zsidó, khaldeai, szíriai: Filinger Leopold, Somosy János; perzsa és arab: Nagy János; török: Gévay Antal; görög: Guzmics, Külseý, Kresznerics, Buczy, Péczely; latin: Czuczor, Egyed Antal; spanyol: Angyalffy Mátyás; francia: Tessedik Ferenc; olasz: Császár Ferenc, Perger János, Hegedüs Sámuel, Kemény József, Tugonyi József; német: Fábricz János, Karácsony Mihály; angol: Tasner Antal; tót és cseh: Gyurikovics György, Thaisz András; orosz: Dóhovies Vazul; horvát és rác: Hoblik Márton, finn: Sajnovics János és mások után: Lassu István; cigány: Kállay Ferenc.² «Az ezen munkálkodásokat kalauzoló utasítvány javaslatának elkészítésével külön biztosságot» alakítottak, melynek tagjai Jankovich Miklós, Kállay és Vörösmarty voltak. Vörösmarty a beadott anyag technikai elrendezéséről tett javaslatot, a részletes szakjavaslatot Kállay készítette el. Nyilvánvaló volt azonban, hogy az így elgondolt terv — terjedelménél fogva — kivihetetlen. A tagok is igen lassan dolgoztak.

Sokkal eredményesebben folyt a nagyszótár alapvetéséül szolgáló műszavak és tájszavak gyűjtése. Vörösmarty a tájszótár anyagának rendezésében vesz tevékeny részt. Az ő előadása vagy «jegyzetei» után történik a kis-üléseken az anyag véglegesítése. Végre 1838-ban megjelent a *Magyar tájszótár*. 1845-ben a január 20-i kis-ülésen újra szóba kerül a *Tájszótár* ügye.³ Mivel megjelenése óta is állandóan folyt a tájszavak gyűjtése, a kis-ülés Bugátra és Vörösmartyra bízta annak megvizsgálását, hogy a gyűjtött anyagban melyek a valóban tájszavak, s melyek azok, amelyek a megjelent kötetben nincsenek benn. Úgy látszik, a kis-ülés egy II. kötet kiadására gondolt, ez a terv azonban nem valósult meg.

Közben azonban a nagyszótár ügye is foglalkoztatja az Akadémiát. Amikor kitűnt, hogy a nagyszótár eredeti terve

¹ A szótár anyagának összegyűjtésére a nyelvtudományi osztály 68, a filozófiai 50, a történettudományi 302, a matematikai 22, a törvénytudományi 39, a természettudományi 253 munkát osztott ki a tagok között. Kis-ülési jegyzőkönyv 1831. 128.

² Kis-ülési jegyzőkönyv. 1835. 33.

³ U. o. 1845. 7.

sokirányúsága miatt nem valósulhat meg, csak azt a célt tűzte ki számára, hogy értelmező jellege legyen.¹ Egyúttal a szótár szerkesztését nyelvészekre bízta s melléjük vizsgáló tagot kívánt rendelni. A szerkesztők ajánlása körül erős harc folyt. Vörösmarty Czuczort és Stettnernt ajánlotta: «a köznépi és tudományos nyelvbeni jártasságok s tiszta, szabatos írásmódjok tekintetéből,» vizsgálóul pedig Fogarasi Jánost «ismeretes szorgalma, tudományossága tekintetéből.» Viszont Vörösmarty ajánló a szerkesztői tisztre Széchenyi, Sztrokay, Kubinyi Ágoston, Győry Sándor, Szontagh, Nagy János, Döbrentei és Fogarasi voltak. A szerkesztői tisztre végül is Czuczort és Fogarasi választották meg. Czuczor ez időtájt Győrött volt.² A választást megköszönő levelében említette, hogy a főpát megengedte, hogy lakását «Pestre tegye által.»³

Vörösmarty azért továbbra is résztvesz a nagyszótár munkálataiban. Kidolgozásra csak néhány szót vállal, ezek: *a, bátor, én, fut, is, kívül, mér, nek, romlik, től, vész, vég.*⁴ Továbbá benne van abban a bizottságban, mely ellenőrzi a szótári munkák menetét s időnként jelentést tesz az Akadémiának. Jellemző egy ilyen 1847. dec. 18-áról keltezett jelentés, melynek alapján fogalmunk lehet a szótár összeállításának munka-arányairól. «Alulirottak a magyar szótár mibenlétének megvizsgálására ez évben is kiküldetvén, úgy találjuk, hogy az ezen idő alatt az F betű elejétől a H betű Hézag szaváig haladt előre, s hogy ekként a magyar szótár ez évben 11 ezer szóval szaporodott, mintegy ezer szóval kevesebbel tehát, mint a mult évben, mi annak tulajdonítható, hogy most a szóelemzés és nyelvhasonlítás is hozzájárult.»⁵

Többre Vörösmarty nem is vállalkozhatott, mert közben egészen új megbízást kapott. Amikor nyilvánvaló volt, hogy a nagyszótár ügye a nagyra méretezett terv miatt egyhamar nem lesz megvalósítható, Széchenyi az 1831. dec. 2-án tartott kis-ülésem egy kézi szótár elkészítését hozta javaslatba.⁶ Gondolata az volt, hogy a zsebszótár részint előmunkálatul szolgáljon a majdani nagyszótárnak, másrészt pedig e szótárral oly segédeszközt akart közzé bocsátani, «amellyet nemcsak a köztünk élő számos idegen ajkuaknak ajánlhatnánk, midőn nyelvünk tanulására készülnek, hanem minden honfitársainknak is, kik a sebesen tenyésző magyar nyelvvel nem haladtak

¹ Szinnyei József: *A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar nyelvtudomány.* Budapest, 1925. 6.

² Főtitkári irattár. 1844. 37.

³ U. o. 1845. 7.

⁴ Főtitkári irattár. 1844. 114.

⁵ U. o. 1847. 102.

⁶ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1831. 187

egyaránt.»¹ Az Akadémia elfogadta a javaslatot, s ki is nyilatkoztatta, «hogy nem idegenkedik ugyan egy ilyen szótár kidolgozását tagjai által eszközteni, őket e végre felszólítani, sőt azt ki is adni, azon óvás mellett mindazáltal, hogy arról nem felelend sazt privátus dolgozásnak vallandja, nem olyan-nak, mellyben mint Társaság nyilatkoztatja ki philologiai nézeteit.»² A szótár szerkesztésére Vörösmarty és Toldy kapott megbízást. A december 20-i kis-ülésen a szerkesztők már be is nyújtják javaslatukat,³ s azt közös tárgyalás és pótlás után el is fogadták. Az Akadémia most foglalt nyilvánosan először állást nyelvi ügyben, s ezért jelentősek ezek a határozatok, melyek közül a legfontosabbakat közlendőnek tartjuk.

A benyújtott javaslat szerint a zsebszótár magában foglalja «minden divatban lévő s a jobb íróknál előforduló magyar, megmagyarosított és idegen ugyan, de polgári jussal megajándékozott szavakat, hacsak az utóbbiakat az újabb időben ajánlott magyar szavak nem pótolnák ki». Az új szavakra nézve az az észrevétel történt, hogy azok, melyek csak jobb íróknál fordulnak elő, mind vétessenek fel; azon óvással azonban, hogy amelyek még egészen nincsenek elfogadva, csillag vagy dőlt betű által jelöltesse meg. — «A szavak betűrendben vétessenek fel, s pedig legegyszerűbb s a gyökérhez legközelebb formájokban, nevezetesen az igék az egyenes forma, mutató mód, jelen idő, egyes szám, harmadik személyében, mert ez minden igének törzsök formája; amely formák pedig rendhagyók, hasonlólag a betűrend szerint a magok helyén jelenjenek meg grammatikai minémőségök megjegyzésével s a törzsök formára való hivatkozással, p. o. evett, ige, mult idő, egyes szám, harmadik személy, ettől eszik. l. ezt. — A főnév (subst.) és melléknév (adi.) egyes számban, első esetben álljon. p. o. ember, kedves. — A számnév (nomen numerale) a maga törzsök formájában, rag nélkül. p. o. első, tíz. — A névmások (pronomina) különfélék. A mellyeknek hajtogatása rendszeres (mint például a birtokos, a visszamutató, kérdező névmásoké) egyes szám első esetében álljanak. p. o. enyém, millyen, melly, stb. A mellyek a hajtogatásban rendhagyók, minden különböző formáikkal vétesse fel. p. o. én, neki, engem stb. — Az utoljárók törzsök formájokban álljanak minden rag nélkül, p. o. után, előtt; ide tudjuk az utoljárói ragoakat is. p. o. -val, -vel, -ről, -ről. stb.»

Ami a magyarázást illeti, erre vonatkozólag két határozat történt, «a mennyiben a szónak grammatikai értékét vagy pedig értelmét tárgyalja. Az elsőre nézve szükséges lesz megjegyezni, a. — minden szónál, melly része a beszédnek: ez az előszóban megfajított rövidítések segédelmével történhetik. (p. o. fn. főnév. ksz.: kötőszó.) b. — nevezni azt, ha a negyedik esetben s a többes számban szenved-e változást a gyökér. p. o. lélek fn. lelket, lelkek. c. — az igéknél. ha rendhagyók, mit ezen rövidítéssel lehet-

¹ Főtitkári irattár. 1831. 71.

² Kis-ülési jegyzőkönyv. 1831. 187.

³ U. o. 1831. 213. — Főtitkári irattár. 1831. 71. — A szótári munkák után járó tiszteletdíjak miatt Vörösmarty és Széchenyi közt támadt «össze-zördülésre» vonatkozólag l. Gyulai P. *Vörösmarty életrajza*. 1900. 145.

tene kitenni: rh.: rendhagyó. A könyv végéhez hasznos volna a rendhagyó igék tábláját is ragasztani.» — «A másodikra, úgy mint az értelem tolmácsolására nézve a választottság azt javallja, hogy a német nyelvnek s különösen a német literaturának hazánkban nagy elterjedtsége tekintetéből a német nyelvet kellene tolmácsoló eszköznek választani.» Így és ezért lett a tervezett zsebszótárból kétnyelvű szótár.

A szótár mintájául a kis-ülés Wenig *Gedrängtes Handwörterbuch der deutschen Sprache*, 1821. könyvét jelölte meg. A bizottság, melynek tagjai Vörösmartyn és Toldyn kívül még Antal, Bajza, Bugát és Tasner voltak, használták még Wachtler Albert magyar-német, német-magyar szótárát is. A magyar szótár-irodalomból főforrásul Kresznerics Ferenc szótára szolgált. Meghatározta a kis-ülés a szótárnak még a külső alakját is, mintául szabván a Tauchnitz kiadásában megjelent olasz-német és német-olasz szótárt, mely 16-od formában, két-két oszlopban, colonnel betűkkel volt szedve.

A bizottság gyorsan végzi munkáját. 1838-ban megjelent a magyar-német s 1843-ban a német-magyar rész. A szótár megjelenéséhez sok fontos jelentőség fűződik. Kifelé ez volt az Akadémia tudományos munkásságának első megnyilatkozása, munkatervének nyelvi és grammatikai szempontból első igazolása. Befelé nyilvánvalóvá tette, hogy az Akadémia kis-üléseinek hagyományos heti módja a tudományos munkásság számára terméketlen, de viszont a bizottsági rendszernek igen nagy célravezető ereje van. Ebben a sejtető utalásban benne lappangott a kis-üléseknek a tudományos osztályülések formájára szükséges átreformálása. Legfontosabb kihatása azonban a szótárnak az volt, hogy ez lett mintája minden későbbi kézi lexikonunknak.¹

A kézi szótár munkálatai alatt és azután is folytatta Vörösmarty nyelvészeti munkásságát, mely a pályajutalmak kitűzésének, bírálatoknak, egyes nyelv-problémáknak, különösen pedig az Akadémia nyelvtanát teljesebbé tevő szókötés, szóképzés és szószármazás feladatainak területein oszlott meg. Az 1834-ben, majd 1846-ban bővítve megjelent nyelvszabályozó nagy nyelvtannak: *A magyar nyelv rendszerének társzerkesztője* s munkatársa, ő írja benne meg a szóképzésről szóló részt.² Mint külön érdekességet említjük itt fel a betűegyszerűsítésre irányuló törekvést, mely mind az Akadémiában, mind pedig azon kívül számos nyelvészt foglalkoztatott. Az Akadémia a kettős betűk egyszerűsítése ügyében 1837-ben bizottságot küld ki, melynek tagjai Vörösmarty, Toldy és

¹ Toldy: *A Magyar Akadémia eddig és ezután*. 23. l.

² Szinnyei: *A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar nyelv-tudomány*. 4. l. — Viszota Gy.: *Vörösmarty és az Akadémia nyelvtani munkássága*. Magyar nyelv. 1911. 435—38. l.

Balogh Pál. A bizottság foglalkozik a különféle megoldásokkal, maga is tesz ajánlatot. Ennél tovább azonban az ügy sohasem jutott.¹ Az elnök javaslatára a IX. nagygyűlés ki-mondotta, hogy a literatúra jelen állapotjában ilyen terjedelmes újítás megkísérlését nem tartja tanácsosnak.²

Vörösmarty nyelvészeti működésének befejezése a «honi tanodák» számára írt nyelvtana volt. Az Akadémia 1845. május 5. ülésén a nádor tudatta az elnökkel, hogy mivel az elmúlt év októberétől kezdve a «honi tanodákban» a tanítás nyelve magyar lett, felhívja az Akadémiát, «hogy az eddig nyomtatásban kijött magyar nyelvtani munkákat vizsgálat alá vevén, közülök a legcélszerűbbet és a közép tanodákban oktatási könyvül remélhető legjobb sikerrel használhatót jelelje ki s mutassa be ő fenségének, hogy azt további intézkedések végett a magyar királyi helytartótanáccsal közölhesse...»³ A kis-ülés a nyelvtanok átnézésével Czuczor, Fogarasi, Szilasy, Toldy és Vörösmarty tagokat bízta meg, azzal a folytatólagos meghagyással, hogy «azokról mind a nyelvtani elveket, mind az oktatási módot illetőleg körülményes bírálati véleményt minél előbb» adjanak be. A kiküldött bizottság a június 23-i ülésen tett jelentést a nyelvtanok átnézéséről.

«A nevezett választmány... a megjelent nyelvtanok között egyet sem talált, mely.... a hazai középiskolákban felvételül alkalmasnak mutatkoznék; ideiglenes használatra azonban következő könyvek, illetőleg eljárás ajánlatik. Az első gymnasiumi osztályban csak paradigmák, vagyis a ragozások táblái taníttassanak, melyeket a tanítók az akadémia által kiadott

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1834. 92. — 1835. 8. — 1838. 78., 88., 117. — Főtitkári irattár. 1836. 136. — Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1838. 62. — *A M. Tudós Társaság Évkönyvei* II. 1835. 276—84. — Tudománytár VII. 179—84. — *A M. Tudós Társaság Évkönyvei* IV. 1836—38. 50—51. — A bizottság (tagjai: Vörösmarty, Schedel, Balogh Pál) határozata: «Mind azon új betűk, melyek legújabbán többek által ajánltatnak, sem olly diszesek, sem olly könnyen írhatók, hogy azok felvételét a kettős betűk helyébe javasolhatnók s jobbnak tartjuk a m. tud. társaság Évkönyveinek II. kötetében közlött rendszernél, t. i. a római betűk megjelenésénél maradni, azonban némelly javító módosítással. Az y nyelvünkben el nem lévén fogadva, jó volna hasznavehető betűvé tenni s mind írásban, mind nyomtatásban a ly helyébe állítani, különben is a régiebb nevek végén i betű gyanánt használtatik s valamint az i-ből j-t, úgy ebből ly-t lehetne csinálni oly különböztetéssel, hogy midőn i mellett van (mi különben is ritkán esik) két ponttal jeleztetnék, mint régenté. A betű igen könnyen írható s az európai szokásnak sincs egészen ellenére, mert az angolban is rokon hangot (j-t) jelent»... Ezután következik a kétjegyű mássalhangzók egyszerűsített alakmintájának sora. Főtitkári irattár. 1837. 123. — «A takarékelv a helyesírásban, van reményem, hogy lassanként győzni fog, úgy, mint a *tz* felett egykor a *cz*» — írja Toldy Guzmicsnak 1839. aug. M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. level.

² Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1838. 62.

³ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1845. 85.

Magyar Helyesírás és Szóragasztás főbb szabályai (7-ik kiadás, Pest, 1844.) című kis munkából kijegyezhetnek, de a küldöttség is, ha az akadémia kívánja, elkészíteni ajánlkozik. A második és harmadik évben nagyszombati tanító ... Suppán Zsigmond Magyar Nyelvtana használható, a negyedik évben pedig a szókötés egész kiterjedésében az akadémia által 1843-ban kiadott vezérkönyv szerint előterjesztendő. Azon gymnasiumokat illetőleg, melyekben még most deákul foly a tanítás, zágrábi Prof. Machik nyelvtana (Gramm. Hung. Theoretico-practica) ajánlatik. Jövőre nézve végre javasoltatik, hogy a nmélt. Magyar Kir. Helytartótanácsnak ajánltassék, miszerint az akadémiának még ez évben megjelenendő saját nyelvtana alapján egy a kir. tanodák rendszeréhez alkalmazandó nyelvtannak közverseny útján legcélszerűsabbban gyakorlati tanítók általi készítését eszközölné.»¹

Az Akadémia a jelentést elfogadta, kivéven azt a részt, mely a közversenyt a gyakorlati tanítókra szorította, s felterjesztette a nádorhoz.

Az augusztus 7-i kis-ülésem már felolvasták a nádor választát, mely

«tudósítja az akadémiát, hogy az ideiglenes használatra ajánlt munkák közül, kivéven a magyar szókötés főbb szabályait, melyek némely iskolában eddig is már kívánt sikerrel használtatnak, a célnak megfelelő egy sem találtatván, s miután az akadémiának jelentése szerint annak nyelvtana alapján készitendő s a királyi tanodák rendszeréhez alkalmazandó tankönyv kidolgozása azokra, kik a tudós társaság nyelvtanában fáradoztak, legcélszerűsabbban bizathatván: a Magyar Királyi Helytartótanács felszólítja a társaságot, hogy a gymnasiumi három nyelvészeti osztályokban használandó, tehát három részre felosztandó egész magyar nyelvtannak, úgy az ékes-szólási osztályok számára magyar ékesszólás és költészet szabályainak illendő jutalom melletti szerkesztését s kidolgozását, a nyelvészetben, ékes-szólásban és költészetben, úgy egyszersmind az iskolai rendszerben is jártas tagjaira bízván, ezeknek elkészitendő munkálataikat kellő megvizsgálás végett felterjessze.»²

A társaság «megtisztelve érezvén magát e felszólítás által», az okt. 13-án tartott kis-ülésem a tankönyvek szerkesztésével Czuczor Gergelyt és Toldyt bizta meg, s ezt a nádor helyben is hagyta. Közben Toldy tisztéről lemondott, s helyébe Vörösmarty lépett.

Az Akadémia ezalatt belső újításon ment át. A heti ülések helyébe osztály-ülések kerültek, s az 1846. március 9-én és július 13-án tartott nyelvtudományi üléseken már bemutatásra került az első, ill. második osztály számára elkészült nyelvtan.³ A november 3-i ülésem azonban váratlanul közbejött nehézségek egy időre megállították a nyelvtan készülő munkáit. A nádor ugyanis értesítette az Akadémiát, hogy «a felterjesztett magyar nyelvtan megbiráltatása iránt

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1845. 122. — ² U. o. 166.

³ U. o. 1846. 193.

a szükséges rendelés megtételét.»¹ Ezen általános szavak mögött tulajdonképen az történt, hogy a helytartótanács az Akadémiától benyújtott nyelvtanok elkészített I. és II. részét megbírálás végett átküldte az egyetem bölcsészeti karának, ahol Horvát István bírálta meg őket, egy-két hibáztatáson kívül nagy elismeréssel.² Ez ellen tiltakozott a most tartott nyelvtudományi osztály, a következő nyilatkozatot juttatva a nádor elé:

«A dolog ilyen állásában és számos tagok nyilatkozata folytán az ülés kénytelennek érzi magát kijelenteni, hogy állása tekintetéből tudományos tekintélyének sérelme nélkül meg nem nyughatik abban, hogy miszerint általa készített, megvizsgált s jóváhagyott magyar nyelvtani munkák egyesén utó bírálat alá terjesztessenek akár tan, akár módszer tekintetében, miután a dolgozók közt gyakorlati tanárok is vannak s hogy a nyelvtudományi osztályt a reá bízott munka folytatására mindaddig nem utasíthatja, míg a kész és oly régóta felterjesztett dolgozatok sorsa eldöntve s a társaság a még czentul benyújtandó folyamok bizonyos elfogadása iránt biztosítva nem lesz; az eddig benyújtottakra nézve pedig különösen fenntartván magának az utolsó bírálatot, minthogy netalán mások által módosított munkát magáénak semmiképen nem vallhat..... Egyszersmind Ő Fensége a nádor, mint a Társaság pártfogója alázatosan kéretni rendeltetett, méltóztatnék kegyesen oda hatni, hogy a társaság által benyújtandó munkák minden utóvizsgálattól mentek maradjanak.»³

Mivel a nádor közben megbetegedett, helyette Majláth György országbíró közölte az Akadémia másodelnökével a Helytartótanácsnak a beküldött nyelvtan első részére vonatkozó észrevételeit, «mi szerint az első lapot illetőleg ohajtandó volna, hogy ott a nyelvnek misége röviden megmagyaráztatnék, úgy a nyelvtan ismerete és annak különféle részei is röviden előre bocsátatnának, de egyéb iránt a munka egész terjedelmében helyesnek és czélszerűnek elismertetett». A nyelvtan második részére a helytartótanács óvatosan semmi megjegyzést sem tett, csak jelzi, hogy megkapta és hamar vissza fogja küldeni.⁴ A december 7-i ülés az országbíró értesítésére azonnal válaszol: «Az érintett elméleti kérdések és fejtegetések készakarva hagyattak ki az első évi tanfolyamból azon oknál fogva, mert kezdő tanulók elmebeli tehetségei ily elvont fogalmak megértésére még nem képesek, de a második már szinte felterjesztett folyamban, mellynek tanulói egy év alatt a tárgygyal már gyakorlatilag megismerkedtek s ennél fogva elméleti kérdések és értelmezések felfogására is már képesebbek, azok már előfordulnak».⁵ Az országbíró levelé-

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1846. 242

² Illésy János: *Cuczor és Vörösmarty iskolai nyelvtana*. IK. 1893. 374—75. l.

³ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1846. 242. — ⁴ U. o. 289. — ⁵ U. o. 289.

nek második részére az ülés diplomatikusan úgy válaszolt, hogy eléje vágott a Helytartótanács válaszának és valósággal kikényszerítette azt annak az elvi álláspontnak megfelelően, melyet felterjesztésében kifejtett: «A levél második részében foglalt értesítést és felszólítást pedig a társaság úgy értvén, hogy az ezentul beadandó munkákra nézve a többször idézett felterjesztésében nyilvánított elvek és feltételek a főméltóságú Helytartótanács részéről is méltányoltatván elfogadtattak, a dolgozó tagok megkezdett, de közbejött akadályok miatt félben hagyott munkálataik folytatására utasítottak.»¹ Majláth György 1847. január 8-án válaszol a felterjesztésre: a másodikelnök a február 1-i ülésen bemutatta levelét, melyben közli az Akadémiával, hogy «az ezután beadandó munkáiban befolyása nélkül semmi módosítás sem történendik.»² Az Akadémia győzött a harcban, s ez a győzelem tagadhatatlanul nagy jelentőségű volt. Első eset volt arra, hogy a hivatalos politikai hatalommal szemben a tudomány szellemi szabadsága érintetlen maradt. A cenzúra, mellyel az Akadémiának annyi baja volt, továbbra is megmaradt, de ebben a küzdelemben kapta első sebeit, áttörését.

Az országbíró válaszát a nyelvtudományi osztály «örömmel és meglelégedéssel értvén», megállapította a munka elkészítésének további programját: «a 3. osztálynak szánt nyelvtani munka már készülöben van és május hónapban hihetöleg be fog végeztetni, a 4-dik osztálynak való ékes szökötés ellenben, melly szinte egészen újból s az iskolákban eddig használt latin syntaxis ornata rendszerétöl is eltéröleg kidolgozandó, de mellynek a tanodákban előadására úgy sem olly hamar kerülend sor, csak 1848-ban fog elkészülhetni, a szónoklattan bevégzése pedig még a folyó évben, a költészettani pedig a jövőben lévén várható.»³ A nyelvtudományi osztály még ugyanezen az ülésen tisztázta a megjelenendö tankönyvek tulajdonjogát is. Mivel eddig is «az egyetemi nyomda félszázad óta szabadalomképpen bírja a tankönyvek kiadását», az Akadémia lemond a tankönyvek tulajdonjogának megszerzéséről. Hasonlóképen lemondott az Akadémia a nyelvtani munkák eladásából befolyó «anyagi nyereségbeni» osztozásának igényéről is, «e részben egyes tagoknak méltányos megjutalmaztatását a nméltóságú Helytartótanácsról bizalommal várja.»⁴

A tervezett munkákból csak az I., II., III. osztályú nyelvtanok készültek el. Kinyomatásuk különbözö időben: a III. 1848-ban, az I—II-ik 1851-ben történt. A IV. rész, mely-

¹ Kis-ülési jegyzökönyv. 1846. 289.

² U. o. 1847. 19

³ U. o. 1847. 19.

⁴ U. o. 1847. 20.

nek címe *Alkalmazott szókötés* lett volna, nem jelent meg,¹ sorsa ismeretlen.²

Vörösmarty a nyelvtudománynak sok szolgálatot tett, valójában azonban nem volt igazi nyelvész. Ismerte korának magyar és német nyelvészeti törekvéseit, kivált a szógyökökre vonatkozólag, s ennek segítségével végezte szó-etimologiai vizsgálatait, melyeknél alapelve volt: «a képzők elvonása s magyarázása által tiszta gyököket felfödözni s így a valódi értelemhez minél közelebb jutni.» Az összehasonlító nyelvészettől egy kissé idegenkedett; nem bízott benne. «Az eredeti nyelvet — volt a véleménye — saját belsejéből vett adatok után, csak helyes analysis által lehet s kell megismerni. Minden egyéb idegen nyelvből vett adatok hathatós segédül szolgálhatnak ugyan, de mihelyt főalapul vétetnek, elmellőztetik a biztos, a nyelv belsejéből merített tudomány s szerte csapongó ábrándozásoknak, tudákos kéjelgéseknek s ezer tévedéseknek nyilik tágas út.»³ Később engedett e merevségéből. Amikor a nagyszótári munkálatok kiterjesztett szempontjai kikerülhetetlenné tették az összehasonlító nyelvészetet, ennek hatása alatt Toldy az 1846. jan. 5-i kis-ülésen «előterjesztvén az összehasonlító nyelvészet fontosságát», indítványt tesz: «tűzze ki magának külön feladásképen az osztály ezen tudománynak magyar nyelvei alkalmazását és pedig, miután szótári összehasonlítások már történtek, ez évben különösen a nyelv-alkotmány vétessék figyelembe.» (Kis-ülési jegyzőkönyv. 1846. 21.) Az Akadémia el is fogadja Toldy indítványát, a görög, szanszkrit, sémi, finn, török, mongol s magyar nyelv összehasonlító munkájára tagokat jelöl ki s az 1848. évre már nyelvtudományi pályatételét ez irányban tűzi ki:

«Előre bocsátván a nyelvrokonság és nyelvhasznalat fogalmainak tudományos kifejtése, s ezek szerint a nevezetesebb és ismeretesebb régi és új nyelvek osztályozása és nyelvtani jellemképe; mutattassanak ki azon irányok, melyekben a magyar nyelv az indoeurópai, a semita, az ural-altaji s az egytagú nyelvosztályokhoz áll; s ezek nyomán jeleltessék ki azon hely, mely a magyar nyelvet az ismeretes nyelvek rendszerében illeti: A fejtegetések minél több példákkal világossíttassanak fel.» (Főtitkári irattár. 1847. 88. l. A javaslat aláírói: Balogh, Czuczor, Toldy és Vörösmarty voltak.)

¹ Viszota Gyula: *Czuczor és Vörösmarty hivatalos magyar nyelvtana.* EPhK. 1903. 827—839. l.

² A helytartótanács bizalma időközben, hasonló ügyben, szintén az Akadémia felé fordul. 1848. febr. 7. megküld az Akadémiának bírálatra egy olaszul írt magyar nyelvtant: *Introduzione allo studio della lingua ungherese* — a tengeremléki iskolákban használandó tankönyvnek volt szánva. A bírálók, Császár Ferenc és Vörösmarty, a könyvet «tetemes hiányai» és tétovázó módszere miatt elvetették. Kis-ülési jegyzőkönyv 1848. 31.

³ Főtitkári irattár. 1839. 19.

Bár nyelvtudós sohasem volt, de volt nyelvízlése, egészséges nyelvérzéke és bámulatos nyelvképzete. A nyelvet mindenestre organikusabban fogta fel, mint Kazinczy racionalista nyelvfilozófiája. Így magyarázható meg, hogy olyan nyelv-problémái voltak, melyek később is foglalkoztatták a nyelvtudományt; ilyenek: a helyesírás elvei, ikes igék, szenvedő igék, szóképzés, szórend, szókinés-tisztaság, azaz mindaz, ami a nyelvalakítások alapvető rendszeréhez tartozik.¹ Nyelvtisztaság iránti érzékét semmi sem mutatja jobban, mint az a kritikája, amikor valamely munkáról csak annyit mondott: «Nyelve grammatikátlan nyelv.»²

Igazában azonban a nyelv nem mint tudomány-cél érdekelte. Termés-elemet látott benne, melyben inkább nyelv-esztétikai, mint nyelvtudományifeladatok izgatták: a szépség rejtett és kifejezésre váró lehetőségeit kereste. S e ponton találkozunk össze a nyelv napszámában dolgozó Vörösmarty a költő Vörösmartyval. Az előbbi, mint Michelangelo a karrarai márványbányában, jár a nyelv nagy és kihasználatlan természetegében, farag, csiszol, tisztít, kutat s keresi másoknak a hétköznapiok nyelv-anyagát, hogy szolgálni tudja az eszmét, ha majd rajta keresztül lép bele a valóság mindennapjába. A másik mintha mitsem tudna erről az énjéről, saját nyelv-ösztönének mindig az ihlet viharában ragyogó és termő, szinte öntudatlan pillanataiban áll, a szavakról lefejtí a köznyelv terhét, elhasznált köntösét, újra önti, frissíti őket s merengő csodálkozással tekint be zenéjükön keresztül a rajtuk emelkedő második valóságba: a költészet örök tündérországaiba. Amaz építi a nyelv márványlépcsőjét, hogy tisztán emelkedjék rajta a köz-gondolat, emez pedig teremti a költői világot, melynek oromzatán a lét egyetemes érzését átsejtve borul egymásra a nemzeti és emberi tudat minden szép és fájó tartalma.

Vörösmarty szógyűjtő és nyelvészeti munkásságával párhuzamosan halad a népdal-gyűjtésre vonatkozó, talán egyik legfontosabb tevékenysége. Amikor, mint láttuk, a megyék az Akadémiához fordulnak, hogy vegye gondjaiba a népdal ügyét, az Akadémia erre is kiterjeszti figyelmét s a népdal-gyűjtést is programjába veszi, annál inkább, mert több népdalgyűjtemény érkezett be hozzá kiadás végett. Így pl. tudunk Udvardy János kótával ellátott, Czuczor Gergely, Horváth József, Péczely József, Dessewffy Virginia, Hoblik Márton, Kecskeméti Csapó Dániel, Szűcs Ábrahám gyűjtéséről, továbbá az Akadémia birtokába került Horváth Ádám gyűjteménye is.³ Már a III. nagygyűlés foglalkozik a hozzá beküldött mintegy 19 népdalgyűjtemény kiadásának tervével s

¹ Szinnyei József: *Vörösmarty mint nyelvész*. Figyelő, IV. 284—85. l.

² Főtitkári irattár. 1835. 2. ³ Főtitkári irattár. 1836. 9.

e célból Toldyt és Vörösmartyt bizza meg véleményadással. Jelentésüket a IV. nagygyűlésen mutatják be:

«Minden népdalgyűjtemény lehet vagy a nép számára készülve, hogy annak ízlését és erkölcsét nemesbítse, vagy a psychologus számára, ki az illetén eredeti néphangokból a nép karakterét fogja elvonhatni. Amabba mehetnek I. — igazi s már nép közt divatozó népdalok, olly változtatásokkal, melyek a fenn érintett kétféle célra szolgálnak ugyan, mindazonáltal a nép szellemében tétettek, hogy a nép által meg is kedveltethessenek; 2. — mehetnek belé egyenesen írók által, de hasonlólág a nép szellemében készült dalok, melyek közt hogy a nemzeti éreynyekre s nemzeti hős tettekre legyen figyelem, különösen ohajtható. A második rendbeli gyűjteménybe kirekesztőleg a népközt támadt dalok, egész eredeti mivoltokban csinosbítás, nemesbítés nélkül valók. A Társaság Komárom és Esztergom vármegyék felszólítása s ön meggyőződése következtében az elsőbbeknek adván hasznos céljánál fogva még most az elsőséget: egy illy szellemben szerkesztetendő gyűjtemény nyomtatását ajánlja, melly kétféle kiadásban jelenhelne meg a. — nép számára kisded füzetekben, gazdaságosan nyomtatva s b. — a mívelt olvasók számára szebb nyomtatással és szótárral egyszersmind».

A nagygyűlés elfogadja a javaslatot s a népdalgyűjtemény szerkesztőivé Vörösmartyt és Toldyt nevezi ki.¹ Pénzügyi helyzete azonban egyelőre nem engedte meg, hogy a tervezet a szerkesztők szándékai szerint valósággá váljék. «A költség még most sürgetősb szükségekre látszik fordítandónak»² — szólt az Akadémia határozata. Az 1835-i nagygyűlés kimondja ugyan, hogy megindítja a népdalgyűjtemények kiadását két kötetben s erre az igazgató-tanáctól kéri a költségek kiutalását,³ a határozatból azonban továbbra sem lett semmi. A soká húzódó kérdést végül is a Kisfaludy-Társaság oldotta meg. Ennek elnöke, Jósika Miklós, 1844-ben átiratban fordul az Akadémiához,⁴ hogy a birtokában lévő népdalgyűjtéseket adja át a Társaságnak. Nagy vita után a kis-ülés, mivel a kérdés hatáskörén kívül esett, az ügyet nagy többséggel pártfogólag a nagygyűlés elé terjesztette, hozzáadva Fogarasi János indítványát, hogy az Akadémia figyelmeztesse a Kisfaludy-Társaságot arra, hogy népdalgyűjtő és kiadó munkásságában a zenére is gondot fordítson.

Vörösmartynak ez a javaslata az egyetlen adat arra, hogyan látta ő a népdalt s mennyire féltette ennek önállóságát. «A nép szellemének» erős hangsúlyozása mutatja Vörösmarty fogékonyságának ráhajlását mindannak a fejlődésnek megsejtésére, amely felé az ő korában a műköltészet útban

¹ Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1835. 54.

² Főtitkári irattár. 1836. 9.

³ Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1835. 62.

⁴ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1844. 29. — L. még: Viszota Gyula: *Az Akadémia és a népdalgyűjtés*. Akadémiai Ért. 1911. 116—119. l. és Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség*. 1927. 262—267. l.

volt; ez a fejlődés átvonult és nyomait benne hagyta az ő költészetében is.

Vörösmarty akadémiai munkásságához tartozik az az 1831. május 14-i kis-ülésen benyújtott javaslata, mellyel az Akadémiától két folyóirat kiadását szeretne volna kieszközölni¹. Terve nem talált egészen elfogadásra, de ajánlásának megokolása jellemző arra az éleslátásra, mellyel Vörösmarty az Akadémiának és a nemzetnek egymáshoz kapcsolódó feladatait szemlélte s való értékekhez kívánta segíteni.

«Talán senki sincs a Tagok közül, ki a M. T. Társaság foglalatosskódása, annak kiadandó munkái felől különféle találgatást, vélekedést ne hallott volna s azt minden rendű hazafiaktól, kik a Társaság felállításának csak messziről hallották hírét; egyik legelőbb is Grammaticát, másik tökéletes szótárt, egyebek iskolai könyveket, némelyek minden jót, a mi még nincs, a Magyar Akadémiától várnak... Van az illy beszédekben valami, a mit közhitnek, köz várákozásnak, sőt bizalomnak lehet mondani, s a mit egészen megcsalni nem szabad, az tudniillik, hogy noha kiki mást látszik várni és kívánni az Akadémiától, abban mégis megegyeznek, hogy valamit mindenki vár, s kíván, és pedig valami igen hamar szembetűnőt s olyat, a miről nem kell hosszú vitatással előre megbizonyítani, hogy nagy hasznai vannak, hanem a mi valósággal és könnyen haszonvehető is.» Ezért Vörösmarty Széchenyinek egy korábbi felszólalásához csatlakozva, «hogy a Társaság egy csupa fordításokból állandó folyóiratot adna ki, melly több apró füzetekben és gyakran vonná magára az olvasó hazafiak figyelmét», indítványozza: 1. Az első folyóirat tárgya leginkább a természeti tudományokból meríthetvé, ugyancsak a természettudományi osztálynak tagjai jegyezzék ki a fordítására legmértőbbat, melyet a heti ülésnek bemutatván, a fordító tagnak azonnal által adassanak. 2. A második folyóirat utazásokat, felfedezéseket foglalna magában. Mivel ennek tárgyai a történelemtudományhoz tartoznak, «ezen osztályunk által határozottassanak s jegyeztessenek ki».²

A tervezet az 1832-i nagygyűlés elé került,³ amely Teleki József elnökségével egy bizottságot küldött ki a részletes kidolgozásra. Tagok voltak: Fáy, Schedius, Szalay és Vörösmarty, aki a tervezet kibővített munkáját, hozzáadva e részt: *Toldalék a fordításokból szerkesztendő két folyóirat tervéhez* az 1832. ápr. 2-án tartott kis-ülésen mutatta be. E szerint a bizottság csak a második folyóirat mellett foglalt állást, melynek címül: *Hasznos mulatságok* nevet ajánlja. Mintául a *Library of useful knowledge* c. angol gyűjteményes vállalatot tartja irányadónak. Szerkesztésének alapelveül szolgál az, hogy

¹ «A két népoktató s fordításokból álló folyóiratról» szóló planumot, melyhez «egy toldalék felvilágosítás» is járult, Vörösmarty az 1832-i nagygyűlésen március 10-én terjesztette elő. Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1832. 45.

² Főtítkári irattár. 1831. 23. V. ö. Viszota Gyula: *Vörösmarty akadémiai folyóiratterve*. Akadémiai Értesítő 1911. 517—22. I. Kis-ülési jegyzőkönyv. 1832. 160. — Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1831. 45. Főtítkári irattár 1836. 67.

³ Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1832. 45.

a benne megjelenendő cikkeknek csak fordításokból szabad állniuk. Tárgyai a tudományokra szükséges előkészületek «populáris előadása.» A felügyeletet egy e végre kinevezendő állandó választottság gyakorolná, «melynek tiszte a felveendő darabok koronkénti kijelélése s a fordítottak általtekintése volna.» Megjelenése nem lesz időhöz kötött. Kisebb-nagyobb kötetekben jelennék meg, mint a tárgy kívánja, vagy a körülmények engedik. A heti ülés elfogadta a benyújtott tervezetet azzal a módosítással, hogy 1. a választottság öt tagból álljon (Teleki, Schedius, Toldy, Schusztér, Szalay), kiknek megbízatása egy évre szól, s működésük a heti ülés felügyelete alatt áll; 2. a szerkesztés tekintettel legyen a nemzetiségekre is.

Vörösmarty épen úgy, mint Széchenyi e folyóirat-javaslatáival a gazdák és kézművesek számára kiadandó népművelő ismeretek terjesztésére gondolt. Tervét — érthető okokból — az Akadémia nem fogadta el. Hiszen e javaslat idején még 1831-ben vagyunk, amikor az Akadémia főtörekvéseit szolgáló tudományos folyóiratával, a Tudománytárral sem volt egészen tisztában. Eredeti céljától való eltérés kockázata nélkül tehát nem valósíthatta meg ezt az alapjában tudomány-népszerűsítő tervet. Volt azonban Vörösmarty javaslatában valami olyan gondolat vagy derengő, öntudatlan sejtelen, melyben a tudomány akadémiai helyzetének az élettől eltávolodó későbbi történetét érezte meg előre. A tudományt és az életet a renaissance kapcsolta szét egymástól. Azóta ez a távolság egyre mélyült. Vörösmarty mintha csak ezt a messzeséget akarta volna áthidalni folyóirat-tervezetével. Sajnos, nem tudta. A jövő tudomány-politikája felé azonban — bár sikertelenül — így is elvégezte az első kapavágást.

Az Akadémia is mintha érezte volna, mi rejlik Vörösmarty folyóirat-tervezetének gondolata mögött. Amikor «a népi ujság» tárgyában kiküldött bizottság nem javasolja egy ilyen folyóirat kiadását, ugyanakkor rámutat arra a hiányra, «melyet a literatura a külön tudományok jelen állapotja szerint, czélirányos módszerrel s helyes nyelvbeli előadással irt tudományos kézi könyvekben szenved.»¹ Később maga is gondolt egy ilyen kézikönyv szerkesztésére, terveit el is készítette, de megvalósításához nem jutott el soha.²

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1836. 253.

² A közhasznú kézikönyvek kérdésével a VII. nagygyűlés 1836. szept. 7-i ülésének 8. pontjában foglalkozott, mely a kis-üléseket — hol már 1831. aug. 9. és 1836. febr. 8. felmerült e gondolat — bízta meg egy tervet elkészítésével. Az erre kiküldött bizottság tagjai — Schedius, Balogh, Dessewffy Aurél, Perger, Toldy — 1836. aug. 29-én mutatják be javaslatukat, mely egy *Közhasznú tudományos könyvtár* c. vállalat megindítását ajánlja, több kötetben, s hat évre tervezte az egyes kötetek megjelenését, mindig más és más tárgykörrel: I. év: Logika (Minta: Reiffenberg, *Principes de logique*.

Fontos elvi javaslata volt Vörösmartynak az írói tulajdonjog kérdésében is. Az ügyet az tette időszerűvé, hogy Kozma Ferenc 1838-ban az Akadémiához pályázatra 12 vígjátékát küldte be. Mivel a díjat nem nyerte meg, kéziratait visszakérte. Az Akadémia azonban nem adta vissza. Ugyanakkor, a dec. 17-i kis-ülésen, egy bizottságot küldött ki,¹ melynek tagjai Fáy, Kállay és Vörösmarty voltak, hogy dolgozzon ki egy javaslatot, hogy «a visszatartott pályairatoknak mikor és milly haszonvétele engedessék.» Külföldön is ez időtájt kezd a törvényhozás a tulajdonjog kérdésével foglalkozni. Mivel nálunk még ez irányban semminemű törvény nem volt, az Akadémiára hárult a feladat, hogy e kérdésben saját szempontjából állást foglaljon, melyhez természetszerűen kapcsolódott az Akadémia kéziratárában elhelyezett munkák használásának vagy kiadhatásának eddig még meg nem oldott ügye is.

E kérdésben Vörösmartynak két javaslata volt, mindegyiket más-más bizottságban terjesztette elő. Első javaslata annak a bizottságnak a keretében történt, melynek Fáy és ő voltak a tagjai. Ezidei (1839) javaslata a következő:

I. — Az író, míg él, szabad ura minden munkáinak: elajándékozhatja, eladhatja azokat minden áron, minden föltételek alatt, (az örök időt kivéve, melly már a közönség jogainál fogva még az írók által sem biztosíthatatik senki javára.)

II. — Az író rendelkezhetik munkáiról halálától számítva 40 évre. Ha kinek az író akár ajándékol, akár pénzért munkáit teljesen s örökre átén-

Bruxelles, 1833.) — *Grammatica* (Minta: Murray, *An english grammar comprehending the principles and rules of the language illustrated by appropriate exercise*. York. 1816. 12 vol. — *Bescherelle et Litaïs de Gaux, Grammaire nationale*. Paris. 1835—36.) — II. év.: Tapasztalati psychologia. — Iparismeret. — S valami külön munka a gépek, hidak, gőzhajók, gőzmalmok ismertetésére. — III. év.: *Historia literaria*, «melly a tudományok kifejlésének legnevezetesebb és érdekesb adatait, egy nemzetet sem zárva ki, magába foglalja». — Esztétika. — Könyvtárta. — IV. év.: *Anthropologia*. — Európa polgáriassodásának története. — Tinódi és Zrínyi életírása. — V. év.: Kémia. — Észjog. — Természethistoria. — Faludi és Révai életírása. — VI. év.: Magyarország statisztikája. — Nemzeti gazdaságok. — Mindennél nagyobb kár, hogy ez a programm, mely az Akadémia igazi hivatását mutatja be, anyagi eszközök hiányában nem valósulhatott meg. Az 1844. reformjavaslatokban újra felmerül a közhasznú kézikönyvek gyűjteményének a kiadása, de most már iskolából kilépő ifjak és a művelt nagyközönség részére: «...e vállalat lévén az főleg, melylyel az académia a magyar nyelv általalmi és közoktatási nyelvvé létele után állását az irodalom élén fentarthatja». A terv azonban ekkor sem jutott tovább a gondolatnál. — Kis-ülési jegyzőkönyv. 1844. 282.

Érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy mialatt az Akadémia Vörösmarty javaslatáról tárgyal, Almási Balogh Pál a Pesti Hírlap nyilvánosságát akarja felhasználni s cikket ír: «egy hasznos ismereteket terjesztő társaság ügyében», melynek célja volna — a Society for the diffusion of useful knowledge mintájára — a társadalom minden osztályát népszerű kézikönyvekkel oltosó áron ellátni. Pesti Hírlap 1841. Télhó 6.

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1838. 220.

gedte, az az író minden jogaival bírandja azokat, kiterjedvén reá az eladási s végrendelkezési jog is, melly esetben az évek nem halálától, hanem az író halálától fognak számíthatni s ez azon okból, mert az író több jogot valakinek által nem adhat, mint mennyivel maga bír, mi megtörténnék, ha a kiadó tovább élvén, mint az író, ennek halálától számíthatnának az örökségi évek.

Míg az író él, semmi öt munkái használatában saját factumán kívül nem korlátozza, de halála után munkái tudatlan, hanyag, vagy ellenséges kezekre juthatnak, mellyek azokat a helyett, hogy többszöri kiadás által terjesztenék, elavulni hagyják vagy épen elnyomni törekszenek. Ez ugyan példátlan dolog s alattomos másolatok s bel- vagy szomszéd földi utánnyomatok által rendszerint elháríttatik, de mivel ezen módokat javálni nem lehet, kell igazságos eszközökről gondoskodni s illyennek tartanók azt, hogy a példányok tökéletes elfogyása után tíz évvel mindenki az országban jogosítva volna felszólítani a munkák birtokosát, s ha ez 5 év alatt ki nem adná azokat, közbirtokká válnának, azonnal, akárki által kiadhatók.

Evvél az éretnek el, hogy az írónak jólelkű s gondos örökösei nem háboríthatnának, a rossz lelkűek az író munkái elnyomásában nem boldogulnának).

Ami pedig az Akadémiában levő kéziratok sorsát illeti:

«A kéziratokat két részre osztjuk, tudniillik, mellyeknél I. a szerző neve tudatik, II. mellyeknél nem tudatik a szerző neve.

Ad — I. (olly munkák, mellyek bár jutalmat nyertek, de akadály miatt vagy mert nem tartotta az Akadémia őket kiadásra méltónak) «Eltelvén 15 év, melly alatt az Akadémiát illeti, a kiadási jog visszaszáll a szerzőre, vagy azokra, kiknek el- vagy általadta, ha meghalt, örököseire. Míg a szerző él, halála után 40 évig az illy kéziratokat az Akadémia senkivel sem közölheti...

...Ha a letett kéziratra a 15 év lefolyása előtt megszűnnék az akadály, s az sajtó alá kerülne, honnan kellene az Akadémiát illető 15 évet számítani: a kérdéses munka elfogadásától-e vagy kiadásától? Az első igazságosabbnak látszik.

Az ollyan munkák, mellyek nem nyervén jutalmat, az Akadémia kéziratárába helyeztettek, tulajdonjoga az íróé. De mivel neve nem ismeretes, azért a beadástól az író életében 30, halála után 40, tehát 70 év múlva lehetnének az efféle munkák köz olvasás alá bocsátandók».

Ez a javaslat nem talált elfogadásra. Ezért az Akadémia új bizottságot küld ki, melynek tagjai Fáy, Kállay és Vörösmarty. Ekkor, 1840-ben, terjeszti be Vörösmarty második javaslatát.¹

«Szükségesnek látjuk az írói tulajdonról előrebocsátani

I. — Az író, míg él, szabad ura iratainak. Tehát

a) — Azokon változtathat, javíthat és senki azokat nagyobb szakaszokban, töredékekben vagy kimerítőbb kivonatokban (ide nem értve a rövid magyarázatú lajstromokat) híre, megegyezése nélkül nem közölheti.

¹ Főtitkári irattár. 1839. 94. — L. Viszota Gy. *Vörösmarty véleménye az írói tulajdonjogról és a titkos szavazásról*. Akadémiai Értesítő. 1912. 400 406. l.

b) — Az író saját munkáit egyszer vagy többször kiadhatja s e részben őt senki sem kényszerítheti, sem korlátozhatja.

c) — Az író munkáit elajándékozhatja, eladhatja, jogait akármire vagy bizonyos időig a feltételekkel vagy egészen át viheti.

II. — Az író munkái haszonvételeitől halála után 50 évre rendelkezhetik.

III. — Ha az író halála utáni időkre munkáiról nem rendelkezett, azok törvényes örököseit illetik 50 évig; ezek nem létében a közönség közbirtokává lesznek: az az akárminek az országban joga lesz azokat kiadni.

Jegyzet. Az ötven év talán hosszú időnek tetszik, de ha meggondoljuk, hogy a közönség századokon, sőt ezredeken túl is szellemi hasznokat meríthet azokból, méltányos, hogy az író az anyagi hasznokat vagy maga anticipálja kedvező eladás által, vagy azokat örököseire, kiken talán életében nem segíthetett, halála után által vigye. Ötven évnél többet hagyni sok tekintetben célszerűtlen, sőt cél ellen volna s az olvasói jogot csorbítaná. Az olvasó tudniillik, ki a munkát megvétel által közre jöni s így céljához jutni segítette, jogot nyer ez által a munka olvasásához, szellemi használatához, melly az író életében csak annak akarata által, de halála után semmi által sem korlátozható. Ha már az író halála után annak munkája idegen kezekre jut, igen könnyen megéshetik, hogy azt a tulajdonos vagy hanyagságból, vagy együgyűségből ki nem adja, vagy az egyed-áruság fortélyai által (p. o. ha rendkívül drága s csak kevés példányokat nyomtat) a nagy közönségre nézve éldelhetetlenné teszi; ekkor az író nem élven, igazságos, hogy az élő közönség ellenörködje művei fölött, különben azok századokra vagy talán örökre is elnyomathatnak: az író fáradságának sikere semmivé lesz, hire eltemetetik. Mindez nem történhetik, ha a tulajdonosnak csak ötven év engedtetik az író halála után, vagy legalább van határ szabva, mellyen túl az író szellemi hatását hanyagság vagy rossz-akarat meg nem ronthatja.

Sőt az ötven év alatt is lehet óvásokkal élni, hogy a tulajdonosok kizáró jogaikkal a közönség kárára vissza ne éljenek. A közönség, mint mondók, ellenőre a meghalt író műveinek. Ha e művek elfogynak, a könyv-árusoknál nem kaphatók, joga lesz akárminek a közönségből a tulajdonosokat a munka kiadására felszólítani. S ha ezen felszólításnak meg nem felelne 5 év alatt, akkor a kérdéses munkát akárki kiadhassa, úgy azonban, hogy a tiszta haszonból $\frac{2}{3}$ -ot a tulajdonosoknak át engedni tartozzék.»

Ami a munkákat illeti, ezekre vonatkozólag a javaslat fűgondolatai ezek

«I. — Minden kézirat, melly eredetileg az Akadémia tulajdona, (p. beadott vélemények munkáiról), az Akadémia tagjaival (csak!) közölhető.

II. — Ez áll a közhasználatra beküldött kéziratokról (p. o. szótári gyűjtemények).

III. — Tudománytár vagy Évkönyvek számára beküldött, de meg nem jelent cikkek, pályadíjat nyert, de valami ok miatt meg nem jelent művek, senkivel se közölhetőek, míg az író él, halála után pedig 50 évig. Ezeket az Akadémia kiadhatja, de a szerzőn kívül más nem használhatja.

IV. — Díjat nem nyert pályamunka, a szerző ismeretlen lévén, senkivel sem közölhető életében 30, halála után 50 évig.

V. — Ismert lévén a név, mindenki lemásolhatja saját munkáját, de ha a név ismeretlen, senki!¹

A javaslatnak, melyet Vörösmarty «jegyzett» és Fáy is aláírt, s az 1840-i nagygyűlés némi javítással elfogadott, további sorsa ismeretlen; bizonyos azonban, hogy nem az ő alkotása. Ez a nyelv, a benne felbukkanó jogi műkifejezések, az egész tervezetnek jogászai gondolkodáson felépülő jellege, az írói tulajdonjognak az író és a közönség szempontjából történő vizsgálata, mely már kész, külföldi, talán német jogszokás mintáját juttatja eszünkbe, idegen szerzőre utal. Talán nem csalódunk, ha a javaslat szellemi szerzőjét Kállay Ferencben vagy Bártfay Lászlóban sejtjük. Az utóbbi Vörösmartyval baráti kapcsolatban állott s az Akadémiának ekkor, 1840-ben, már tagja is volt.

Ugyancsak ebből az évből való Vörösmarty javaslata az akadémiai szavazás módjának megreformálására vonatkozólag. Mivel — szerinte — «az ülte maradás, felállítás, mely a magyar akadémiánál használtatik, azon kívül, hogy egy kissé iskolainak látszik, nem eléggé megfelelő», azért «mihelyt azt egy tag kívánni fogja,» minden kérdést titkos szavazás alá kíván bocsátani. Ezáltal «a figyelmetlenség, hanyagság, részvétlenség, tespedés mintegy felrázatik, a tekintetek elenyésznek, s a meggyőződés, mennyire emberileg lehető, szabadon határoz».²

Vörösmarty akadémiai története nem lenne teljes, ha nem foglalkozna az irodalmi munkásságának akadémiai megkoszorúzásával is. Költői munkái többször részesülnek nagyjutalomban. E jutalmazások között azonban legfontosabb az 1834-ben megítélt nagydíj. Az a küzdelem, mely e jutalom megítélésakor ketté osztotta az Akadémia tagjait, első erőpróbája volt a régi és új irodalom híveinek. A harc nyíltan és titkon folyt. Az eredmény nem is volt egyhangú. Vörösmarty csak többséggel győzött. Viszont Kisfaludy Sándornak meg kellett osztania elsősege elismertetését. Az út azonban Vörösmarty uralomra jutása felé megnyílt. Ugyanekkor elkezdődött Vörösmarty párthíveinek többségi kialakulása nemcsak hatalomban, hanem annak az ízlésiránynak a diadalra juttatásában is, mely Vörösmarty lírájában, főként azonban drámaiban jelentkezett.

Az 1833. évre szóló nagyjutalmi «biztosság» jelentései mind fennmaradtak,³ s felfogásuk, értékelésük különbözőségé-

¹ Főtitkári irattár. 1840. 142. — L. Vizsota: id. dolg.

² Főtitkári irattár, 1840. I. — Vörösmarty javaslata mellett 15, ellene 15 szavazat esett: így a kérdés függőben maradt. Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1840. 34. — Az írói tulajdonjog hazai történetére l. Kelemen Mór: *Adatok az írói tulajdonjog hazai történetéhez*. Bud. Szemle. 1869. (Új folyam VI—VII.) 311—14. l.

³ Főtitkári irattár. 1834. 20.

ben világosan mutatják annak a két nemzedéknek lelki különállását, mely a megjutalmazandó munkák fölött összezsapott.

A jutalomra ajánlandó munkákról Dessewffy jelentését Döbrentei olvassa fel:

«Ezen év, kivált ha a tudományok mezejét tekintjük, terméketlen volt jeles tüneményekben. Egyedül a szépliteraturai pályán látott két első rangú jelenést: s azokat mind magokban, mind pedig szerzőikre visszatekintéssel, oly hason becsüeknek vallotta lenni, hogy az egynek kiadatni kellett 200 £ jutalmat. Nem kételkednék ez úttal a két koszorús költő között egyformán felosztani szintügy, mint érdemeik elismerését hason mértékben felosztani kénytelennek érzi magát.»¹

Így ajánlja tehát a nagyjutalomra Kisfaludy Sándor munkái III. és IV. kötetét (1833). és Vörösmarty Mihály munkái I. és III. kötetét (1833). Az erre kiküldött bizottság tagjainak véleménye nem volt egységes. Lássuk őket:

Luczenbacher János:

«Az ítélet kimondása oly írókra lévén szorítva, kik majd egyenlő hatással és dicsőséggel futják a pályát és egyenlően örök emléket érdemlenek; mivel munkáik aesthetikai szelleme s csinos sajátága úgy is eléggé ismeretes: azon tekintetnél fogva, hogy Kisfaludy Sándor munkái többször jelentek meg összegyűjtve s ez utolsó 1833-diki kiadásban csak két új regé találhatik, úgy mint Kemend és Döbrente, Vörösmarty Mihál pedig utolsó gyűjteményét: a) — Uj lyrai versekkel és b) — Hőskölteményekkel gazdagítá. Kisfaludy továbbá a szelíd természet hangjával szerzett magának hírt; Vörösmarty classicali studiuma pedig a szoros nemzeti poesist is felebb vitte, ide járul az is, hogy a rimes munka kevesebb szorgalmat kíván, a mértékes még is könnyű csint magokban foglaló dolgozatoknál, ámbár mind a két írónk sokat fáradozott a nemzeti poesis virágzatának előmozdításában: Véleményadó Vörösmartynak itéli az elsőséget.»

*Dessewffy József.*²

«...két koszorús költőnk ujra kiadott munkái jühetvén csak megjutalmaztatás kérdése alá, meg kell vallanom szerénykedő kétkedésemet, mert koszorúsok között bajos választani. Két ragyogva tündöklő elmék fénye még erősebb alkotásu szemeket is meghomályosíthatnak. Az egyik a költészet több nemeiben szerencsésen gyakorolta magát, a másik hevesebben, de szintügy szívet ragadó és elmét bájoló genialitással. Egyik a közelebbi multnak díszé, a másik a jelenlévőnek. Nincs most rá idő aesthetikai vizsgálat alá bocsátani a két nagy szellemű író, melynek egyike nyelvünk képessége mellett a nálunk is már honosodni kezdő régi költészet formáit boldog gyakorlatba hozta, a másik szerencsés módosításokkal a régiebb nemzeti formákhoz ragaszkodott; egyiknek igen értelmes és tudományosan kritikus juta, a másikat csak a köz érzelem szerint izleljük és magasztaljuk; egyiknek több olvasója, a másiknak több csodálója van, mind a kettővel büsz-

¹ U. o. 1834. 26.

² Véleménye kivonatatosan megjelent: Felsőmagyarországi Minerva 1835. I. 171-75. I.

kélikedik a Nemzet. Így állván a közérzetek közt két nagy költőnk iránt, sulyosodik a választás és sokat vesz természetes édességéből. Valamint tehát derült csillagos égkor a vihar alatti hajóból habok között és felettük remegve parti toronylámpást keresünk: úgy kéntelenítem én is valam vezér idea után indulni, és ez nekem, nemzetünk mostani állásában, a kérdés az, hogy a két költők közül melyiknek jutalmaztatása fog több köz-örömet hazánkban gerjeszteni. Nagy lélek lakván a nagy költőkben, nem merek tartani a jeles és egymást becsülő két vágy-társ valamely piczinyes irigykedésből származható megszorításától akár egyiknek adjam a fent említetteknel fogva a pálmát, akár a másiknak, hiszen ha az Akadémia rendszabásai szerint a Tudós Társaságnak nem szabad megosztani a jutalmat, tehetik az egymás között a két nagy költők. Meg lévén a felől győződve, hogy a közérzelem szülé főképpen a közvéleményt, hogy egy Tudós Társaságnak, midőn a közműveltségen dolgozik, csak lassan lassan lehet a művészség fentebb póczaihoz a műveltségben be és előlépő nemzetet emelni, hogy egy kicsit le kell ahhoz ereszkedni, ha a sulyosság, az erkölcsi világban is divatozó törvényei ellenére, lassan lassan a nemzetet mind feljebb meg feljebb emelni törekszünk, meg gondolván, hogy Kisfaludy Sándornak Muzsája inkább nemzeti szellemű és tormájú, meg nem felejtkezvén, hogy az érzelem minden nemzet sajátja, hogy ezen emberiség virágjában minden szív osztozik az egész világon, megfontolván, hogy Kisfaludy Sándor némely munkáinak fordítása, bár mi hijános legyen, a külföldön is már megizeltetett, gondolóra vévén, hogy Kisfaludy Sándor munkáit nemzetünk szebb része asztalkáin csaknem mindenütt találni, ösmervén azt a végzetetlen befolyást, mellyel a nemzetek akár kimíveltségére, akár elfajulására mindég s mindenütt hatott, hatni is fog a szépnem, melly csak nem hason felerészét, vagy még többjét teszi mindenütt az emberek számának, az összebb és az évek terhei alatt meggörnyülnek, kinek az ifjabb költő, ki előtt még eolly hosszú a jövőndőség, bizonyosan ajánlaná, azonban valamint még nem régen egészen elevenséggel virító: úgy még most is eléggé zöldelő Kisfaludy Sándornak nyujtanám a koszorut.» Az ajánlást Schedius Lajos is aláírta.

Czeh János:

«Az 1833-dik esztendő lefolyta alatt kijött munkák közt két igen jeles tünvén föl a tudományok látkörén, t. i. Kisfaludy Sándor Regéi és Vörösmarty Mihály munkái, igen óhajható volna, hogy a T. Társaság alaprajza szerint mind a kettő méltó jutalommal koronáztatnék; de mivel ez a pénztár állapotja miatt még most nem eszközölhető s így e két nagy és országszerte méltán tisztelt íróink közt csak az egyikre foroghat fenn a jutalmi kérdés; — oda járul alázatos véleményem, hogy Kisfaludy Sándor munkájának a nemzetre hatása nyilvánosabb és huzamosabb lévén, s általok nem csak a szép és jó izlet régóltabb terjesztetvén, hanem a nemzeti felemelkedés is leginkább eszközöltetvén, egyetemesb nemzeti hálának szükséges azt követni, illő, hogy ezen mindenneműs korunknál összhangzón mutatkozó hála érzetnek adója nekie munkái megkoronáztatásával valamely részben le fizettség s így a legterjedelműbb olvasó közönséget nyert szerző részére hajoljon az érdemmérő.»

Bajza József:

«Alólírt a tudós társaság által 1833. évre a következő munkákat ítéli megjutalmazandóknak.

I. — Vörösmarty Mihály munkáit 3 kötetben.

Ezen három kötet Vörösmartynak 1833-dikig írt minden lyrai és eposzi verseit magában foglalja s így Vörösmartynak, ha drámáit kivesszük, egész költői pályáját. Az eposi költemények alól írt véleménye szerint legjelesebbek azok közt, miket literaturánk e nemben mai napig ismer. A belső alkatra, szüvedékre sok gond van fordítva; egy gazdag, új képekben és hasonlatokban szinte bujálkodó phantasia mutatkozik rajtok, mely az érzések és külső természet festéseiben egyképen szerencsés. Bennök tiszta, praecisus, minden üres szélességtől ment nyelv vagyon s oly költői dictió, melyet poétáink közül eddig senki sem haladott - meg, s csak kevesen érthettek - el. A lyrai versek (mellyek dal, ének, epigramma és balladákra oszlanak fel) minden tekintetben jeles gyöngyszemek s kivált a balladái és epigrammai nemben nevezeteseek. A balladákat az a rövid sebes beszéd ajánlja mindenek felett, mely által a történet szinte szemünk előtt látszik csomójából legombolyodni, a mi még külföldi költőkben is ritka tünemény. Epigrammái között több van olyan, mely mind poétai szépségére, mind belső alkotására nézve a görög Anthologia legszebbjei mellett megállhat.

II. — Kisfaludy Sándor két kötet regéit.

Ezen regék sem alkotásokban, sem poétai érdemökre nézve nem mérkőzhetnek ugyan Kisfaludy Sándor régibb, kivált három első regéivel: azonban még is a mult 1833. évben minden kétségen kívül poétai literaturánk legszebb jelenései közé tartoznak. Bennök gyakran egy pár vonással igen szerencsésen van találva a régi magyar nemes-házi szokás s oly könnyűség és kellem ömlik el az előadásban, amik néha megbékítenek oly helyekkel is, melyeket a kitisztult ízlés egyéb iránt nem javálhat.

Több munkát alól írt nem ítél a tudós társaság jutalmi jelentésében megemlítendőnek.»

Fáy András:

«... Alulírt, midőn literaturánknak illy két fénylő csillaga felett kénytelen hozni ítéletet, óvakodni kíván azon szerénytelenségtől, hogy egész kiterjedettségében vonjon a kettő közt paralellát, annyival is inkább, hogy itten csak a már ismeretes dolgozatoknak öszves kiadásairól lévén szó, illy paralella szükségtelen fogna lenni. Egyedül azon szempontot veszi tehát alul írt ítélete sinor-mértékeül, hogy a két öszves kiadás között melyik lehet jótévőbb hatással literaturánk mostani állapotjára. Mely szempont kétség kívül elhatározó, mihelyt jutalmaink által a literatura jelen állapotját s fokát feljebb emelni törekedünk.

Az érdekelt szempontból tehát alulírt nem késlekedik Vörösmarty Mihály úr munkái öszves kiadásának ítélni a másik felett a jutalmat. Ugyan is, ha szinte ebben tán kevesebb egészen új darab találhatnánk is, mint amabban, de Vörösmarty csálthatatlanul többet javított régi dolgozatain, mint Kisfaludy a magáéin. Azonban Kisfaludynak új beiktatásu regéi, mint Kemend, Döbrente sat. semmi tekintetben nem hasonlíthatók ezen koszorus költőnknek régibb hasonló nemű költéseihez, mint millyenek:

Szentmihályi Remete, Tátika stb. — Továbbá az újabb magyar verselés technikájának egyik fő postulátuma az, hogy a rimes versek is metrumra szedettessenek, ezt kívánván valamint nyelvünk alkalmas volta, úgy a muzsikai harmonia is. Erre Kisfaludy könnyű szerű verselésében tekintet nincs, Vörösmartyéban ellenben a legszorgosabb. — Végre mi a használt nyelv tökélyeit illeti, melyeknek ha valahol, bizonyosan a költőnél, egész tiszta pompájokban, erejökben szükség tündökölniök, tagadni nem lehet, hogy Vörösmartynál nyelvünknek egész eddigi haladása feldolgoztatott, úgy grammaticai consequentia, studium és hibátlanság, mint numerus, erő, tömörség és fenség tekinteteiből s felette e részben bizonyosan egy író sem áll.

Ezeknél fogva alul írt, ha szinte Kisfaludy Sándor urat halhatatlannak vallja is, míg magyar ajak zeng a hazában, úgy vélekedik, hogy a hazai literatura s költészet mostani fokához képest, Vörösmarty munkáinak özsves kiadása több hatású s annálfogva a jutalmat ennek ítéli.

Schedel Ferenc:

«Kisfaludy Sándor. Az 1836-b. megjelent négy kötet Himfyt foglalja magában, 2 regét az Aurórából s két újat. Kisfaludy Sándor ama munkájával egykor tagadhatatlanul időszakot formált a magyar lírai költésben mind az érzések és képek gazdagsága, mind dalainak alkotása, mind azon könnyed folyamatu nyelv által: mik 1801-ben így együtt fel nem tűntenek egyik lírai költőknél sem. Hogy azóta mások léptenek fel, általa is emelve mit nem lehet tagadni, de kiknél a lírai szellem szintügy, mint a forma is tisztábban, a nyelv nemesebb alakban jelenik meg: szintolly kevésbé tagadható. S ezt nemcsak a literator, de a publicum is érzi, mert a 23 év óta elkült könyv új kiadása lassan kél. — A regék bíráló ítélete szerint felette elmaradnak az elsőbbek megett, s részint azok ismétlései, részint nem nagybecsű eposi áradozásokból állanak. Együtt mindazáltal a 4 kötet mind az egykor tett hatás miatt, mind azért, hogy a 1833-d. silány év jobbat keveset nyújt, dicsérettel bizonyosan megemlíthető.

Vörösmarty Mihály három kötetében foglaltatnak a költő apróbb versei, Zalán eposa számos javításokkal, s kisebb hőskölteményei: Cserhalom, Tündérvölgy, Széplak, A rom, A két szomszédvár 4 énekben, Eger 3-ban tetemes bővítésekkel, A délsziget és Magyarvár töredékek. Együtt látjuk ezekben a magyar költés legszebb gyöngyeit. Semmi sem lehet változatosabb, mint a lírai kötet, hol a legkülönféle formák és költsnemekre szintannyi példányok kínálkoznak, mert akár dalait, vagy epigrammai vagy népi költeményeit, balladáit vagy azon műveit vizsgáljuk, melyeket hajos lenne egy bizonyos osztályba sorozni, a phantasia nagyságán és gazdagságán, lángoló érzésen vagy vig humoron s történetfestésen kívül: a külső formát mintegy bevégzettnek, befejezettnek találjuk. Tömöttség, nemesebb ízlés, nyelvi tisztaság és hibátlanság, s az újabb korban annyira becsült characterisztikus beszéd megóják e műveket — belső becsükön kívül — az elavulástól, legalább igen nagy időre. Mennyire multa felül minden eposi költőinket a szerző mind Zalánjában, mind apróbb hőskölteményeiben: nem kíván ismétlést; a köz vélemény az iránt rég kifejezte magát. E rendbeli művek a romános költés közé tartoznak, s a költő e mezőnek minden téreit bejárta, be a tündérvilág s az allegoria tartományait, nem feledkezvén meg a nép- és kor-

festésről sem, mire elég Egert és Zalánt hozni fel, mellyek az alakok számára s nemzeti különféleségeikre nézve is kitünőbbek a többiek közül.

Összehasonlítván a két gyűjteményt, véleményadó annak tekintetéből, minthogy Kisfaludy Sándor műveinek korán alkalmasint tul vagyunk, s egyébként is inkább a természetköltéshez tartoznak, általában pedig csak két nemét gazdagítják a költésnek.

Vörösmarty Mihály művei pedig költésünk jelen mezején tagadhatatlanul legmagasabban állanak, szorosan már a művészség országába tartozók és mind több neveit, mind ezekben is több fajait s alnemeit gazdagítják a poesisnak, elsőbb helyen, s így az 1833-d. nagy jutalomra ajánlja.»

Feltűnő e jelentésekben — a megnyilatkozások, óvatos, kétfelé tekintő hangján kívül — az esztétikai értékelés, ízlés, korszerű irodalmi szemlélet nagy különbözősége. Rajtuk keresztül beláthatni annak a két nemzedéknek irodalmi távol-ságába, mellyel Kisfaludy Sándor és Vörösmarty irányának és jelentőségének értékelői egymással szembenállottak. De ugyan-csak azt is mutatják e vélemények, hogy esztétikai és irodalom-elvi szempontból mennyire fejlettebb és finomultabb fokon állott Bajza és Toldy nemzedéke. Hisz jóformán az Akadémia nyilvánossága előtt ekkor nyílt első alkalom arra, hogy ez az új irány elvszerűleg is bemutatkozzék s igazolja azt az érték-rendet, mely rajtuk keresztül volt kialakulóban. A nagygyűlés a jutalmat ketté osztotta s ezt «különösebben» a következőkben okolta meg:

«Kisfaludy Sándor az említett kötetekben foglaltatott újabb regéiben felébreszti mind azon érzéseket, mellyeket az ezeket megelőzőttek, litera-turánk egy kevésbé szerencsés időszakában gerjesztettek. A költő más korba ragadva, elevenen rajzolja azt és annak embereit; az érzelmények hő fes-tésével melegít, képeivel elbájol. Technikája egészen sajátja s melly iránt a közérzés rég kifejezte vonzódását, nyelve nemesen népszerű.

Vörösmarty Mihálynak itt szóban levő munkáiban akár a költés főne-meit s fajait tekintjük, akár az egyes alnemek külön belső természetét és külső formáit: azokban tetemes különféleség vétetik észre, távol minden untató egyformaságtól. Az egyes, akár nagyobb, akár kisebb darabok belső alkotá-sára olly szép sikerű gond van fordítva, hogy számos darabját a két kötet-nek példányként tűzheti ki az aesthetica. A lélek külön állapotjai festésében a költő színt olly szerencsés, mint azon poétai alkotó részekben, mellyek egy nagy nemű, képekben és hasonlatokban mindig gazdag, s meglepőleg új phantasia szüleményei. A verselési technika nagyrészt a tökéletességig van vive sok formában a poetikának, legkitünőbbben pedig a hexameter nemé-ben... A nyelv bennök nemcsak hibátlan, tiszta, tömött és nemes, hanem mintegy új forrásai nyílnak benne rejtve volt bájoknak.»¹

Az új nemzedék tehát nem érte el célját, a nagyjutalmat nem tudta osztatlanul Vörösmartynak juttatni, de irányuk

¹ Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1834. 46.

jogosultsága többé nem vitatható. A jövő csak nekik dolgozhatott. Vörösmarty a későbbi 1839., 1841., 1842. évi nagyjutalmi díjakat mint költő már egyedül kapta.¹

Vörösmarty Mihály akadémiai pályaképe ezekben a munkakörökben bontakozott ki 1837-ig. Ettől az időtől lehet körülbelül számítani azt a fordulatot, amikor munkásságának eddig csak az Akadémiát szolgáló kizárólagossága más irányban is kezd megoszlan. Ekkor alakul meg az Athenaeum, melynek szerkesztői szerepében passzív rész jut rá, csak a kéziratokat nézi át. Az Athenaeum akadémikus szerkesztőinek folyóirat-alapítása feltűnést kelt, s a szerkesztők ellenségei kapva kapnak az alkalmon, hogy eljárásukat úgy magyarázzák, mintha ezzel az Akadémia tekintélyén akartak volna részt ütni, s ezért a közönség előtt őket az Akadémia «árulóinak, titkos és világos utakon megrontóinak» bélyegezték meg. Toldy nagy felháborodással utasítja vissza e lappangva kúsó vádakat s hivatkozik arra a kénytelenségre, mely őket a folyóirat megindítására vezette.² Ez a szükség valóban fenn is állott. Az Akadémiának mind határozottabban tudományos irányban kitisztuló célja nem volt összeegyeztethető a szépirodalmi munkássággal, melynek az Akadémiában semmi hivatása és nyilvánossága nem volt. A nyelv mint filológia és a nyelv mint «művészség» nem állhattak meg egymás mellett, már csak azért sem, mert az első még alakulóban volt, rendezés, szervezés útján kereste a maga végső formáit. Így az Akadémiában lassan kialakult egy tisztán tudós és egy szépirói tagsor. Az első nyelvhelyességet, elvet keresett, a második pedig irodalmat teremtett. Amaz tudomány, ideál felé tört, emez pedig közönség felé tájékozódott. Bizonyos, hogy az Akadémia belsőleg megérezte ezt a programtörést, mely a kiválás folytán beállott, de másrészt szabadabb úthoz jutott, közelebb eredeti tudományos céljához.

Még jobban hozzásegítette ehhez az Akadémiát az 1844-i szervezeti újítás, mely a reform-párt utolsó diadala volt. Már ezelőtt is, az időszerű szükségleteknek megfelelően, az Akadémia törekedett bizonyos alkalmi szervezeti kiépítésre, mellyel életmenetét szabályozta. Ilyen volt például az Akadémia meghalt tagjaira vonatkozó szabályrendezése. Az 1839. dec. 31-i közgyűlésen Balogh Pál indítványozta, hogy «külön szertartás álla-

¹ Kisfaludy Sándor sejtette, hogy Kölcsény és Vörösmarty nemzedéke győzni fog. Jellemzően világít rá felfogására P. Horvát Endréhez írt levele: «Ha tudtam volna, hogy Kölcsénynek és Vörösmartynak munkája is ebben az esztendőben nyomtattnak, hát én az enyémeiket halasztottam volna: mert már előre látom, milly kabalákat fog a neologismus és protestantismus ellenem forralni. Ha Csongor és Tünde Árpáddal bátorkodott mérkezni, hát a részrehajlás végtére minden Zwingli-purgomát is elejbe tesz Himfynek.» Sümeg, 1833. A M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. levelezés.

² Toldy levele Teleki Józsefhez. Pesten, 1837. jan. 18. A M. Tud. Akad. kéziratára. M. irod. levelezés.

píttassék meg, mellyel a társaság kiholt tagjai iránt a temetés alkalmával vég tiszteletét kijelentse.» Az erre választott küldöttség tagjainak — Toldy, Balogh és Szilasy János voltak — javaslata nyomán a kis-ülés a következő tervezetet ajánlotta a nagygyűlésnek:

«A m. t. t. minden rendbeli tagjai fekete ruhában jelen lesznek társuk temetésén. — Külön köiratu meghívó által a temetés óráját minél előbb tudtokra adja valamennyi budapesti tagoknak. — A társak negyed órával a temetés előtt a halott házánál összegyűlnek. — Ha ülés van, azt más napra halasztja. — A társaság elhunyt tagjai emlékét háromféle módon tiszteli: a.) — Rövid gyászbeszéddel, mellyel az elhunytnak valamely barátja vagy a titoknok, a tag halálát, temetése vagy ha vidéki, halála hírének vétele utáni első ülésben a társaságnak bejelentik. Ennek tárgya rövid, meleg visszapillantás az elhunytra, mint tagra, társasági viszonyai szerint. Kiadandó a Tudománytárban. — b.) — Életrajzzal, melly az elhunyt életéhez és író pályájához tartozó adatokat adja elő. Kiadandó a Névkönyvben s bővebben az Évkönyvben. — c.) — Emlékbeszéd azoknak, kiknek az eddigi határozatok szerint jut. Ez rhetorikai előadása az elhunyt élete s írói érdemeinek. Itt van helye az elhunytnek szellemi és írói képét festeni, a prosai s históriai elemek kizárásával. Ezek, amint eddig, ugy ezentul is az Évkönyvben jönek ki.»¹

Sokkal nagyobb jelentőségű volt azonban annak a reformnak a megindítása, mely «a kis gyűlések célirányosb elrendezéséről» hozott újításokat. Az erre kiküldött bizottság az 1839. június 15-i ülésén terjeszti be javaslatát. Vörösmarty nem volt benn a bizottságban, melynek tagjai Toldy, Balogh és Sztrokay voltak. A reform-tervezet pontjai a következő újításokat indítványozzák:

A kis-ülések ezentul is hetenként egyszer, u. m. hétfőn, pontban öt óraker lesznek. — A tagok «legalább is egy előadással járulnak a kis gyűlések érdekesbítéséhez». — «Minden kis gyűlésben először is az illető napra tett egy vagy több előadás tartatik meg; utána következik a jegyzőkönyv olvasása, a küldemények bemutatása, kéziratok tárgyalása s ha vannak, a kése delmet nem szenvedő tárgyak felvétele». — «A titoknok minden egyes ülés s előadásai s más fontosabb és bővebb tanácskozáásra alkalmat nyújtható tárgyak és indítványok programját, miután az elnökileg helyben hagyatott, a terem beli fekete táblán nyolcz nappal előbb kiteszi.» — «Előadások és bővebb közlések emeléken történnek». — Indítvány a titoknoknak előre bejelentendő s a megjelölt napon írásban olvasandó fel. — «Székfoglaló értekezések» diszruhában adatnak elő. Megállapították «az akadé-

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1840. 23.

² Azt, hogy a megválasztott tag «értekezése felolvasásával fogjon legelső megjelenésekor székelt», Döbrentei már az 1832. aug. 31. nagygyűlésen indítványozta. Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1832. 40. — Ebben a kérdésben Toldy indítványára csak az 1841-i nagygyűlés mondja ki a határozatot, «hogy a társaság által ezentul választandó levelező tagok beköszöntő értekezés írására köteleztessenek.» U. o. 1841. 36.

miai ülések tárgyait»: «A kis gyűléseken csak kisebb terjedelmű, mintegy fél óráig tartó dolgozatok adathatnak elő». — «A dolgozatok tárgyai a tudomány és művészet egész köréből vétetnek.» — «A kis gyűléseken csak olyan dolgozatok olvastathatnak fel, melyek közérdekűek, a tudomány jelen álláspontjához mértek s mennyire lehet, új adatokon és combinációkon alapvók.» — Felolvashatják a tagok tudományos, szónoki s költői munkáikat, de csak egyes szakaszokat, az egész munkát pedig csak ismertethetik. — A kis gyűlések tárgyai még a gyászbeszédek, továbbá «bel- és külföldi nagyhirű s a tudomány veszteségével elhunyt férfiak munkálkodásai és hatásai méltatása, ha nem voltak is a társaság tagjai». — Végül idetartozott az Akadémia ügyeire vonatkozó minden kérdés, a hivatalos levelezés elintézése és a szótárügy.¹

Az Akadémia életében azonban korszakos az a szervezeti változás volt, melyet alapszabályain 1844-ben eszközölt. 1844. dec. 9-én kezdték meg a kis-ülések e reformok tárgyalását, s ennek nyomán az Akadémia egész belső élete átalakult. Vörösmarty a tárgyalásokon résztvett, de nem volt tagja az e célra kiküldött bizottságnak. A nagygyűlés elé terjesztendő reform-javaslat a következő volt:

I. Azon az alapon, «hogy minden tudományos tárgyban az határozzon, a ki szakértő,» azt határozták, hogy «alakíttassék az académiá körében négy állandó bizottság, külön illető hatáskörrel: *Első bizottság* köréhez: nyelv és irodalom, széptudományok, II. *Emberisme, bölcsészet, neveléstudomány, országtudomány, közgazdaság, országtudományok története, törvények elmélete, nemzetek joga, polgári jog, egyházi jog, oklevéltan, törvények története, törvénytudomány története*, III. *A történetírás és segédtudományai*, IV. *Mathematicai és természeti tudományok tartozzanak*. A nagygyűlés nem tekintvén azt, ki mellyik fennálló osztályhoz tartozik, «hanem igenis tekintettel arra, hogy ki mellyik szakához a tudományoknak érez magában legtöbb vonzódást, hivatást és képességet», osztja be a tagokat. A tagok elosztása «nem választás útján, hanem egyrészt a társaság többsége, másrészt az illető tag által gyakorlandó kölcsönös méltányosság eszközölgendő egyezkedés által történjék». A tagok eddigi helye, ahhoz kötött joga, kötelessége megmarad.

E bizottságok: «szóbeli munkálatok elhatározása s intézése, jutalomkérdések kitűzése, pályairatok jutalmazása, a nagy jutalom odaítélése, végre a tagválasztás tárgyában is javaslati és indítványozási joggal és egyedül és kirekesztőleg bírnak és éljenek.»

II. A nagyjutalmat a következő évtől kezdve úgy adja ki az Akadémia, «hogy mindenkor négy-négy évi időköz vétetvén fel, az alakítandó 4 bizottság sorban, minden évben más ajánlja a nagygyűlésnek a nagy jutalomra a legközelebb lefolyt munkák legjobbjkát». Tehát: 1845-ben matematikai és természettudományi, 1846-ban történelmi, 1847-ben nyelv- és széptudományi, 1848-ban filozófiai és társadalomtudományi munkákat.

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1839. 133.

III. A pályajutalom 100 arany helyett 50 legyen, hogy az évenként rendelkezésre álló «200 arany erejével minden bizottság minden évben tüzessen ki 50 arany jutalom mellett egy kérdést.

IV. Szűnjön meg a rendkívüli drámai jutalom, melyre most már az irodalom nem szorul s a Tudománytár, mely jelenleg s már több évek óta roppant anyagi veszteség mellett szellemi nyereséggel sem vigasztalja a társaságot s kéressék meg az Igazgatóság, hogy ily módon évenként közel 2500 ft pengő pénzben takaríttatván meg, léptetné azonnal fizetésbe (500 pft. a helybeli rendes tagokat.

V. Az ...idegen nyelvű színművek és tudományos munkák fordítását illető határozatok, mint nagy részben elavult munkákat és jelesebb ujak által háttérbe szorítottakat kitűzők, de különben is kevés sikert ígérők, szűntessenek meg.

VI. Ajánltassék a tek. Igazgatóságnak nyomda szerzése.¹

A nagygyűlés elfogadta az eléje terjesztett javaslatokat s egy további bizottságot küldött ki a heti közülések helyébe lépő «osztályi ülések elrendezése iránt.» 1846. december 22-én a titoknak már be is terjeszti a bizottság (tagjai: Fáy, Döbrentei, Toldy, Sztrokay) javaslatát:

I. Az osztályi ülések elnöke «a társasági első v. második elnöke, vagy azon osztályi.» Ha ilyen nincs jelen, egy jelen levő tiszteleti tag is elnökölhet.

II. «Rendes előadó a titoknak, a jegyzőkönyv írója, a segédjegyző.» Ezenkívül minden osztály választ egy «tollvivőt, ki a szorosan osztályi tudósításokat felveszi, a tudományos értekezéseket az Értesítő számára feljegyzi.»

V. «Hogy az osztály rendes gyűlésben végezhesen, öt szavazó tag hozzájárulta kívántatik.»²

A társaság minden rendű tagjai jelen lehetnek, sőt más osztálybeli is tarthat felolvasást. «Osztályi üléseken nem tagok is tarthatnak felolvasásokat.»

A reformok lelke Toldy volt. Az újítások következtében az Akadémia szervezetiileg egészen megújult. Megszűnt ezentúl a nagygyűlések korlátlan, de egyben bénító hatásköre, a heti közülések terméketlen iránytalansága. Mindezek helyébe az osztályoknak és ezzel az osztályüléseknek intézményes önállósága lépett, mely az egyes tudományzszakokat szabadsághoz juttatta. Az osztályok egyéni és független jogköre még tovább bővült és teljességet kapott, amikor a tagválasztás ügye is szabályozást nyert azáltal, hogy írásbelileg megokolt ajánlások alapján történtek a választások. A reform után Toldy joggal írhatta Teleki-nek: «Mióta Excellenciád pártolása mellett az osztályonkénti munkálkodás behozatott, az Akadémia valóban átalakult. Az most valóban a tudományos közlekedés eszköze és mezeje.»³

Az átalakulás valóban Toldy érdeme. De ebben osztozik vele Bajza és Vörösmarty. Hogy az Akadémia minden mozgalmában ezt a három nevet, kivált Toldyét látjuk, abban

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1844. 282.

² U. o. 1846. 10.

³ Toldy levele Teleki Józsefhez. Pest, 1847. okt. 3. A M. T. Akadémia kéziratára. Magyar irodalmi levelezés.

az idő folyamán kétségtelenül kialakulhatott valamiféle párt-szellem, mely leginkább a jutalmak odaitélésében és a tagválasztásokban érvényesítette hatalmi erejét. De viszont Toldy nélkül nehezen lett volna elképzelhető az Akadémia élete, fennmaradása és belső megújulása. Teleki sokszor távol volt, Széchenyi politikai életének zsúfolt programja másfelé hívta; Toldy volt az egyetlen, akire európai műveltségével, szervező erejével, látókörének frissességével és az új időket megértő fogékonyságával szinte magától nehezedett rá az Akadémia életének minden gondja, kényes helyzete. Ha tervei végrehajtásában társaival néha erőszakos volt is, az kétségtelen, hogy neki volt tudomány-politikai gondolata,¹ s ebben a jövőt illetően neki lett igaza, nem pedig azoknak, akik elvi programm híján támadták az Akadémiát.² Az Akadémiából mégis csak e három emberen át hallatszott ki az irodalom jövője.

1844—1845-től kezdve Vörösmarty szerepe már csökkent mértékű az Akadémiában. A politikai élet, különösen az Ellenzéki kör, majdnem egészen felszívja érdeklődését. Közben — a tagajánlások és a nagyszótár munkamenetén kívül — csupán két fontosabb ügyben bukkan fel a neve. Az egyik a nyelvjárastan kérdése. Amikor részint a tájszavak gyűjtése nyomán, részint pedig Jerney Jánosnak a csángó nyelv tanulmányozására kapott megbízásával kapcsolatban, az Akadémia figyelme a nyelvjárások felé fordul, egy bizottságot küld ki, melynek tagjai: Bugát, Döbrentei, Fogarasi és Vörösmarty, hogy tegyen jelentést arról, lehetségesnek tartja-e a nyelvjárások anyagának rendszerező

¹ Hogy az Akadémiának a magyar nyelv és a tudományok együttes kiművelését célzó törekvésével ellentétben milyen volt a közönség felfogása és tájékozottsága, arra vonatkozólag álljon itt egy-két megvilágító adat: 1832-ben Pajor István kéri az Akadémiát, hogy «az általa feltalált fűvő harmonikát levelében csatolt leírása és rajzolatja szerint elkészíttetné és így találmányát lételeire hozná». Kis-ülési jegyzőkönyv. 1832. 395. — Richter Ferenc «kamarai erdősz» németnyelvű levéllel fordul az Akadémiához, «hogy egy az erdei gazdaságot illető találmányát illő díjért a társasággal fölfedezni kívánná». U. o. 1835. 213. — Krieger József Széchenyi Istvánt értesíti, «hogy ő a természet közönséges alaptörvényeit, a bölcsnek valódi követéltalálta». Kéri a társaságot, hogy erről értekező német munkáját elébe terjeszthesse s véleményét kikérhesse. U. o. 1837. 159. — 1840. márc. 23. kisülésen «felolvastatott egy névtelennek levele, melyben jelenti, hogy sikerülvén neki elvégre az időjárásnak egész 3 esztendővel előrei meghatározása, ezen titkát azzal fogja közölni, ki őt gazdasági kormányzó tisztjének választandja». U. o. 1840. 54.

² «A tagválasztások és jutalmazások alkalmával néhány elégtelen író koronként nekiment az Akadémiának. Vörösmartyt, Bajzát és Toldyt egy irigy és önző kottéria vezéreinek nevezik, akik elnyomják a tehetségeket és részvénytársaságot alkotnak az Akadémiából.» Gyulai Pál: *Zajgások az Akadémia ellen*. Budapesti Szemle. 1884. (XXXVIII. k.) 311. l. — Az Akadémia az ellene elhangzott támadásokkal hivatalosan csak egy esetben, az 1837-i nagygyűlésen foglalkozik, amikor a Rajzolatok súlyos vádjá külön program-számként kerül sorra. A Rajzolatok 1837. II. 63. számában

összehordását, nyelvtani, nyelvtörténeti és történettudományi tekintetből való tisztázását. A bizottságnak mind pénzügyi szempontból voltak nehézségei, mind pedig e Jerneytől ajánlott módszer ellen volt kifogása. Egyelőre csak elvben fogadja el a nyelvjárástan tanulmányozását, «nehogy a népnyelv régi típusai eltörölődjenek»,¹ s a további meghagyásig azt ajánlja, hogy fel kell szólítani a helybeli és a vidéki tagokat, «hogy amit a külön nyelvjárásokat illetőleg saját tapasztalásokból tudnak vagy biztos kútfőkből meríthetnek, azt minél részlete-tesebben, minél bővebben s minél számos példával felvilágo-sítva, jegyezzék össze, állandó tekintettel a nyelvjárások geographiai elterjedésére s ethnographiai érintkezéseikre.» A gyűjtés munkájára a bizottság felszólítani kívánta még a «társaságon kívüli hazafiakat, leginkább a papokat és orvosokat, hogy vizsgálataik eredményéről — velük közlendő utasítás szerint legfeljebb egy év alatt küldjék be jelentéseiket»²

A másik ügy az Akadémia reformjának ismét előkerült kérdése volt. Toldy az 1846. december 7-én tartott osztály-ülésen jelenti, hogy «a mult nagygyűlés alkalmával mintegy kísérletül behozott azon reform. mellynél fogva az összes akadémiai kis-ülésekkel felváltva, az egyes osztályok részére külön ülések is tartattak, a lefolyt év alatt mind az ülések számát, mind azoknak érdekességét s az osztálybeli tagoknak munkásságát nevelve igen örvendetes eredményt szült». Épen azért javasolja a reformok további kiépítését. Nevezetesen:

Figyelmeztetés a drámai jutalom iránt «Több igazságbarát» aláírással megjelent cikk a következő vádat emelte az Akadémia drámai jutalombizottsága ellen: «...a drámai jutalom elítélésével megbízott nyilvános rendelet ellenére, tagtársuk által önkézüleg leírt drámát Kuthen címűt fogadták el s vettek bírálat alá; egy pár másikat pedig olyat, melyeknek szerzői már jó eleve tudatiak s tudatnak». Az Athenaeumban erre adott válasz (1837. 26—27. sz.) azonban nem elégítette ki a cikk íróit, akik a Rajzolatok 1837. II. 71. számában még élesebb formában, s most már nevük aláírásával, ismételték meg a vádat: «Nyilatkoztatjuk, hogy Kuthen, Horváth Cyrill darabja, melyet ő, az alapszabályok ellenére, a dráma-bizottság némelly tagjai szerént is, önkézüleg írva küldte megbírálás végett, egyszersmind levelet is intézvén iránta egyik kinevezett, időközben mindazáltal lemondott bírótághoz, Döbrentei Gáborhoz.» Munkácsy János, Stancsics Mihály, Kunoss Endre, Kovácsóczy Mihály, Frankenburg Adolf.

Miután Schedel Ferenc és Horváth Cirill a vádat illetőleg nyilatkoztak, «a gyűlés megnyugodott s határozatba ment, hogy a felhozott vádak a társaságot nem illetvén, azokat tekintetbe nem veszi, de azon tagjait, kiket a kérdés szorosabban és személy szerint illet, felszólítja, lépjenek fel ellentanusokaikkal a közönség előtt teendő öngazolásokra. Minthogy pedig ez érintett rágalomban a társaság egyik bírója is, Frankenburg Adolf, lényegesen részt vett, s ennél fogva a társaság iránt tartozó kötelességéről és tiszteletéről elfeledkezett, annak az írnoki hivatalból elbocsátására a nagyméltóságú gróf előlölölő úr megkéretik.» Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1837. 51.

¹ A M. Tudós Társaság Évkönyvei. 1842—44. 60—71. l.

² Kis-ülési jegyzőkönyv. 1844. 241., 269.

«... szükségesnek és hasznosnak véli a javítás ösvényén tovább haladva, oly további reformok életbeléptetését eszközölni, melyeknek célja lenne egyrészt az osztályok hatáskörének tágítása által a szakbeli ügyek vezetését és eldöntését mindinkább az értők kezébe adni, másrészt pedig a nagygyűléseken szokott kérdéseket és munkálatokat jó előre elkészíteni, nehogy a nagygyűlések rövid ideje miatt szükségképpén válogatott tárgyak körül felületes és hiányos intézkedéseket szüljön.» A nagygyűlés elé tehát a következő javaslatot terjeszti: I. Jutalomkérdések megválasztása pályamunkák elítélése, nagyjutalom, bel- és külföldi tagok már a nagygyűlés előtt letárgyaltnak az illető osztályokban, úgyhogy a nagygyűlésre «teljesen elkészült és koncentrált vélemények terjesztessenek a nagygyűlés helybenhagyása alá.» 2. A nyomás alá kerülő kéziratok, Évkönyvbe szánt értekezések ügyében az illető osztályok s nem a nagygyűlés dönt. 3. Ezentúl három osztályülést kövessen egy összes akadémiai ülés, azokban tudományos ügyek, ezekben az egész Akadémiát érdeklő ügyek kerüljenek tárgyalásra. 4. Vidéki tagok is jelentkezzenek felolvasásra.¹

Toldy javaslatán, mely az osztályülések teljes függetlenségét célozta, már a politika fuvalata érezhető. Nyílt kifejezése volt annak a vágnak, hogy az Akadémia súlypontja az osztályülésekre kerüljön. Volt ebben a nagygyűlésekkel szemben kifejezett bizalmatlanság, kritika, de kiérezhetni belőle a minden tekintetben szabadságra törekvő munkásság szándékát is. Elfogadására csak akkor kerülhetett sor, amikor az Akadémiába is besodródta a politikának 1848. márciusi hullámai. Ekkor alakult ki olyan atmoszféra, melyben Vörösmarty a március 20-án tartott összes-ülésem újra felvethette a már annyiszor megkísérelt reform gondolatát, «mellynek kivitele most hazánk jelen újjászületése által nemcsak remélhetőbbé, de ha az intézet országos pártfogásban részesülni kíván, multhatatlanul szükségessé vált». Ezért Vörösmarty indítványára «a társaság szerkezetének és alapszabályainak gyökeres javítása iránti terv kidolgozásával választmány bízott meg». Így került a nyelvtudományi osztályból a bizottságba: Fáy, Erdélyi és Vörösmarty.² A reformjavaslatokat a legközelebbi nagygyűlésen kellett volna a választmánynak bemutatni. Az ügy további történetébe azonban beleszólt a szabadságharc tragikus sorsa.

Vörösmarty akadémiai pályája egynek mondható az Akadémia történetének első idejével, melynek legfőbb és legnagyobb feladata — az Akadémia szervezetének kiépítésén kívül — a nyelv tudományos szolgálatának és rendszerkérdéseinek megoldása volt. Mindaz, ami a cél érdekében intézményes együttműködés keretében történt: a szógyűjtés, a nyelvkészlet szótári leltározása, anyagának megvizsgálása, a meg bővült tudományos gondolkodás időszerű fogalmainak kifejezésére felhasznált és bebizonyított ráképesítése, a nyelv-élet organizmusából elvont

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1846. 292. — ² U. o. 1848. 63.

és önállósított egyéni jelleme, önmagát meghatározó szelleme, részleteiben és összesen a történeti nyelvnevelés és nyelvtudat alapvetését és megszilárdítását kívánta egyetemessé tenni. Nincs ennek a nyelv- és nyelv-géniusz nevében számonkérő munkának egyetlen oly mozzanata sem, amely mellől hiányoznék Vörösmarty keze. A literatorság sokrétű: mindent összehordó és minden alaki igényt kidolgozó, az anyagi filológiától kezdve az anyag rejtett szépségeinek formai lehetőségéig látni kívánó, szerkesztő és izlést szabó, gyűjtő és szétszóró analízisének és szintézisének betetőző, véglegesítő jelensége ragyog fel még egyszer róla felénk. Az utolsó literátor, akiben a nyelv-szolgáltatnak ez az egyetemes gondja és szorgossága hozzá hasonlóan jelenik meg, Arany lesz. Irányát azonban más feladatok határozzák meg.

Így és ezért lesz Vörösmarty benn az Akadémiában a sarjadó nyelv-munka fáradhatatlan szolgálója; ugyanakkor azonban az Akadémián kívül a nyelv képességeinek legnagyobb biztosítója, dicsősége. Egyszerre oszlopa és koszorúja az Akadémiának és a benne intézményt kapott nyelvi gondolatnak. A költőt, a nyelvkifejezés legmagasabb, esztétikai igényét, elszigetelte magában, amikor a «tudós» társaságba lépett. De amikor az ő termését bírálta és jutalmazta meg éveken át az Akadémia, magától adódóan tűnt fel az a többlet, melyet Vörösmarty és az utána jövő szépirodalom az Akadémia hivatalos nyelvi programján felül jelentett, s amelynek befogadó teréül, intézményeül — bármennyire volt is néki mindvégig igazi lelki otthona az Akadémia — már csak a Kisfaludy-Társaság szolgálhatott. Így válik Vörösmarty akadémiai pályatörténete gyönyörű szimbolummá: az Akadémia vele, a szavak alázatos tisztelőjével, a szótáriró literátorral kezdi egy kissé elkésett életét s benne, a költőben jut el a szótári nyelv lépesőzetén a nyelvteremtés ideáljáig. Az Akadémia valóban Vörösmartyban érte el programja első nagy valóságát, önmagát.

S mintha csak Vörösmarty akadémiai pályavége önkéntelenül is ehhez a jelentéshez nyujtana adatokat. Ő az első élő költő, akiről az Akadémiában esztétikai méltatás hangzik el. Szemere Pál az 1841. jún. 17-i kis-ülésem «a szépművek criticájáról általában, különösen pedig Vörösmarty Mihály *A kis leány baja* című daláról különféle időkben papirosra tett elmékedéseit terjesztette elő».¹ De maga Vörösmarty, a költő is megszólal. Ugyancsak ő az első élő író, aki költeményt mutat be az Akadémiában. 1846. jan. 5-én a nyelvtudományi osztály ülésén *A szent embert*, április 1-én *Csik Ferkét*, az *Embereket*,² 1847. ápr. 12-én a *Vásárhelyi Pálra* írt két rendbeli sirversét olvasta fel.³ Amikor

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1841. 143.

² U. o. 1846. 26. 100. — Kisfaludy S. *Kemend-jét* az 1832. első közlésén Helmecey olvasta fel. — ³ U. o. 1847. 103.

először lépett az Akadémiába, előtte járt költői hírneve. Utolsó akadémiai munkáját, búcsúzóját, költészetéből szötte. Senki nem kapott többet az Akadémiától, de senki sem adott többet az Akadémiának, mint ő.

*

Az Akadémia ülés-sora a szabadságharc kitörésétől fogva igen szaggatott. Hiába folynak benne az ülések, a politika, az utca hangulata, azután pedig a szabadságharc küzdelme, Pest változó helyzete mind a nemzet közös érzéseinek részeseivé teszik az Akadémiát. Így találkozunk aztán a jegyzőkönyvek e sokat jelentő helyeivel, p. o. 1848. március 20-án: «Hazánk újjászületése feletti örömet az académiá kiűlső jel által is kívánván nyilvánítani, szállásának egyik ablakába háromszínű zászlót tüzet ki s arra a társaságnak már régen választott, de valósággá csak az újabb események folytán vált e jelszavát iratja: Borúra derű».¹ E gyűlésen jelen volt Vörösmarty is. Az április 1-i közülést a következő megokolással halasztják el május 1-re: «Azon általános aggodalom és nyugtalanság tekintetéből, melylyel hazánk jelen országos állapotjai és kétes jövője minden, a hon boldogságát szíven viselő, érzékeny hazafi keblet eltöltenek: s melly minden tudományos munkálkodást erkölcsileg lehetetlenné teszen, az ülési előrajzban ápr. 1-re kitűzött osztály-üléseket május 1-re elhalasztják.»² Amikor 1849. jan. 6-án Pest a császári sereg fővezére által «ostromállapotba tétetik», az ülések «elnökileg felfüggesztetnek».³ Amikor pedig Pest felszabadul, az Akadémia azonnal ülést tart, s «a valahára ismét összegyűlt tagok szíves üdvözlése után» Toldy Szalay Imréről irt életrajzát olvassa fel.⁴ Közben az ostrom-okozta veszélyek az Akadémiát sem kerülük ki. Amikor Budát a felmentő sereg ostromolni kezdi, május 9-én, a második nagy bombázás alkalmával kigyulladt a Trattner-Károlyi ház tetőzete. A tető leégett ugyan, de a tűz nem hatolt be a harmadik emeletbe. Itt volt ugyanis az Akadémia kéziratgyűjteménye. Ezt azonban már a hónap elején elővigyázatosságból az Akadémia pénztárosa, Helmeczy, az első emeletre szállította le, ahol az Akadémia levéltára volt. Így tehát az Akadémiának anyagi vesztesége nem volt.⁵ Hasonló veszély fenyegette az Akadémia régi magyar nyelvemlék-gyűjteményét, mely Döbrenteinél volt. A Lyka-féle ház, melyben ő lakott, egy bombától kigyulladt. A kéziratokat ezután Döbrentei «megijesztetvén az illy közel veszély által», a levéltárban helyezte el.⁶

A nagy és válságos idők között az Akadémia nem feledkezett meg tudományos feladatairól sem. 1848. május 1-i ülésén

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1848. 64.

² U. o. 73. — ³ U. o. 1849. 163. — ⁴ U. o. 171. — ⁵ U. o. 179.

⁶ U. o. 180.

Horváth Mihály indítványozza, hogy az Akadémia keresse meg a közoktatásügyi minisztert, járjon közbe, hogy a cs. és kir. titkos levéltárak magyar osztályát, mint «melly Ő felségét úgyis egyedül mint magyar királyt illeti», Bécsből hozzák haza. Ezt az indítványt az Akadémia még azzal toldotta meg, hogy az udvari haditanács, köz. udvari kamara, m. udv. kancellária s m. udv. kincstár irataiból «egy nemzeti közlevéltárat» kell felállítani.¹ Erdi János indítványára pedig az Akadémia felírt a honvédelmi bizottmányhoz, hogy a sáncárkok ásátásakor talált leleteket küldesse fel a Nemzeti Múzeumnak.²

A politikát azonban az Akadémia nem tudta kikerülni. Pedig éppen Vörösmarty, aki egyébként úgyszólván a napi politikai események osztályosa, vigyáz nagyon, hogy az Akadémiába ne csapjon be a politika szelleme. Az ellen nem lehetett az Akadémiának kifogása, hogy a kormány megküldte neki az új sajtótörvényt és az esküdtszéki javaslatot «vitatás végett.»³ Amikor azonban Mack József «bombászati főtüzer» nyílt levelet ír a miniszterelnökhöz, melyben kéri, hogy 1500 önkéntest állítson ki az ország tüzérének gyarapítására, s ezt a levelet elküldi az Akadémiának is, Vörösmarty, aki a május 1-i ülésen elnökölt — mindössze kétszer van ilyenmű tiszterül tudomásunk — nem engedi a levelet tárgyalás alá, mert «az az académia körén kívül fekszik.»⁴ Az Akadémia azonban mégsem vonhatta ki magát a politikai események sodrából. A március 15-i események hatása alatt, március 20-án rendkívüli közülést tart, melyből hódoló és üdvözlő feliratokat intézett a királyhoz, a nádorhoz, Széchenyihez és az országgyűléshez.⁵ A szabadságharc idején, amikor Beyer ezredes, a magyar vezérkari főnök és Kazinczy őrnagy az Akadémiától hivatalos célra térképet kér, ez készséggel áll rendelkezésükre.⁶ Egészen politikai térre lépett azonban az Akadémia akkor, amikor 1849-ben határozattá emeli Hanák János indítványát: «Miután miniszteri rendeletből a hazai hatóságok és intézetek sorban kijelentik hódolatukat a nemzeti kormánynak, az académia is, mely maholnap talán csak kormányi pártfogással fog fennállhatni, szinte járuljon egy, a nemzeti kormány iránti engedelmességét s az ország kormányzója iránt tartozó tiszteletét kifejező irattal ez utóbbi elébe.»⁷ Ez a határozat döntötte el az Akadémia önkényuralmi sorsát. Ezért kapta ő is a rebellis megbélyegző nevét.⁸

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1848. 82.

² U. o. 153. — ³ U. o. 108.

⁴ Angyal Dávid: *A Magyar Tudományos Akadémia és az önkényuralom*. Budapesti Szemle. 116. k. (1903) 3. l.

⁵ U. o. 62. — A feliratok szövegét a *Függelékben* adjuk.

⁶ Főtitkári irattár. 1848. 1., 19.

⁷ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1849. 184.

⁸ L.: Angyal Dávid id. m. 12—14. l.

A szabadságharc után az Akadémia az első intézményünk, amely talpra áll. A kis-ülések már 1850. június 10-én ismét megkezdik munkájukat, mely 1848. július 2-án szakadt meg. Az Akadémia életének középpontjában, mint főkérdés, 1858-ig az új alapszabályok ügye áll. De azért ennek keretén belül, bár megbénítva, az Akadémia folytatta más irányú tevékenységét is.

Vörösmarty akadémiai alkonya is ekkor kezdődik. Utoljára az 1854. március 14-én tartott nagygyűlésén jelent meg az Akadémiában. A gyűlés egyetlen tárgya az alapszabályoknak «a jelenleg szabályadó viszonyokhoz való alkalmazása» volt.¹ Ami után annyira vágyódott, amin egész életén át dolgozott, most megvalósult. Talán nem úgy, mint ő gondolta. A kérdés azonban állandóan foglalkoztatja. Amikor Budapestről már előbb eltávozik s Szentivánra megy, Bártfayhoz írt levelében is, melyben akadémiai fizetését kéri nyomora leküzdésére, sürgeti az Akadémia új gyűlésrendjének megküldését.²

Temetésén az Akadémia testületileg vett részt. Utána pedig megkezdődött története az Akadémiában. Amikor Czuczor 1858-ban betérjeszti az 1849—1854-ig megjelent szépirodalmi munkák jutalmazásáról szóló javaslatát, új név jelenik meg az Akadémiában: Arany János, a *Toldi estéjével*.³ Ugyanezen év nagygyűlésén, december 15-én, egy napon lesz Arany levelező és rendes tag. December 16-án Főtvis megbízást kap, hogy a 20-án tartandó közülésen emlékbeszédet mondjon Vörösmartyról.⁴ December 17-én a nyelvtudományi osztály kitzúzi pályakérdését: «Kivántatik a magyar eposzi költészet főbb formáinak történeti és szépészeti méltatása, különösb tekintettel Zrinyi, Gyöngyösi, Vörösmarty és Arany iskoláikra, s azon befolyásra, melyet rájuk az ó és újabb eposz gyakorlott».⁵

A dec. 20-i nagygyűlés elnöki megnyitójában Dessewffy Emil ajkáról először csendült fel az Akadémiának a halott Vörösmarty előtt kegyelettel meghajló ünnepi hódolata: «Nem látjuk többé Vörösmartynkat... azon a helyen székelni, melynek ő díszte volt...»⁶ E hódolat góniusz-avatás is volt egyúttal.

Vörösmarty belépett az Akadémia emlékezetébe, megkezdte második, mindig tartó akadémiai életét.

¹ Főtviskari irattár. 1854. 4.

² Vörösmarty levele Bártfay Lászlóhoz. Szentiván. Decz. 27-én. 1852. Az Akadémia kéziratára. M. irod. levelezés.

³ Főtviskari irattár. 1854. 20

⁴ Megjelent: Budapesti Szemle, 1858. (IV. k.) 492—501. l.

⁵ U. o. 17.

⁶ Bud. Szemle, 1859. (V.k.) 125. l. — E helyen is hálás köszönetemet fejezem ki Balogh Jenő főtviskár úrnak és Viszota Gyula akadémiai r. tag úrnak és Ányos Lajos főlevéltáros úrnak, kik szíves pártfogásukkal segítségemre lenni kegyesek voltak.

FÜGGELÉK.

1. Felirat a királyhoz.

Felséges Ur!

A Magyar Académia, mint a magyar tudományos értelmiség egyik képviselője, elutasíthatatlan erkölcsi parancsnak engedelmeskedik, midőn azon atyai adományokért, mellyel a magyar nemzetet legujabban boldogítani méltóztatott, legforróbb hála kifejezését Felséged királyi trónjánál leteszi.

A magyar szív több nagy király emlékezetét őrizte meg. De birodalmunk első rendezője után Felségednek volt a legmagasztosabb hivatás fenntartva: hogy miután már elébb a nemzetiséget ősi jogaiba beiktatá, most az alkotmányt is, melly eddig csak egy töredéki volt, a nagy egésznek valamennyi millióira kiterjessze, ellenséges érdekű osztályok és népek aggregatumból érdekek és jogok egyenlősége által egybeforrasztott egy nagy nemzetet alkosson; ennek valóságos nemzeti és független kormányt adjon; ez eszmének pedig, isten e legmagasztosabb adományának, százados bilincseit összetörje. Mert Felséged érezte, hogy nincsen szebb és dicsőbb sors, mint egy erős, független és szabad nemzet imádott királyának lenni, kinek védei, a a szabad férfiú bizodalmas hálája, szeretete erősebb a világ minden fegyverénél. És így, midőn Felséged a nagy szót kimondá, a magyar nemzetnek második megalapítója s ezzel nemcsak legdicsőbb, de legszeretettebb királyja is lett.

Fogadja Felséged a Magyar Académia hálájának a legforróbb adóját; fogadja azt nem csak a szabadságért, mellyel a nemzetet új életre szólította, hanem azon bizalomért is, mellyel hazánk legelső fiát saját hatalmával felruházni s azon becses ajándékért, melly szerint a független magyar kormány élére e nemzet férfiát állítani kegyes atyai készséggel méltóztatott.

Felséged és a nemzet közt nincs többé választó fal; s e nemzet példát fog adni a világnak, mint kell és lehet a függetlenséget hűséggel párosítani.

Isten tartsa Felségedet az emberi kor végső határáig!

Költ Pesten, 1848. mártius 20. tartott rendkívüli akadémiai ülésünkben.
Felségednek

leghivebb alattvalói

A Magyar Nemzeti Académia.

Ennek rendeletéből: *Toldy Ferenc* titoknok.

2. Felirat a nádorhoz.

Fenséges Ur!

A magyar, európai status életének ezredik évében, külön érdekü osztályok és népek aggregatumából egy nemzetté, s százados alárendelt függő állásából kiemelve, független, szabad ország lett.

Fenséges nádor! A magyar nemzet jól tudja, kinek köszöni e nagy művet *vég sikerében*; ismeri a férfiut, ki hazája felszabadításában kereste minden örömét, s élte legfőbb dicsőségét.

Ha van igazságos intéző a föld felett, úgy Fenségednek véghetetlen boldognak kell lennie; neve pedig mint e haza jótevőjeé, történetünk tábláiba örök betűkkel van bevésvé.

Fenséged nagy emlékezetű Édes-Atyja mennyei örömmel néz le elődei lakából. És szellemi ajkain e szók lebegnek: Ez az én igaz fiam, ki engem megdicsőít e hazában.

Fenséged gyémánt kapocs a nemzet és királya közt s mint ilyen nem fogja engedni, hogy a viszony, melyet a szabad szív szeretete sző, valaha idegen kéz által felbontassék.

Fenséged oltalma alatt a mag ki fog kelni s hatalmas lombozatának árnyai alatt egy boldog nemzedék áldandja Fenségedet még akkor is, midőn többé már nem leszünk.

Fogadja Fenséged az Académiának mint a magyar tudományos értelmiség egyik képviselőjének öröm- és hála kifejezését kegyesen. Az Académia nem volna rendeltetéséhez hű, ha e nagy perczben némán nézné az átalakulást, mely a szellemet eddig nyűgéből kiszabadítván, ezt is, magát is, igaz emberi méltóságba beiktatta.

Isten örködjek Fenséged élte felett s engedje meglátnia a gyümölcsöt, melynek fáját ültetni fenséges elszánással segítette.

Költ Pesten, 1848. mártius 20. tartott rendkívüli académiái ülésünkben.

Fenségednek

legalázatosabb hivei:

A Magyar Nemzeti Académia.

Ennek rendeletéből a titoknak.

3. Felirat Széchenyi Istvánhoz.

Nagyméltóságú Gróf másod Elnök Ur!

Az Académiának azon nagy fordulatnál, melyet az országos rendek bölcsesége és szilárdsága kivívott, s mely nagy munkában Nagyméltóságod is olly hathatós részt vett, nem lehetett néma szemlélőnek maradnia: sőt inkább szent kötelességének tartotta Ő Felsege legjobb királyunk, Fenséges Nádorunk s az Ország gyűléséhez külön intézett hála feliratokban kinyilatkoztatni azt, mit e nagy perczben érez s érez vele az egész nemzet. És kötelességünknek tartottuk egyszersmind e magas ministerium Elnökénél üdvözlő felirattal tisztelkednünk s kimondanunk, hogy nehéz pályáján az értelmiség támaszára bizton számolhat.

Meg lévén győződve, hogy Nagyméltóságod e tetteinket helyesli, e négybeli feliratot azonnal elkészítettük s azon kéréssel tesszük le Nagyméltóság-

god kezébe, hogy azokat saját keze aláírásával is diszítve, a legillőbb uton és módon az illetőkhöz juttatni kegyesen méltóztatnék.

Melleyek után a Magyar Académia Nagyméltóságod régi kegyeibe ajánlott marad.

Költ 1848. mártius 20. tartott rendkívüli académiái ülésünkben.

A Magyar Nemzeti Académia nevében és rendeletéből
a titoknak.

4. Felirat az országgyűléshez

Atyjai a hazának!

A Magyar Académia, mint egyik képviselője a magyar tudományos értelmiségnek, hazafiúi kötelességét teljesíti, midőn a nemzet képviselői iránti háláját a haza előtt kifejezni siet.

Meg van czáfolva tett által a rágalom szava, melly a m. országgyűlést egy töredék képviselőjének hirdette: e percz óta be van Europa előtt bizonyítva, hogy az *országgyűlés* név valóság, hogy a magyar rendek a haza összes kívánságainak kifejezői voltak.

Hálát, Atyjai a hazának, azon nagytettü és nagybölcseségü elszánásért, mellyel Önök az alkalmat megérteni és a köz boldogság részére kibányászni tudták és akarták.

Hála különösen azon férfinak, ki bátor volt Önök köz érzésének szavakat adni, s olly lelkes szavakat, mellyel az álmot is felköltetni s a fagyot felolvasztani hatalmasok voltak.

Hála végre Önök küldötteinek, kiknek olly magasztos bátorsággal s a legtisztább hazafiság erélyével a trón körül feltornyosított akadályokat szerencsésen elmozdítani s a nemzetnek olly átalakulást biztosítani sikerült, millyen vér nélkül kiviva még soha nem volt.

Igy éreznek a milliók, kik Önök által nem többé lakói, hanem polgárai is e hazának.

Engedjék meg, Önök, Atyjai a hazának, hogy a köz öröm, hála és bizalom kifejezői közé vegyülhessen az Académia is, melly csak e percztől fogva leszen képes rendeltetését teljes erejéből valószínűsíteni.

Költ Pesten, 1848. mártius 20. tartott rendkívüli académiái ülésünkben.

Mind a négy felirat: Főtthkari irattár 1848. 3.

5. Toldy Ferenc levele az Akadémia elnökéhez 1853. okt. 28.

Itt tartjuk említendőnek az Akadémia állásfoglalását az ú. n. egyletekről szóló császári rendelet ügyében. 1852. nov. 26-án jelent meg a császári parancs, mely mindennemű egyesület felállítására «az álladalmi igazgatóság» különös engedélyét kívánta meg. A rendelet szolt az Akadémiának is. Teleki József feliratában hasztalan fejt ki az Akadémia különös jellegét, hiába hivatkozik arra, hogy ő felsége nagyatyja állította fel. A helytartótanács ragaszkodott ahhoz, hogy az Akadémia változtassa meg alapszabályait s kérjen felállíthatási engedélyt. (Angyal Dávid id. h. 18—24. l.) Az Aka-

démia végül is enged s egy bizottságot küld ki a tervezet kidolgozására annál inkább, mert az Akadémia 1854-ben országfejedelmi biztos felügyelete alá is rendeltetett.

E tárgyalások idejéből 1853. okt. 28. való az a levél, melyet Toldy írt az Akadémia elnökéhez:

Nagyméltóságu Gróf Elnök!

Megérkezett, úgy látszik, az idő, K. U., melyben az académia jövője el fog döntetni. A lét és a nem lét kérdése előttünk: reményilem, sőt hiszem: a koczka az elsøre fordul, de concessiók nélkül részünkről sohasem. Csak lényegét mentjük meg, hogy a szent célra gátlan működhessünk.

A szönyegen levő három kérdés közül: úgy mint a szabályok, az elnökség megerősítése s az építési telek megadása kérdései közül az első teszi azon rendszet-igazgatósági levél tárgyát, melyet szerencsém van Excellenciának ide mellékelve megküldeni.

A Helytartóság tehát meg nem nyugodván Excellenciád azon előterjesztésében, melyben kinyilatkoztatni méltóztatott: 1. hogy az académia eredeténél és szerkezeténél fogva lényegesen különbözik az *egyletektől*, melyekről a kormány egyleti törvénye szól; s a 2. hogy az az Öfelsége I. Ferenc által törvény-alakban erősített meg: elhatározta, hogy hódolni kell ez egyleti törvénynek, s fel kell a most életben levő (die gegenwärtigen Statuten) statumokat terjeszteni változtatva a novemberi egylettörvény szerint.

Kötelességemnek tartottam, K. U. figyelemmel átolvasni újra szabályainkat s áttekintés könnyítése végett Excellenciának a következőket előterjeszteni.

Nem találtam *semmit* régi szabályainkban, mi az egylettörvény bár-mely pontjába ütköznék, s *íly* tekintetből változtatást igényelne; de találtam sokat, *mik a jelen állapotokkal* összhangzásban többé nincsenek, s miután az ezekhez idomítva *megváltoztatott* szabályok felterjesztésére kívánnak, véleményem szerint csakugyan nem már a változatlan, hanem a csak változtatott szabályokat lehet felküldeni.

1. A 12. §, mely a censuráról szól. Ez merőben kihagyandónak látszik, miután a censura eltöröltetett s helyébe «sajtótörvény» lépett, mely úgy is kötelez minden társaságot, úgy, mint egyest.

2. A 13. §, mely történetileg elmondja, hogy az académia I. Ferenc király oltalma s József nádor pártfogása alatt áll. Ezen alapszanak a 41., 50. és 52. §§ is, melyek részei a pártfogót emlegetik s ez idő szerint gyakorlati érvényöket elvesztvén: a 13. § kihagyása s 41., 50. és 52. §§ ahhoz alkalmazva megrövidítése látszik indokoltnak.

3. A 14. § az ország négy rendeit emlegetvén, hely-változtatást látszik igényelni, pld.: «az ország előkelő és érdemes férfiai».

4. A 42. §, mely megyéket és országgyűlést emleget, olly módosítást látszik igényelni, mely szerint az académia a maga évi jelentését minden más académiák és saját eddigi szokása szerint is *közzé fogja tenni*.

5. A 15. §, mely húsz év óta a szükség által már is változott, *ameny*-nyiben elnöki helyettesítést hozott be.

6. A 27. § «külföld» említettik, minek az osztrák tartományokra alkalmazása a legnagyobb sérelemnek vétetik. E helyett tehát e szó tétethetnék: a külsők pedig.

7. A 28. § kihagyandónak látszik nem csak mint felesleges, mert hogy a tagoknak magyarul tudniok kell, benn foglaltatik úgy is azon §§-ban, melyek teendőiket sorolják elő, másfelül alkalmat adhatna kellemetlen megjegyzésre.

Minthogy pedig az előadottaknál fogva is a szabályok változtatása a lehető következtetések tekintetéből is elkerülhetetlen az академия részéről, nehogy azt más külső hatalom octroyálja: ha Excellenciád azt az igazgatóság hozzájárulása nélkül tenni nem kívánná, bátor vagyok javasolni, hogy egyuttal némelly, az évek hosszú során át szükségesnek bizonyosodott nagyobb részt életbe is léptetett módosítások ez alkalommal iktattatnának be: miután a kormány a régibb és újabb §§ közt a vizsgálat alkalmával különbséget nem teend s miután a fennakadás nem az újabb §§ körül lesz, hanem hihetőleg csak a *választások* körül, hol, meglehet, a kormány vétót s így felterjesztést fog követelni s miután e kényes kérdéstől meg nem menekszünk, ha egy szótágot mozdítunk is az egészen.

E reformot véleményem szerint e köv. pont kimeritené.... (Toldy itt kéziratának előző lapjára utal, hol felsorolja e pontokat, de ezeket áthúzta. Lehet, hogy másokat tett helyükbe. Ez azonban a levélben, mely csak fogalmazvány, nincs meg.)

8. Ez alkalommal lehetne az ac. czélszerűbb osztályozását (6 helyett 3) eszközölni, mi a kormányt egyáltalán nem érdekelné.... (A következők fogalmazása szaggatott, részben olvasható, részben olvashatatlan szavak következnek egymás után. Amint a töredékekből kivehető, Toldy a külföldi akadémiák osztály-beosztásáról beszél)nálunk, gondolom, szükségeltetnék: 1. Nyelv és irodalmi. 2. Történet és bölcsészeti (mint Bécsben), kihagyásával a czimből «a társadalmi v. törvény v. jog» szónak, amik bizonyosan nehézséget hatnának (okozhatnának). 3 Természet-mértani. 9. Ehhez képest a r. tagok felosztása is változást szenvedne. pld.: I. Ny. 12., 2. T. 15., 3. Ter. 15. A mostani tagok beosztása minden nehézség nélkül van

10. A legnevezetesebb változás az volna, ha Excellenciád s az Igazgatóság elhatároznák, mely szerint a fizetésben lévő tagok s a fizetés jogával választottakugyan míg élnek, de hogy e naptól kezdve választandók fizetést nem, de üléspénzt s munkálkodásukért jó díjt kapnak. (A 8. ponttól kezdve a 10. pontig terjedő javaslat zárójelben van.)

Egyébként az 1845-ki tervet, mely nagygyűlésileg úgy is átvizsgáltatott, is meg lehetne tartani, kivéven tán a 4 osztályt, amelyek egyike ellen aligha nem volna kifogás.

A levél végén Toldy még ajánlja, hogy jó volna, ha az Akadémia a császárhoz küldöttséget «menesztene», melyben kétség kívül résztvennének, a primás, Eszterházy herceg, Cziráky gróf s «más illy urak is».

A levél rögtönzöttnek és nem minden pontjában látszik átgondoltnak. Az Akadémia új rendszabásába azonban sok gondolata átment.

Fredetije: a Magyar Tud. Akadémia kéziratára. M. irod. levelezés.

